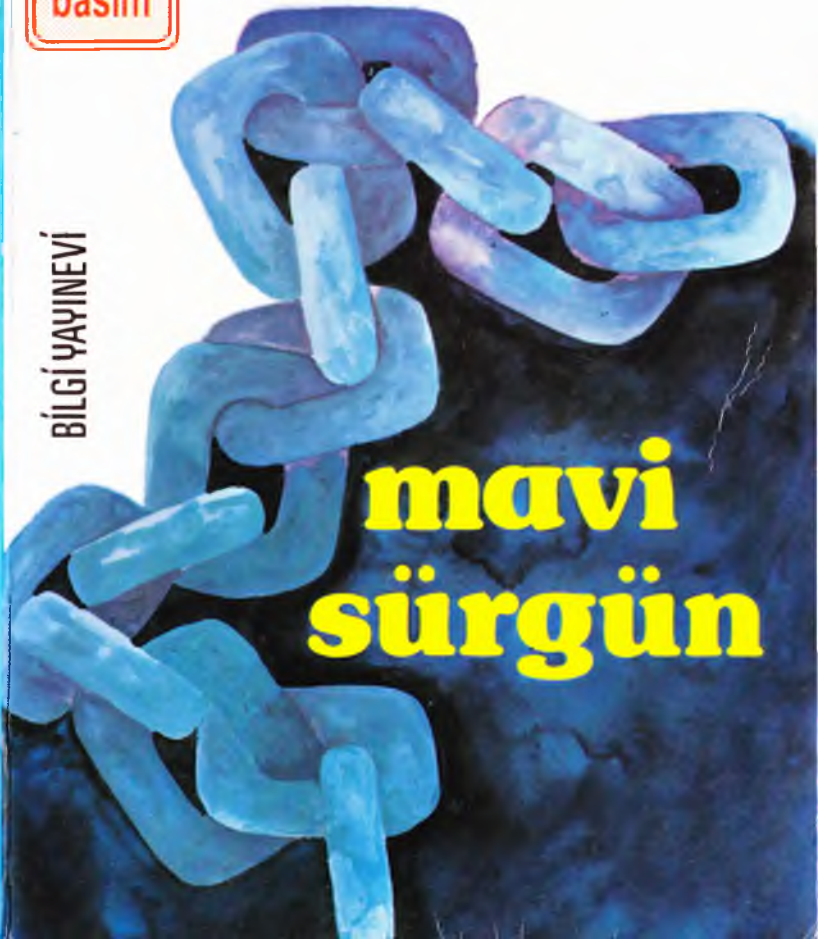
HALİKARNAS BALIKÇISI

BÜTÜN ESERLERİ · 3

8. basım

mavi sürgün

BİLGİ YAYINEVİ

b halikarnas balıkçısı mavi sürgün 3 241

BİLGİ YAYINLARI : 241
HALİKARNAS BALIKÇISI / BÜTÜN ESERLERİ : 3

ISBN 975 - 494 - 185 - 8
93 06 Y. 0105 . 0560

Birinci Basım 1961
İkinci Basım 1971
Üçüncü Basım 1979
Dördüncü Basım 1981
Beşinci Basım 1983

HALİKARNAS BALIKÇISI

Bütün Eserleri

3

Mavi Sürgün

Balıkçı'nın sağlığında yaptığı düzeltme ve uyarıları dikkate alarak basıma hazırlayan
Şadan GÖKOVALI

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

HALİKARNAS BALIKÇISI / BÜTÜN ESERLERİ

1. Aganta Burina Burinata *"roman"*
2. Turgut Reis *"roman"*
3. Mavi Sürgün *"yaşamöyküsü"*
4. Merhaba Anadolu *"deneme"*
5. Uluç Reis *"roman"*
6. Düşün Yazıları *"deneme"*
7. Ötelerin Çocukları *"roman"*
8. Anadolu'nun Sesi *"deneme"*
9. Altıncı Kıta Akdeniz *"deneme"*
10. Deniz Gurbetçileri *"roman"*
11. Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çiçek *"öykü"*
12. Gençlik Denizlerinde *"öykü"*
* 13. Sonsuzluk Sessiz Büyür *"deneme"*
* 14. Anadolu Efsaneleri *"deneme"*
15. Anadolu Tanrıları *"deneme"*
16. Hey Koca Yurt *"deneme"*
17 Parmak Damgası *"öykü"*
18. Çiçeklerin Düğünü *"öykü"*
19. Dalgıçlar *"öykü"*
20. Arşipel *"deneme"*

HALİKARNAS BALIKÇISI
1890-1973

"Tarih sahibi" Sadrazam Cevat Paşanın kardeşi, tarihçi–yazar–vezir Mehmet Şakir Paşa Girit'te sefirken*, eşi İsmet Hanım, 16/17 Nisan 1890 gecesi bir oğlan doğurdu. Çocuğa, anasının o gece düşünde Musa Peygamberi görmesi dolayısıyla "Musa", amcasının ve babasının adlarından ötürü "Cevat Şakir" adları verildi.

Musa Cevat Şakir'in çocukluğu, babasının atandığı Atina/Faleron'da, beş yaşından sonra İstanbul/Büyükada'da geçti. Bu yıllarda resim yeteneğiyle dikkati çeken M.C. Şakir, bir yandan özel dersler alırken, bir yandan Büyükada Mahalle Mektebinde okudu. İngilizceyi hayli iyi kavradığı için, hazırlık okumadan Robert Kolej birinci sınıfına alındı. Bu okulu, ilk mezunlarından biri olarak pekiyi dereceyle bitirdi.

Kendisi, kendini bildi bileli denizci olmak istiyordu. Ama ailesinin ısrarı üzerine İngiltere'nin Oxford Üniversitesine gönderildi. Orada *"Yakın Çağlar Tarihi"* bölümünde öğrenim gördü. Bu arada, Oxford'un ünlü kitaplığından yararlandı.

---

* Meydan Larousse (XI / 710 a) *"Resmo kumandanı..."*; Osmanlı Tarihi (Enver Ziya Karal, VIII / 143) *"komiser"* diyor.

Yurda dönünce İstanbul'da, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı, karikatür ve kapak resimleri çizdi.

Resimli Hafta dergisinin 13 Nisan 1925 günlü sayısında yayımlanan *"Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler?"* başlığı ve "Hüseyin Kenan" imzasıyla yayımlanan yazısı yüzünden üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü. Cezasının son yarısını İstanbul'da geçirdikten sonra yeniden döndüğü Bodrum'da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Bodrum'un Karia çağındaki adından esinlenerek *"Halikarnas Balıkçısı"* takmaadını kullanır oldu. Bodrum'un gelişmesine ve Anadolu uygarlığının tanınıp tanıtılmasına olağanüstü katkılarda bulundu.

Çocuklarının ortaöğrenimleri için 1947'de yerleştiği İzmir'de gazetecilik, yazarlık ve turist rehberliği yaptı. 13 Ekim 1973 Cumartesi günü saat 15.10'da İzmir'de öldü ve Bodrum'da, *"manevi oğlu"* Şadan Gökovalı ile birlikte seçtiği yerde gömüldü.

ÖNSÖZ

SABIRLIK TARLA KUŞU SÜRGÜN

Sabırlık vardır, güneşin ateş yağdırdığı iklimlerde biter. Anasının memesini tutup emen yavru gibi, toprakları kavrayan köklerinden, uçları süngülü dik yapraklarını salar. Cehennemde yanan ifrit gibi, on yıl alevlerde yavaş yavaş büyür ve güneşte parlayan bitkisel bir anıt olur. On yıllarca aldığı ışıkla sıcaklığı –bir kıymığını bile alıkoymadan– yeni bir kılıkta yine yaradılışa verir. Böylelikle, en yalın tanımıyla iyi insana benzer. Hayattan aldığını fazlasıyla gene yaşama verir.

Sabırlığın çiçeği, bir otomobil egzosunun "püf" demesiyle beli kırılan çıtkırıldım bir menekşe çiçeği değildir. Sapı on, on beş metre boyunda dimdik bir direktir. Bu saplar devi, ucuna doğru her yöne, sapla tam çeyrek açıda dümdüz dallar salar, müzik notalarının do, re, mi'sini andıran bu dalların en aşağısındaki en uzun, bir yukarısındaki az kısa, onun üstündeki ise daha da kısa olarak yükselir. Her dalın üst tarafında, bir dizi sarı alev yanar. İşte sabırlığın mavilere yükselttiği koca şamdan! Sabırlık bu çiçekle on yıllarca yaradılıştan topladığını yine yaradılışa verir ve bütün canını bir çiçeğe verdiği için ölür. Ama

öldüğü halde adı üç bin yıldan beri "ölümsüz"dür: Athanato. Çiçeğin sapını keserler, çardağa direk yaparlar.

İtalya'da tarla kuşlarını hiç durmamacasına öttürmek için ateşle kıpkızıl kızartılmış toplu iğne uçlarıyla cızz diye bir gözünü, cızz diye öteki gözünü yakarlar. İki gözü kör olan tarla kuşunu bir kafese koyarlar. Mavi, açık, duru göklere özgür uçmaya alışkın kuş, ilk önce gözlerini örttüğünü sandığı kapkara paçavrayı tırnaklarıyla paralamaya çabalar ve zavallı, kendini bir kat daha yaralar. Karanlığın gözüne yapışan bir paçavra, bir is ya da kurum değil, bir zindan gece olduğunu anlayınca, kanat hızıyla geceyi aşmaya, güne güneşe ulaşmaya çabalar. Çırpınır çırpınır, her kanat vuruşu katı kafese çarpar, acır, acır!.. Kara gece aşılmaz bir kara duvardır. Uçucu kanatlardan kat kat güçlü, iç hızıyla ötmeye koyulur, öter öter. Gecenin öte tarafında gönlünün gününü güneşini, nur âlemini yaratır. Yine o mavi göklerine çıkar, ta altında ufuklara kadar ıssızlaşan yeryüzüne pırıl pırıl pullar gibi renk renk cıvıltısını döker, döker. Allah esirgesin duramaz; çünkü durunca karanlık, ökseci kuşçunun kara parmak ve avuçları gibi varlığını kavramaya koyulur. Öter, öter yaradılışa bütün canını, gönül cömertliğiyle harıl harıl döktükten sonra, boynu bükük, şu dar-ı dünyaya kör gözleri açık, aramızdan şükranla ayrılır. O da en kısa tanımıyla iyi insana benzer. Aldığı kadarını, hatta aldığından çoğunu dünyaya verir.

Bana dramatik bir başlangıçla başla denildi. Ey okuyucu, senin için çalıştım, çabaladım; dramatik bir başlangıcı bir türlü beceremedim. Anlatacaklarımda

dram yok değil, adamakıllısı var. Ama mutlaka dramatik bir başlangıç olsun diye, başa bir şeyler yazmak; çocuğa istemediği bir ilacı içirmek için, ilaç bardağının kenarına reçel sürmeye benzer. Benise bu yazdıklarımı çocuk aldatmak için değil, insanlar dilerlerse okusunlar diye yazıyorum. Bu işte sabırlığın, tarla kuşunun, biraz da insan kılığına girmesi var. İnsanlar dilerse okurlar, başka ne halt için yazı yazılır yahu?

Bana "yazılarda bir aşk macerası olsun" denildi. "Eh olsun" dedik. Aşk macerasını gerçekten yaşanmış bir hayat parçasının içine nasıl uydurup dokuyayım, diye düşündüm. "Sevda!" dedim, olmadı. Bir sevda macerasını düşünemediğim, tasarlayamadığım için değil, evvel Allah âlâsını uydururdum! Hem ben de insanım, sevmemiş olur muyum? Ama sabırlığın, tarla kuşunun ve insanın bu başa gelenlerini olduğu gibi yazıyorum.

Evet! Yaşamış olduğum bu hayat parçası sırasında, köşede bucakta, kendime, eş dosta ve herkese aynını dileyebileceğim, karşılıklı gönül bağışları gördümse, onları bu yazılara koyacağım.

Arasıra başa gelen kazalar vardır: İnsanın başına taş düşer başı ezilir, otomobil altında kalır parçalanır, ölür. Bilinen kazalardır bunlar, insanı öldürür – sen sağ, ben selamet– sorun kalmaz. Bir de feleğin insana yükledikçe yüklediği karanlıklar ve ölümler vardır. Büyümekte olan bir sabırlığa, havada uçarak türküsünü söylemekte olan bir tarla kuşuna günün birinde durup dururken buyurun karakola derler. Karakola gittiğini bilmez, karakol bir muammadır, hem karanlık som bir muamma. Belki muamma sözünün aslında karanlık anlamı vardır. Çünkü ancak karan-

lıkta hiçbir şey görünmez. Karakolda ona İstiklal Mahkemesine gideceksin, denir. Niçin İstiklal Mahkemesine gittiğini bilmez, bu sefer mahkeme bir karanlıktır. İki jandarma ile, kelepçeli olarak İstiklal Mahkemesine sürüklenir. Mahkemenin bulduğu bir suç vardır, daha doğrusu mahkeme birçok şeyler arasında bir şeyi suç saymıştır. Olur a! Mahkeme istediğini suç sayar ve o suça da dilediği cezayı seçer! Sonunda cezanın idam olacağı anlaşılır. Sabırlık ve tarla kuşu, eller göğüste kavuşturulmuş idamı beklerler. "Sürgün edileceksin" denilir. Sürgün yeri Bodrum bir muammadır, bir karanlıktır. Sabırlık ve tarla kuşu bir otobüse kapanarak sürgünlük gurbetine çıkar. Ama işte apansızın karanlık kalmaz. Bu "Mavi Sürgün" yazısı bu işin nasıl olduğunu anlatacaktır. Ben şimdi kara günleriyle başlıyorum.

VALS DÜNYASI

Yeryüzünde savaşa son verecek olan Birinci Dünya Savaşı henüz bitmişti. Son savaş olacağı umulan İkinci Dünya Savaşma ise on sekiz, on dokuz yıl vardı. Zaten «Birinci», «İkinci» dünya savaşı diye savaşlara numara koymak boştu. Birinci Dünya Savaşı ile savaş başladı ve o savaş hâlâ bitmedi. Ne var ki, savaşın çeşitli safhaları arasında politika adamları yeşil masaların çevresine toplanarak birbirine, «Savaşa bitti diyelim mi?» deyip; «Haydi bitti diyelim» diyorlar ve tomar tomar kâğıtların üzerine basıyorlardı imzaları. Fakat savaş sinsi sinsi şurada burada devam ediyor, bir yavaşlama sonunda yine alevleniyor ve yine ortalığı sarıyordu. Ondan sonra yine masa başına geçiliyordu, yine büyük törenlerle imzalaşılıyordu. Herkes «Bitti!.. Bitti!» diye kendisini ve birbirini aldatıyordu. Ama ölüm-kalım savaşı yine de alabildiğine bütün hızıyla sürüp gidiyordu. Durgunluk devirlerine barış deniliyor, soğuk savaş deniliyordu... Velhasıl uydur uydur ebegümeciydi.

Birinci Dünya Savaşından hemen önce, artık fen, bulacağını buldu, ondan sonra şaşılacak yepyeni keşifler ve icatların yapılamayacağı sanılıyordu. Sözgelimi fen, «madde»nin ne olduğunu bulmuştu. «Madde nedir?» sorusunu

Lavuaziye ve başkaları, «*Madde ne çoğalır, ne azalır*» diye cevaplıyorlardı. Maddeyi tanımlayan o günün fizikçilerine karşılık bugünkü fizikçileri metafizikçi saymak gerek.

Artık insanoğlu fennin saptanmış ana hatları üzerinde hiç sapıtmadan ağır ağır ilerleyecekti. Siyasi kurullar da artık son ve kesin şekillerini bulmuş sayılıyorlardı. İmparatorluk, meşrutiyet ve demokrasi vardı. Dinler de malumdu, bunca yüzyıllardan beri kurulmuş temellerinin üzerinde betonarme gibi pekleşmişlerdi. Moral de oturaklaşmış, neyin iyi, neyin kötü olduğu kesince belli olmuştu. Atalar ve nineler tarafından kurulan moral kurallarının çemberi içinde dolap beygiri gibi dönüp dolaşılacaktı; ve son gelince nallar dikilecekti.

Napolyon zamanı, yani «*empire*»den bu yana, kadın modaları büyük değişmeler göstermemişti. Etekler yüzyıllardan beri, yerleri süpürüyordu. Kimi şairimiz, «feşafesi damandan» dem vuruyordu. Guillaume adlı çapkın bir Parisli ressamın sokak köşelerinde fistanlarını kaldırıp, düşmüş çorap lastiklerini yukarıya çekmekte olan kadın tabloları kapış kapış gidiyordu. Çünkü o sırada kadınlar, plajlarda, denize bile eteklikleriyle ve bacaklarını tamamen örten kalın ve koyu renkli çoraplarla giriyorlardı.

Eh ne düşünülecekse zaten düşünülmüş, ne yapılacaksa zaten yapılmış olduğuna göre, şairin söylediği gibi, aklı ve şuuru olanın yapacağı, güzel sevip, badé içmekten ibaretti.

Afrika'da kara Afrikalılar bir yabancıya rasgelince, onun ne olduğunu, kim ve nereli ol-

duğunu sormazlar, sadece, «Siz nasıl dans eder ve türkü söylersiniz?» diye sorarlarmış. Onlarca bu sorunun cevabı, yabancı hakkında bilinmesi önemli olan her şeyi açıklarmış. İlk Dünya Savaşından hemen önce Avrupa'ya böyle bir sual sorulsaydı, cevap ancak, şöyle olabilirdi: «Franz Lehar'ın ve Strauss'un valsleriyle dans ederiz. Türkü olarak da *Şen Dullar ve Mavi Tuna* motiflerini mırıldanır ve ıslıklarız.» O devirde tarihin hep yinelenmeden (tekerrürden) ibaret olduğu sanılıyordu. Tıpkı patinaj yapan otomobillerin tekerlekleri gibi, bu sebepten de orkestranın dümbelekleri temposuna, çiftlerin *Büyük Vals*'te hep şen, zamanın sonuna dek fırıl fırıl döneceklerine inanılıyordu.

Bu duruma karşı ayaklanmalar yok değildi. Onlar, bir zıvanadan çıkma, o zaman kullanılan bir deyimle, bir skandal sayılıyordu. Bu zıvanadan çıkma ve skandalları gazeteler ilan ediyordu. Herkes içten, «Ah, keşke biz de şu namussuzluğu yapabilsek!» diye ağızlarının suyu akarken, etrafa karşı, «Vay gidi namussuz herifler, ya da kadınlar; bunların ne yaptıklarını okudukça insan, insan olduğuna utanıyor. Hak tüh, hak tüh onlara!» diyorlardı. Bu tüh tüh'ler, motorların egzoz boruları gibi, insanın aşırı sinirlerini yatıştırıyordu.

Dört gözlü eğlence endüstrisinin iki gözü parada, bir gözü yasalardaydı ama, fal taşı gibi açtığı dördüncü gözü insanların istemez gibi görünüp de içten imrenerek can attıkları şeylerdeydi. O şeyleri endüstri, yasaya ve kitaba uydurarak sahneye çıkarıyordu. Böylece striptize başlanıldı. Örneğin «Viyolet yatağa yatıyor»

deniyordu. Viyolet yatağa yatmak üzere yavaş yavaş soyunuyor, tam anadan doğma olacağı zaman, yatağa girip ışıkları söndürüyor. «Suzan banyoya giriyor», «Margaret doktora gidip kendisini muayene ettiriyor», «Kolet muzip bir pireyi yakalıyor.» Malum a pireler, laubali ve edepsiz şeylerdir, akıllarına eserse Marco Polo gibi dünyalar gezerler. Ama striptizlerde pireler yasa ve yönetmeliklere göre seyahata çıkıyorlardı. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun yasalarınca pireler, dizden yukarıya çıkamazlardı. Ama gerdandan epeyce aşağıya inebiliyorlardı. O vals âlemi Viyana'sında hemen herkes incir yaprağını önünden kaldırıp ağzına takmıştı. Parola : «Yap, ama söyleme» idi.

Bir de Kan - Kan dansı icat edildi. Bacaklar havaları tekmeleyip havalarda döndürülüyordu. Bu dans her ne kadar «*dernier cri*» ve «*fin de siecle*» sayılıyor idiyse de, aynı dansın İsa'dan çok önce Mısır'da oynanmakta olduğu Karnak tapınaklarındaki kabartmalardan anlaşıldı.

Afrikalılar, insanlar ve toplulukların özelliğini dans ve türkülerinde buluyorlardı. Fakat Avrupalılar, toplulukların ve devirlerin özelliklerini kullandıkları silahlarda görürlerdi. Bütün fen kolları —bakteriyoloji dahil— ilk önce savaş hizmetinde zorlanıyordu. Von Clausevitz, Von Schliffen ve Von der Goltz gibi savaş üstatları, topu âdeta Yeni Çağın İmparatoru olarak tanıyorlardı.

Yeni Çağın İmparatoru olan toplar, dünyamıza gelmiş olduklarını, 1453'te II. Mehmet' in İstanbul'u fethi sırasında Bizans surlarında

gürleyerek ilan etmişti. Ama hiçbir zaman 1918 - 1921 sıralarında olduğu kadar önem kazanmamıştı.

Mitolojiye göre, Sevgi ve Sevinç Tanrıçası Afrodit, deniz köpüklerinden apak doğar. Oysa Birinci Dünya Savaşının imparatorlarının her biri bir ateş banyosundan doğuyordu. Onların tapınağı bir salatin camiinden çok daha büyüktü. Göklere kadar çıkan dört duvar arasındaki esrarengiz boşluklarda, dev şekiller tavanlara kadar kararırdı. Orada dağları bile bir hiçmiş gibi kaldıracak vinçler vardı. Tavanlara kadar yükselen bu makine devlerine karşılık, yerin yedi kat dibine varılır vincin biri gırr diye çömelir, bir fırın kapağı açılırdı, seyircilerde yanmadık göz, kavrulmadık deri kalmazdı.

Yeni Çağ İmparatoru toplar, kıpkızıldan öte bembeyaz bir ateş parçası olarak yavaş yavaş kalkınırdı. Vincin biri onu tutunca, binlerce ton yağlarla dopdolu bir kuyuya indirirdi. İmparatorumuz yağlara deyince, yağlar kulak yırtıcı çığlık ve cazırtılarla tutuşur, görkemli alevler gökleri yalardı. İşte bu imparatorumuzun ikinci banyosuydu. Orada imparatorumuz, soğuyarak katılaşır ve iç çamaşır olarak sırtına bir çelik kovan giydirilirdi. O kovan sırtına derisiymiş gibi yapışır. Bir kovan, bir kovan daha giydirilir. Sonunda imparator dış giysisi, harmaniyesiyle örtülür, tekerlekli ve kundaklı tahtının üzerine oturtulurdu. İmparator hazretleri dünyaya demir ve ateş buyruklarını savurmak üzere fabrikadan dışarıya şeref verirdi.

Bu imparatorların mitralyöz denilen miniminileri de vardı; ağızları kızışıp çeneleri çözü-

lünce, boğmaca öksürüğüne tutulmuş gibi, herkesin suratına dakikada bin mermi tükürürdü.

Bunlar Yeni Çağ İmparatorları değil, Tanrıları sayılabilirlerdi. Yalnız bu son Tanrılar, İlk Çağ Tanrısı Apis İneği kadar ekonomik değillerdi. Apis, beş on kilo samanla doyar, buna karşılık da beş on kilo kutsal fışkı ve tezek yapardı. Memelerinden, bol bol sütler verir; onlarla mükemmel yoğurtlar ve peynirler yapılırdı.

Yeni Çağ Tanrılarının Krupp gibi, Skoda gibi kutsal şehirleri vardı. Yeryüzünde Şen Dul temposunda fırıl kırıl vals edilir, striptizlerle soyunulur, Kan - Kan'larda bacaklarla havada daireler çevrilirken, birbirinin varına yoğuna sulanan imparatorluklar; Tanrılara silah yetiştirmek için Etna yanardağının altında gece gündüz çalışan kiklopslar gibi kutsal şehirlerde habire silah imal ediyorlardı. İmal edilen kırk ikilikler, Belçika kalelerini birbiri ardınca iskambil kâğıtları gibi devirdi. Vals, Kan - Kan ve Striptiz devri böylece sona erdi. Yeni Çağ İmparatorları karadayılar da son olarak gürlüyorlardı. Çünkü artık atom devrinin eli kulağındaydı.

İŞGAL SOPASI

Wilson prensipleri dendi. Ulusların bağımsızlığı dendi, şu bu dendi; ve mütareke yapıldı. Yabancı kuvvetleri İstanbul'a girdi. Kasvetli bir günün şafağında, yabancı kuvvetler bir

hastane koğuşunda mı, bir karakolda mı yatmakta olan silahsız günahsız askerleri uykularında süngüleyerek öldürdü. Böylelikle şehirdeki işgal kuvvetlerinin ne kadar kuvvetli olduğu gösterildi ve İstanbul işgal edildi.

Şehre âdeta bir kâbus havası çöktü. Şehrin tenha yerlerinden geçmek tehlikeliydi. Gazhane yokuşundan Taksim'e çıkanlar ölümü göze almalıydı. Çünkü Taşkışla'yı işgal eden yabancı kuvvetler, yokuştan çıkanları vuruyor ve sonra koşup soyuyorlardı.

Gün geçmiyordu ki yabancı kıtalar şehirde geçit töreni yapmasınlar. O cakalı kabına sığmaz kabarıklıklarıyla sokak sokak çalım satarlardı. Akıllarınca halkı sindiriyorlardı. Oysa yılmak şöyle dursun, yatkın meydan okuma duyguları boylarınca dimdik doğrulmaya koyuluyordu. Sabırlı insanların ağır ağır kabaran öfkeleri korkunç olur.

Liman, yabancı savaş gemileriyle doluydu. Onların arasında «*Averof*» da vardı. Üsküdar'a, Boğaziçi'ne gidip gelen küçük vapurlar, savaş gemilerinin yanından geçerken bayraklarını indirerek selamlamazlarsa vay gidi hallerine!.. İkide bir olur olmaz nedenlerle, hatta ortada hiçbir neden yokken bile, sert ve hoyrat bir tavırla, şehirlilere, «Unutmayınız ki, yenik bir ulussunuz!..» denirdi. Sözlerin böylesi, on, on bir yaşındaki Türk kızlarına bile söyleniyordu. «Aman diyene pala çalınmaz!» denir; ama dayananın önünde kuzu kesilen bunlar, kaçanın ardında kurt kesiliyorlardı.

Bir gün Büyükada'ya gidecektim. İşim yoktu; vapurun kalkacağı saatten çok daha önce

vapura bindim. Niyetim, vapurun tenha güvertesinde bir başıma oturup, Marmara tarafına bakarak, «Hey gidi yalancı dünya!» yollu bir düşünceye varmaktı. Güvertenin en arka tarafına gidip oturdum. Benden başka kimse yoktu. Sarayburnu'nun ötesindeki açıklığa dalgın dalgın bakarken, başıma bir sopayla fena halde vuruldu. Başımdaki kalpak çöktü. Başım acıdı, hayret içinde ayağa fırladım. Önümde işgal kuvvetlerine mensup bir polis dikiliyordu. Çetrefil bir İngilizceyle :

«Burada ne oturuyorsun?» diye gürledi.

«Büyükada'ya gideceğim bu vapurla. Onun için oturuyorum» dedim İngilizce.

Bir an için Türk değil, yabancı olduğumdan kuşkulanarak, kibirli ve meymenetsiz suratında bir saygı belirir gibi oldu.

«Bu yer, işgal kuvvetlerine aittir!» dedi.

«İşgal kuvvetlerine ait olduğunu bileydim oturmazdım» dedim. Gerçekten de oturmazdım. Durup dururken bir eşeğe sataşılır da eşek tekme atarsa, kabahat eşekte değildir. Neyse... Yabancı olmadığımı anladı ve yine yüksek perdeden, «Bak!» dedi. Elindeki sopayla, oturduğum yerin üstünde ve tentenin altında, bezlerle sarılmış yassı bir tahta tabelayı işaret etti. O yassı şey bir tahta levhaydı; üzerinde *«Burası İşgal Kuvvetlerine Aittir»* diye yazılıydı.

Ne var ki; geminin sağından soluna uzanan koca tabelanın altından yere kadar bir perde sarkıyordu. Malum ya, işgal kuvvetleri mensupları Türkleri görmekle rahatsız olmayacaklardı. Gemi tayfası güverteyi yıkarken,

perdenin yere sarkan ve yere değen kenarı ıslanmasın diye perdeyi kaldırıp levhanın üzerine atmışlardı. Ben de bu nedenle, oradaki yazıyı görememiştim. Polise, yazıyı göremediğimi söyledim. Haklıydım. Ne var ki, o zaman bir Türkün haklı olmaya hakkı yoktu. Herif beni omuzumdan dürttü. Başımdaki kalpak yere düştü. Ölür müsün öldürür müsün? İlk tepkim Yaradana sığınarak ve «Ya fettah!» diyerek herife bir tokat aşketmekti. «Ya sabır!» dedim, ses çıkarmadım. Çünkü Kroeker Otelinin bodrum katma götürülerek, oradan çıkmamak da vardı bu işin sonunda.

Zaten sokaklarda çeşitli bahanelerle —sözgelimi tramvaydan atladı diye— insanların dövüldükleri görülüyordu. Onlar asıl tramvaydan atladıkları için değil, Türk oldukları için dövülüyorlardı. Bu halleri görenler, müdahale edemiyorlardı. Ama çoğu, bir başkası değil, kendileri dövülüyormuş gibi öfkeleniyorlardı.

Sanki bu işgal kuvvetleri, insanoğlunda zorbalık, kahpelik, küstahlık ve alçaklık namına ne varsa topu da meydana çıksın diye İstanbul'a gönderilmişlerdi.

Bir gün İstanbul'un o ahmak ıslatan yağmuru sinsi sinsi karanlık ve sefalet yağdırıyordu... Köprü'yü geçiyordum. İki işgal polisi vura vura yere yıktıkları bir fukara Türkü, elindeki sopalarla dövüyorlardı. Adamcağız soluğu ağır ağır alıyor, göğsü demirci körüğü gibi inip inip kalkıyordu; ara sıra çamurlara batmış dizini karnına çekip sonra hızla uzatıyordu. Can mı çekişiyordu ne? Zavallının çevresinde dört beş metre uzağında küçük bir kalabalık

halka olmuştu. Bunların gözlerinden içlerinin kan ağlamakta oldukları besbelliydi. Onlar da yerdeki fukara kadar işkence çekmekteydiler.

Hani ihtiyar araba atları olur. Yıllarca eziyet çekmişlerdir, yorgun argındırlar. Ayakları kayar, yere düşerler. Kalksın diye biri tekmeler, beriki kamçılar. Yıllarca yük çekmiş günahsız yaratığın yürekler acısı bir bakışı vardır, bu adam da öyle bakıyordu. O bakışı hiç unutmayacağım. Yalvarmıyordu, meydan da okumuyordu.

Polisin biri, cebinden bir defter çıkardı, oraya kurşun kalemle bir şeyler yazdı : Görevini ve marifetini yapmış olanların gururuyla defteri göğüs cebine soktu. Polislerin ikisi de, var mı bize yan bakan diyen adımlarla defolup gittiler.

Hemen küçük kalabalık, yerde yatan fukarayı koşup kaldırdılar. İki kişi koltuklarına geçerek, onu avutucu, tatlı sözlerle götürdüler.

O zavallı dövülürken benim yanımda tıknaz bir adam durup bakıyordu. Dişlerinin arasından : «Gel taş ol da dayan!» diye mırıldandı. Öfkesinden beti benzi uçmuştu. Birdenbire yedi cin tarafından kovalanıyormuş gibi koşa koşa kaçtı. Herhalde adam, kendini tutamayarak polislerin üzerine atılacağını anladı ve hiç faydalı bir sonuç vermeyecek olan böyle bir davranışı kendine yasak ederek kaçtı oradan.

O sırada ötede beride işgal kuvvetlerine karşı yapılan tepkiler duyuluyordu. Sözgelimi sinemada ışıklar söndükten sonra, işgal subaylarından birinin tepesine güm diye ağır bir cisim indirilmesi gibi. Fakat neye yarardı? Sine-

ma salonu allak bullak oluyor ve birçok günahsız tutuklanıyordu.

İnsanın sinirine dokunan, çekilen eziyet değildi. Halk zaten eziyete idmanlıydı. Ancak eziyetin bu çeşidini gururuna yediremiyordu. Bu tepkiler pek seyrekti. Çünkü toplum, kişisel tepkilerden çok, ordu halinde toplu tepkiler bekliyordu.

Annemin Taksim'deki binasımn ilk katını bir İngiliz subayı işgal etmişti. Altı oda mıydı ne. İngiliz cihet-i askeriyesi aylık kirayı altı lira olarak saptamıştı. Fakat terkos şirketi suyu kesince, subay dışarıdan kovalarla su getirtiyordu. Bu su parası kiradan düşülünce, annem borçlu çıkıyordu. Aradan bir yılı aşan bir zaman geçtikten sonra, annem şikâyet komisyonuna gidip, durumu bildirmemi rica etti. Şikâyet komisyonu, yani «*Claims commission*» Pangaltı'daki eski Harbiye Mektebindeydi. Orası yabancı kuvvetler tarafından işgal edilmişti. Bir gün, vaktiyle Harbiye Mektebi olan binanın kapısına vardım. Kapıda askerler nöbet bekliyorlardı. Kapıdan yanıma bir polis taktılar. Bana yolu göstermesi için değil, fakat bir fena niyette bulunmayayım diye. Uzun bir koridordan geçtik. O koridorda mermer levhalar üzerine, Harbiye'den subay çıkıp, savaş meydanlarında şehit olanların adları oyulmuştu. Üzüldüm. Şikâyet komisyonu odasına vardım. Komisyon, topu topu bir İngiliz onbaşısından ibaretmiş; ona durumu anlattım. Birdenbire herif yüzüme tabanca patlatırcasına, «Sen kendini beyaz insan mı sanıyorsun?» diye haykırdı. Ben de, «Senin kadar beyazım!» dedim.

Hemen herif cebinden bir düdük çıkartıp aceleyle öttürdü. Binanın uzak, yakın çeşitli odalarından başka düdük sesleri buna cevap verdi. Demek ki gelen şikâyetçiyi korkutmak için böyle bir tertibe baş vuruyorlardı? Arkamı dönünce, arkamda on kadar asker sıralanmış olduğunu gördüm. Ses çıkarmadım. «Hiçbir diyeceğim yok, haklısınız» dedim, o koridordan geçerek çıkıp gittim.

O sırada bir arkadaşla konuşurken, arkadaş İstanbul'dan, şehir hâlâ bir Türk şehriymiş gibi söz ediyordu. Kendisine çok yanıldığını, Fatih'in beş yüz yıl önce İstanbul'u fethettiği gibi, biz de şimdi şehri ikinci kez fethetmezsek, şehrin bir Türk şehri sayılamayacağını söyledim. İşin gerçeği bundan ibaretti.

PİRİMİZ ESSEYD AHMED
MUHİDDİN-İ RÜFAİ

Bu çekilmez durumun kafama dank etmesi için tepeme sürekli işgal polisi sopası yemeye gerek yoktu. Zaten sopa yemesem de, yüzüme beyaz insan olmadığım haykırılmasa da durumun bütün zehir zemberek kasveti içime çöküyordu. Bir gönül açıklığı, yaşama sevinci kalmamıştı; o işgal havası ve dünyasından ayrılmalıydım mutlaka. Anadolu'ya kaçmayı, özgür bir yere varmayı özlüyordum. Anadolu'ya gitmek için sağlık durumum uygun değildi. Ciğerlerimde lezyonlar vardı. Balık olup yüzüp, kuş olarak uçup o âlemden çıkamazdım; o âlemi görmeyeyim diye dört duvar arasma da kapanamazdım.

Gövdemle ayrılamıyordum ama bir de gönül olarak ayrılmak vardı. İşgal altındaki İstanbul'da değil, işgalden uzak kalan İstanbul' da yaşamak vardı.

İstanbul'da Fatih'te «Molla Gürani» ve «Kovacı Dede» adlı cana yakın mahallelerde bir dergâh vardı, o dergâhta derviş oldum.

Dergâh bir rüfai dergâhıydı. Ama ayinlere; Mevlevi, Bektaşi ve başka tarikat mensupları da katılıyorlardı. Tekke postnişini bir maarif müfettişiydi. Arapça ve Farsçadan başka Fransızca ve eski Elen dilini biliyordu. Orası son zamanlardaki tekkelere benzemiyordu. Orada bir «aşk olsun!» aslında bir hayret nidası değildir; «bana verdiğin acı, sevgiye dönsün» anlamına gelir. Başka zaviyelerin dervişlerine, «Derviş deyince gülesim geldi, ensesine bir tokat vurasım geldi» denebilirdi. Ama «Molla Gürani» dergâhındaki dervişlere bu sözler denemezdi. Her ne hal ise, dervişlik kısmen de olsa beni işgal İstanbul'undan ayırıp, Türk İstanbul'unda yaşatabilirdi.

Bir şeyi olur gibi görünmeye çabalamaktansa, o şeyi gerçekten olmak daha kolayıma gelir. Dünyaya bir kere geliyoruz, hayatımızı ersatz olarak geçiremeyiz ya. Zaten gerçekten o işgal havasından çekilmek, ancak gerçekten bir başka duygu âlemine girmekle mümkün olurdu. Bunları ben mantıkla anlatmaya çalışıyorum, fakat arada anlatılması güç duygular da var. Derler ya, hayat pek anlatılmaz, yaşanır.

Ayin geceleri dergâha gidip derviş giysilerimizi orada giyiyorduk. Hayderi —yani cübbeyi— ve rüfai tacını —Irakiye üzerine siyah sa-

rığı— çantada ya da bohça ederek Fatih'e taşımak gerekiyordu. Bu iş bana göre saçma bir şeydi. Kendi gözümde bir transformist oluyordum. Hani sahneye iki metre eninde bir paravan koyarlar da transformist, paravanın bu tarafının arkasına Kristof Kolomb olarak geçer. O tarafından ise Napolyon olarak çıkar. Ben de transformist Fregoli gibi, boyuna kalıp mı değiştirecektim? İçim neyse dışım da oydu.

Kimi insan ahtapota benzer. Ahtapotun ampulü andıran başının içi boştur. Bir eldivenin içini dışına çevirir gibi başının içini dışına çıkardınız mıydı, ahtapot ölür.

Bir aşağılık duygum yoktu ki, işgal halkına batı uygarlığını anladığımı göstermek için smokin ile tekkeye gideyim? Üsküdar'da evde ırakiyeyi başıma takar, hayderiyi sırtıma giyer, Beşiktaş'a ya da Köprü'ye çıkıp, oradan Fatih'e giderdim.

Şehrin camilerinde namaz kılmak hoşuma giderdi. Üsküdar'da Şemsipaşa Camiinde, işgal edilmiş şehirden bir uzaklık duyardım. Akşam namazı için Karacaahmet'te, Marmara'ya bakan bir camiyi seçerdim. Batan güneşin kopardığı görkemli renk kıyametinin kıpkızıl angısı göklerde hâlâ inlerken orada akşam namazı kılmaktan çok hoşlanırdım. Karacaahmet'in servileri arkamızda ve yanlarımızda ateş sütunları gibi dikilirlerdi.

Öğleyin Sultanahmet Camii ışık içinde olurdu. O caminin mimarisinde mi ne, ışığı çoğaltma gücü var. Orası gönül sıkıcı karanlıkları gideren bir ışıklar mucizesi, bir aydınlıklar sarayıydı. Çinicilik sanatı bakımından Rüstempaşa

Camiine ne kadar da hayran kalsam, o camide namaz kılmak bana bir Kütahya vazosunun içinde namaz kılmak gibi geliyordu. Galata'daki Yeraltı Camii, Rüstempaşa'dan çok daha karanlık olduğu halde, bana bir açıklık veriyordu.

Güneşli günlerde, in cinin top attığı o ıssız Fatih yangın yerinden elde asa, kendi kendime Fatih'e doğru yürümek çok hoşuma giderdi. Yükseklerde kırlangıçlar çark ederdi, benim de işgalden uzak olan o boşlukta türkü söyleyesim gelirdi, sesimi ta kuşlara kadar koyuverirdim. Bir gün güneş batarken gene o yangın yerinden geçiyordum. Oradan kimse geçmezdi. Önümde giden upuzun gölgeme dalmış yürürken, uzaktan bir ses duydum. Baktım, güneşe karşı benim yönümün aksine yürüyen bir kadının kara siluetini gördüm. Kadın türkü söylüyordu. Rüzgârın yelpazeleyişine göre sesi şimdi geliyor, şimdi gelmiyordu. Türküsünde ancak «*Turnam, turnam...*» sözlerini duyabildim. Sesinden genç bir şey olduğu anlaşılıyordu. Ama ister genç, ister ihtiyar, sesinde sevgisinden, yalnızlığından yorgun bir yurt özlemiyle bir şeyler anlatan bir hal vardı. Açık göklerde birkaç hafif ve renkli bulut, guruba doğru, ışığa doğru yavaş yavaş seyahat ediyordu. Kuşların gökte artık son cıvıltıları kulağa bir «cızz!» gibi geliyordu.

O ses, insanı sefalet ve çirkinliklere rağmen var olan güzellik, bunca kötülüğe rağmen var olan derin iyilik, başkalık çokluğuna rağmen var olan birlik hakkında düşündürüyordu. Bu öyle bir güzellik, iyilik ve birlikti ki, entelektüel incelemeler ona erişemiyordu; ama insa-

nın gönlü kimi sefer durup dururken birdenbire onun farkına varıyordu. İnsan o sesten duyuyordu ki, insanoğlu her varlığı birbirine yaraştıran ve bağdaştıran genel kozmik uyuma bir istisna değil, aksine evrensel hayatın bir parçasıdır.

Yine bir gün Şemsipaşa'daki evimizden derviş giysileriyle çıktım. Doğancılar mevlevi dergâhının önünden geçerken, odanın şeyhi ve iki müridi, dergâh kapısından çıkıyordu. Beni görünce, tanımadıkları halde sağ ellerini yüreklerinin üzerine koyarak baş eğip selam verdiler. Ben de selam verdim. Hoşuma gidiyordu bu selamlar. Ne tuhaftır, sokakta, cana yakın yüzlü birisini görürsünüz, içinizden ona, «Hey insanoğlu, geçmişte ve gelecekte raslantı sonucu işte birbirimizi dünya gözüyle görüyoruz. Nasılsın bakalım?» diyesiniz gelir. Ama kendinizi tutarsınız, çünkü görenek ve geleneğe göre, birbirinizin yabancısısınız. Yanaşmaya gelmez, çünkü kirpiymişsiniz gibi dikenleriniz birbirine batar. Somurtacaksınız. Oysa yabancı olsa da, el yürekte eğilerek selam vermek hoş oluyordu.

Neyse! Üsküdar İskelesine vardım. Beşiktaş'a uğrayan bir vapur gitmek üzereydi, ona bindim. İkindi namazını kılmak üzere Beşiktaş Camiine girdim. Orada büyük cemaat namaz kılmıştı. İşgal dolayısıyla camilere çoğu kere kalabalık gidiliyordu. İkinci cemaat —yani geç gelenler— dört beş yüz kişi vardı. İkinci cemaate, cemaat içinden birisi imamlık ederdi. Beni görünce, «Buyurunuz imamete» dediler. Ben onlara : «Beni bağışlayınız, imamette ku-

sur ederim» diyemezdim ya. Yaradana sığınarak imam diye hemşerilerimin başına geçtim. İkindi namazı dört rekât farzdır. Namazı biliyordum, ama çok heyecanlıydım. Secdeye varıp kalkarken rekâtları saymasını unutmuştum. Selam verip namazı tamamlayacağım, fakat üçüncü rekâtta mıyım, dördüncüde mi, beşincide miyim, bilmiyorum. İçimden, «Ey Tanrı, bana değilse de bana inanarak, bana uyan cemaate acı» diye sığınarak sağa sola selam verdim. Çok şükür selamı tam dördüncü rekâtta vermişim. Çünkü cemaatte bir «Estağfurullah» diyen olmadı.

KARANLIKTA GÖKKUŞAKLARI

İşgal günlerinde, vaktiyle başkent olan koca şehirde, fukaralık ve sefalet vardı. Bir gün, içleri çorba dolu karavanalarını taşıyan askerler Şemsipaşa'da deniz kenarındaki bir mermer türbenin önünden geçiyorlardı. Türbenin önünde mermerden bir rıhtım vardı. Taşınırken, sallanan karavanalardan ara sıra mermerin üzerine çorba damlaları düşüyordu. Askerlerin beş on adım gerisinde yürüyen paçavralar giymiş yedi sekiz yaşlarındaki bir çocuk, çorbanın damladığı yerlerde dizüstü geliyor, ellerini yere dayıyor ve eğilerek damlaları birer birer yalıyordu. Yüzüne baktım, sıska yavru bir çift kara gözden ibaret kalmıştı. Onun bakışını hiç unutmayacağım.

Bugüne bugün İstanbul denince gözümün önüne kasvetli işgal kışlaları gelir. Sokaklar

Vrangel ordusunun dökün tüleriyle dolu. Bunlara karşılık şehirli Türkler iğreti birer yabancı, bugün var yarın yok olacak yoksul gölgeler. O işgal yıllarının ağır loşluğu sanki şehre öylesine sindi ki, orada görecek hısım akraba ve can arkadaşlar olmasa, orasını kırk yıl görmesem, göresim gelmez. Hani İstanbul'un o ardı arkası gelmez kapalı günlerini bilirsiniz. Güneşin doğacağı tanyerinde, bir kadavra ağartısı peydahlanır. Sanki gece, günü doğuracağım derken, onu düşürmüştür. Gün ölü doğar. Gece karanlığının az çok ağarmasından ibarettir gün. Gök ne karadır, ne de ak, renksizliğin ta kendisi olan beti benzi kül bir kurşunidir; hem de kurşun gibi ağır oturur insanın gönlüne.

Gök su doludur, pis bir tulum gibi aşağıya sarkar. Sonra minarelerin biri onu deler. Eh artık ahmak ıslatan diye miskin, mıymıntı bir mızmızlık sızar da sızar, ne durur ne yağar. Günlük güneşlik günler yok değildir. Ama onlar istisnalardır. Yani yıl süresince kafile halinde giden günlerin biri her nedense kafileden çıkmış, yolunu sapıtarak —ve bu arada enikonu kirlenerek— eskaza İstanbul'a uğramıştır. Hele o işgal günlerinde uğradığına ve uğrayacağına da bin pişman olurdu ya! «Bula bula burasını mı bulduk!» diye somurturdu.

O sıralarda rasgeldiğim insancıl davranışlar kara zemin üzerine yayılan bir gökkuşağı gibi insanı hayran bırakıyordu.

Bir gün Köprü'nün üstünde tramvay bekliyordum. Balon satan bir adamın omuzundan, sırtından, bileklerinden havaya kırmızı, mavi, yeşil balonlar yükseliyordu. Satıcı, kırık bir

sesle : «Balon!... Balon!...» diye bağırıyordu. Bir Türk polisi geldi, adama : «Yürü bakalım!» dedi. Satıcı, polise yavaşça bir şeyler söyledi. Polis acıdı ki, «İyi ama, şöyle bir kenara çekil bari!» dedi, gitti. Baloncu iki adım çekildi.

Bir eliyle bir çocuğu çeken, sıcak giyinmişin biri, ucuza balon almak niyetiyle, «Benim siftahım pek uğurludur» diyerek pazarlığa kalkıştı. Baloncu fiyat kırmadı. Ötekinin yüzü odun gibi katılaştı. Balonu aldı. Çarşaflı kadınların yedeğinde gelen kimi çocuklar, «Anne, bana balon alsana!» deyince, ya balon alıyor, ya almıyorlardı. Yaşlı başlı bir adamın ardınca yarım pabuçlu üstü başı pırtık bir çocuk geçiyordu. Öteki çocuklar gibi, «Bana balon alsana!» demedi. Ama hem korkan hem de imrenen gözlerle öylesine baktı ki, baloncu, yaşlı başlı adama, «Çocuk için bir balon alsanıza!» dedi. Adam küplere bindi : «Sen çocukları ayartmak için mi burada duruyorsun?» diye çıkıştı. Baloncu sadece : «Hediyem olsun yavruya» dedi ve çocuğa bir balon uzattı. Çocuk korktu, sonra satıcının ısrarı üzerine balonu tuttu. Öteki kesesine davrandı.

O sıralarda sık sık başımı alır, şehir sınırlarından uzaklara yürürdüm. Rami'den, Kâğıthane'den ötelere gider, Çamlıca'nın ta tepesine çıkardım. O yerler bana fena günde yâr olurlardı.

Bu ıssız yerlerin havasıyla, toprağıyla, uzakta görünen denizleriyle birdim. Etim, gövdem onlardandı. Kanımdaki sıcaklık, günlük güneşliğin sıcaklığı, kasırga hızına varan rüzgâr ihtiraslarımdı. Ben yabancıydım. İstanbul'

un şehrimsi ticaret ve nakit kültürünün ve eğlence yerlerinin. Onlarla kat kat kılıflanmamız gerekiyordu. O kılıf gönlüme bir türlü yapışmıyordu. İstanbul'un yabancılığı karşısında açık gök, esmer toprak, otlar, ağaçlar, rüzgâr, yağmur, şimşek, yıldızlar bana yabancı gelmiyorlardı.

Yaradılışın yarattığı ota, ağaca, insana, yani yavrularına verdiği bir sevinç ve mutluluk vardır, onu özlüyordum. İnsanlar doğayı yeniyoruz diye daha büyük bir sevinç ve mutluluk peşine düşmüşlerdi. Kimdir yaradılışı yenen? İnsan beyni mi? O da yaradılışın bir yaratığıdır.

O zaman İstanbul'da İhsaniye'de Karlıkbayırı'nın üzerinde oturuyordum. Zaten şehirde oturulacak bir orası, bir de Cihangir vardı. Oraları büyük manzaralı yerlerdir. Uçurum gibi kalkman Karlıkbayırı'nın önünde, Marmara ta ufuklara kadar yayılır, insana engin uzaklık ve gezi duygusunu verir. Orada insan bir duvarlar ormanının içinde sıkışakalmaz.

O zaman okumasından hoşlandığım kitapların çoğu seyahat kitapları ve «Ütopi»lerdi. Onlarda can attığım bir yeri arıyordum. O can attığım yere Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada adını vereyim. O yerler kuru kuru avutulamaz sezgi yoluyla görülür.

Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada her insanın gönül yurdudur. Yeygi arayan açlıkla Tılsımlı Ada'yı arıyordum. Sözle söyleneceklerin en âlâsı şiirle anlatılır. Ama şiir güç ve uzun süren bir iştir. Duygu baskısı altında insanın can evine kıyan, bir hasret uzun zaman gönülde yatar ve bir pırlanta haline gelir.

O Meçhul Diyar'a ve Tılsımlı Ada'ya yüzlerce kere mısralarla varılmıştır. Mesela dağ yüksekliklerinden aşağılara bakılırken, aşağıları örten sislerin sıyrılıvermesiyle güzel bir yerin apansızın bütün şanıyla parlaması gibi.

Shakespeare orasını apaçık kılan sihirbazlardan biridir. Dante'nin mücevher şekline girmiş sandıklar dolusu Tılsımlı Adaları vardır. O parıltıları vakur eserinin ötesine berisine cömert avuçlarla saçar durur. Petrarca da hemşerisinden pek geri kalmaz. Keats Hyperion'unda, Milton Cenneti'nin dördüncü kitabında orasını hep aydına çıkarırlar. Virgilius'un sanki başka işi gücü yoktur, gelir gelir orasını gözönüne koyuverir. Denizde dalga tepesinden, yüzücünün birdenbire İtalya'yı görüvermesi, unutulur şeylerden değildir.

Bu adamlar o yeri gözönüne getiriverirken hiç sanat manat kullanmazlar. Sadece, konu ve onun yüklemi olduğu halde, Tılsımlı Ada'yı, gözlerimizle gördüğümüz yerlerden daha açık olarak seyrederiz. İki buçuk basbayağı sözle bu mucizeyi «Açıl ya susam!» dermişçesine nasıl becerdikleri şaşılacak şeydir.

Bir gün Çamlıca'da ta tepede bir çobana rasladım. Açık yerleri seyredekoymuş olan çoğu dağ adamlarının ve denizcilerin bakışında engin ufukların anıları oluyor.

Uzun oluyor, onların bakışı. O çobanın gözleri de öyleydi. Aşağılarda bütün İstanbul, Adalar ve Marmara açıklara kadar seriliyordu. Bana çoban: «Ne tuhaftır, insan Üsküdar'a, Doğancılar'a, Köprü'ye buradan bakıyor da, oralara varınca, oraları buradan görüldükleri gibi

görünmüyorlar?» dedi ve durdu düşündü, sonra: «Acaba neden?» dedi. İşte o anda onun da Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada'yı görenin biri olduğunu anladım. Pek öğrenimle möğrenimle olmuyor bu iş. Uzakta öten bir horozun sesi «Öö!. öö... ö...ö» diye âdeta başka bir âlemden uzak uzak gelir gibi oldu. Âdeta çağırıcı bir çığlıktı o.

Tılsımlı Ada ile Meçhul Diyar'ı kuruntudan ibaret saymamalı. Oraların duygu yönünde arayanlarıyla atbaşı giden akıl yönü arayıcıları vardır. Bu çeşit yolcular, dünyayı ve kendilerini unutarak uçak icadına ve penisilin keşfine koyuldular. Bu iki kafile yolcularının ikisini de temsil eden birisi varsa o da Kristof Kolomb' dur. O da Meçhul Diyar'ın hemen hemen her yolcusu gibi, oraya bir ad taktı. Hindistan ya da Çin dedi.

Çamlıca'dan bakan çobanın gözüne Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada gibi görünen İstanbul ve Adalar, o pahalı, sözümona eğlence yerleriyle, barlarıyla, çalgılı ve şarkılı Beyoğlu hiç de yüksekten görülen Meçhul Diyar değildi. Hele Büyükada'nın Tılsımlı Ada'ya benzer yeri hiç yoktu.

Bir de insanın sığınabileceği bir müzik evreni vardı. Bunu söyleyince, okuyucunun aklına belki, «Alaturka» denilen müzik gelir. Yani Kürdilihicazkâr, Acemaşiran peşrevi gibi şeyler?... Onlar çocukluktan beri bana bir diş ağrısı etkisi yapardı.

Türkülerin pek seyrek olarak dokunaklı oldukları yerler vardı. Sözgelimi Ömer Hayyam tarzında izbe bir meyhanenin içine, kapı aralı-

ğından, taze bir sabah yıldızının göz kırpışlarıyla tanyerinin ağartısı girerken uyanan «neva»nın kuş cıvıltısına karışması güzeldi; eski ahşap evlerin arasından geçen sokakların ayrı ayrı ağaran toparlak kaldırım taşlarına evlerin karanlık pencereleri kara kara bakarken ve mahalle çeşmesinden düşen seyrek damlalar şıp şıp ederken, birinin ta can evinden yırtılan bir «Heyy!... Hey!...» nidası insanı birdenbire duraklatan bir şey olurdu. Ama bütün bunları çevresi ve dekorundan ayırınca, dokunaklıkları kalmaz. Yalnız müzik olarak değerleri olanlar, yok gibidir.

Müzik, ne büyük varlıktır! Kimisine bir gönül şarabıdır. İnsanın içinde neler uyandırmaz! Meçhul Diyar'ın ve Tılsımlı Ada'nın ta kendisi olur, gönül yurdu olur. Sanki sonsuz ne varsa, onlardan insanı ayıran kısa uzaklığı hemencecik aştırır.

O devirde insan şekline girmiş «Meçhul Diyar»larım ve «Tılsımlı Ada»larım da vardı. Arkadaşlık bana uyku gibi geliyordu. Hani insan uykuya varacağını düşünmeden gözleri tatlı tatlı ağırlaşır da farkına varmadan uyuyakalır, rahat eder. Derler ya, arkadaşı seçmezden önce, dikkatli, tedbirli davranmalıymış, arkadaşlık yavaş yavaş geliştirilecek bir bitkiymiş. Ağır ağır büyüyen meşe ağacı mı yetiştiriyoruz yahu? Gönül akınca paldır küldür akar, turp sulayan arklardan yürüyormuş gibi seyrek ve idareli akmayı kabul etmez. Hem şu kısa ömürde, acaba iyi mi ediyorum, fena mı açılıyorum? diye düşünecek vakit mi var? Hani ya mevsim kurakmış da, ondan adam, soğan fidanının ya-

nına dikilip, soğana : «Görüp göreceğin su bundan ibarettir!» diyerek, soğanı ayıp bir tarzda sulamış. Dünyada felek de arkadaşı öyle verir.

Arkadaşı verdi miydi de, a canım bunun burası iyi ama, şurası kusurlu diye düşünmemeli. Felek, Praksitel'in yonttuğu bir heykel gibi kusursuz yaratık yapmaz. Elbette kusurlu bir tarafı olacaktır. Ben bu kadar erdem verdim, karşılık olarak şu kadar erdemi isterim! denemez. Dünya bakkal dükkânı mı?

Eve yaklaşan arkadaşın adımlarını tanırdım. Ne hoş gelirdi o yaklaşan adımların sesi, sonra birdenbire görülen sevimli yüz. Kimi sefer kolkola girerek ve sevdiğim bir türküyü bir ağızdan söyleyerek gelirlerdi. Kapıya koşardım, açardım: «Merhaba!» Can. Onlar bana, ya da ben onlara gidince içimi dökerdim. İnsanın arkadaşa karşı dili ne güzel çözülür. Fikirler göz kırpmaları gibi kendiliklerinden geligeliverirler, öyle ki, insanın kendisi bile, fikirlerin kalabalık halinde gelişine şaşar. İnsanın düşünüşüne bir çevikliktir gelir, bellek dipdiri kesilir. İşte o an, dünya değişmiş gibi olur. Artık yeryüzünde karanlık geceler kalmaz. Trajediler, can sıkıntıları panik verip kaçarlar.

O arkadaşların çoğu öldü. Kimi zaman «artık sıkılıyoruz burada, sen de gelsene» dediklerini duyar gibi olurum. Diri olanların burada adlarını vermeyeceğim. Çünkü bir mevsimde bir ağaçtan bir kiraz tadarsınız, tadı damağınızda kalır. Ertesi mevsim ağaca yine uğrarsınız. Bir mevsim önce tadına doyamadığınız kiraz, onu kopardığınız dalda yoktur. Ya ağaç, ya siz ya da ikiniz de değişmişsinizdir. Ben ağzı-

mın tadını kaybetmedim. Belki onlar kaybetmişlerdir. Rahatsız etmek istemem.

O sıralarda «Mesnevî»yi İngilizceye çevirmeye başlamıştım. Ne var ki, sürgünlük araya girdi, çeviriyi bırakmak zorunda kaldım. Sonradan devam edemedim, çünkü o arada Nicolson çevirmiş. Ama o çeviri, örneğin «Sâdî»nin İngilizceye, hele Hayyam rübaiyatının Fitzgerald tarafından İngilizceye çevirisine hiç benzemez.

Eski Türk minyatürlerinin renklerine daldım. Orası da bir âlemdi, bir Meçhul Diyar'dı. Altın ezmesini öğrenmek için Medresetül Hattatine gittim. Oradaki tezhip, yani altınlı minyatür hocası, bana «morun yanına mutlak laal konacak» diye renklerle beni kıskıvrak bağlamaya çalıştı. Altın ve gümüş ezmesini öğreninceye kadar dediklerine eyvallah dedim. Sonra renkleri özlediğim gibi koydum. Eskilerin perspektifinden ayrıldım biraz olsun. Bir yenilik getirebildim mi, getiremedim mi, bilmiyorum. Çok sonradan Güzel Sanatlar Akademisinde bir Tezhipler Kolu açıldı.

Yaptığım kimi tezhipler, yani minyatürler, yaldızlı olarak «Resimli Ay» adlı derginin kapaklarına basıldı. Türkiye'de ilk defa renkli kapaklar yaptım. Kapak baskısında bütün Balkanlılardan çok daha ileriydik.

BÜYÜK «HAYIR!!»

Fırtınalarda hoşa giden bir irkiliş, bir kabarış vardır. Sanki yaratılış, «Hayır! Böyle de-

vam edemez!» diye gürler, şimşekler çakar, rüzgâr hızına engel olan ne varsa topunu da söker, yere çarpar, geçer. Bir protesto halidir o.

İşte o sıralarda Anadolu «Büyük Hayır!!!» dı. İstanbul'dan kaçıp, koca «Hayır!!!»a katılan katılanaydı. Kaçamayanların yürekleri o koca «Olmaz»la beraber çarpıyordu.

O sıralarda gündelik gazetelere, haftalık ve aylık dergilere hem yazı yazıyor, hem resim, hem de karikatür yapıyordum. Karikatürlerim ilk önce merhum Sedat Simavi'nin çıkardığı «*Diken*» gazetesinde basıldı. «*Diken*» gazetesinin odasının yanında bir odada merhum Sadri Ethem ve Karaosmanoğlu Fevzi Lütfü Bey, bir gazete «*Dergâh*» çıkarıyorlar ve yazı yazıyorlardı. Diken'e birçok kalem sahipleri yazı veriyorlardı.

O sıralarda Ali Kemal, adını unuttuğum bir gazetede —galiba «Peyam Sabah»tı— âdeta Sultan Vahdettin'i ve işgal kuvvetlerini alabildiğine savunuyordu. «*Hücrei Mesaimden*» (yani, iş odamdan) diye gazetesinin ön sayfasındaki «Büyük Hayır!!»a çatıyor ve pislik atıyordu. Milli kuvvetler ilk İnönü Savaşım henüz yapmış ya da yapmak üzereydiler. Saraya ve işgal kuvvetlerine dayanan Ali Kemal'in borusu şiddetle ötüyor, kendisinden çok korkuluyordu.

«*Diken*»in ön sayfasında onun aleyhine bir karikatür basmaya karar verdim. İş odasından sağa sola ve her tarafa pislik saçıyordu ya, onu «Hücrei Mesaisinden» diye bir oturak içinde çizdim. Yalnız başı görünüyordu oturağın kenarından. Karikatür kabaydı, ama bazı şeyler vardır ki, onlara yapılan kabalık, kabalık ol-

maktan çıkar. Milli ordunun başarısından sonra Ali Kemal'in borusu hiç ötmez oldu. Kendisinin korkulacak yeri kalmayınca, ona saldıran saldıranaydı. Ama düşmüş adamı tekmelemenin ne anlamı vardı?

Sedat Simavi'ye ne yapacağımı söyledim. Korktu. Korkmakta da haklıydı. «Sorumluluğu üzerine alırsan ne istersen yap!» dedi. Yalnız gazetenin satılacağı gün, kendisinin idarehaneye gelmeyeceğini söyledi. Gazete sahibi olarak işgal kuvvetleri tarafından tutuklanması olasılığı vardı çünkü.

Her basacağımız karikatürün ilk önce taslağını bir kâğıda çizip işgal kuvvetlerinin sansürüne gönderirdik. Sansür, resmi inceler ve basılmasına izin verdiğine dair, resmin üzerine damgasını basardı. Benim yapacağım karikatürün basılmasına izin vermeyeceğini biliyordum. Kâğıdın üzerine sonradan lastikle silinebilecek, suya sabuna dokunmaz bir resim yaptım. Resmi simsiyah bir «konte» kalemiyle çizdim. Sansür izin damgasını bastı. Damga çıkmaz mürekkepliydi. Ben çizmiş olduğum resmi lastikle tamamen sildim, ondan sonra asıl bastıracağım karikatürü yaptım.

Çinkografa gönderdim, klişesi geldi. Baskıya verdim. Gazete günü gelince satışa çıkarıldı. Kıyamet koptu. Sansür kurulu ve işgal polisleri idarehaneye geldiler:

«Bunu siz mi bastınız?»

«Evet!»

«Bu resmi kim yaptı?»

«Ben yaptım.»

«Böyle bir resmi basmanıza kim izin verdi?»

«Sansür!...»

«Gösterin sansürün iznini!»

Çekmeceyi çektim, güzelim resmi önlerine serdim, bir tarafında da sansürün izin damgası at nalı gibi oturtulmuş. Acaba tutuklayacaklar mı, diye yüreğim tıp tıp atıyordu. Derken durumlarından sözleri geçer takımından oldukları anlaşılan iki İngilizin biri, İngilizce olarak:

«Bu adamı tutuklayalım» dedi. Yüreğim ağzıma geldi. Öteki: «İyi ama, bu karikatürde işgal kuvvetleri'aleyhinde bir şey yok. Bir Türk öteki Türke çatıyor» dedi. İçime biraz su serpildi. Ama daha ne olacağı belli değildi. Öteki: «Öyle uygun görürseniz öyle olsun! Fakat bu şekilde karikatürize edilen, bizim dostumuzdur» diye cevapladı. Asıl amir olduğu anlaşılan adam:

«İyi ama, sansür müsaadesini vermiş. Asıl kabahat sansürde. Siz bu adama —bu adam dediği, Ali Kemal'di— bir yanlışlık olduğunu, böyle bir şeyin tekerrür etmeyeceğini bildiriniz.» «*With our excuses*», «mazeretlerimizle», «*All right*» dediler sertçe ve defolup gittiler. Eni konu soğuk terler döktüm. Herhalde amir durumunda olan, İngiltere'den yeni gelmişti ve işgal kuvvetlerinin nasıl davranması gerektiğine dair bilgisi yoktu, aksi halde halim yaman olurdu. O günden sonra basma izni için sansüre gönderilecek bütün resimlerin iki nüsha olarak çıkmaz mürekkeple yapılmasını; bir nüshasının sansürde kalacağını ilan ettiler.

Gelen sansür kalabalığının adımları uzaklaşıp işitilmez olduktan sonra, ben de dışarı fırladım. Öğleye doğruydu. Hava almak için Fatih yolunu tuttum. Günlük güneşlik hava.

Surlar üzerinde yürüyerek, yüksek kulenin birine çıktım. Karşıda Üsküdar, Çamlıca ve onların ardınca perde perde Anadolu'nun dağları sivriliyordu. Anadolu denince gözümün önüne tepesi karlı yüksek dağlar ve masmavi gökte hür bir şekilde uçan bir kartal gelirdi. Kimi sefer de Anadolu, upuzun, mağrur bir zeybek kılığına girerdi. Zaten ilk ateş, zeybek yatağı olan Ödemiş'te çalılık bir yerde açılmıştı. Bir de işgalin erken günlerinde Aydın şimendifer istasyonunda geçen bir olay, Anadolu'yu hayalen zeybek olarak görmemize neden olmuştu. İstasyonda genç bir kız, treni bekliyormuş. Bir sarhoş Yunan subayı gelip gelip kıza çapkınca sataşıyormuş. Orada on sekiz on dokuz yaşında çakı gibi bir zeybek delikanlısı duruyormuş. Kız ağlamaya başlayınca, delikanlı dayanamamış... Şimşek hızıyla davranarak, Yunan subayının göğsüne bir kama saplamış. Bu iş o kadar apansızın ve çabuk olmuş ki, istasyonda duran on on beş Yunanlı asker, ne olup bittiğini anlayıncaya kadar delikanlı, kırk elli adım uzağa kaçmış bulunuyormuş. Yunanlılar, tüfeklerini doğrultup ateş etmişler. Delikanlının her tarafından yerden tozlar kalkmış, fakat koca zeybek tozu dumana katarak sır olup gitmiş.

«ÜSKÜDAR'A GİDERKEN ALDI DA BİR YAĞMUR»

İstanbul'da oturacak yerlerden birinin İhsaniye'de «Karlıkbayırı», ötekinin de «Cihangir»

olduğunu söylemiştim. İlk önce o «Karlıkbayırı»nın kenarında üç katlı bir ev kiralamıştım. Marmara ayakucumuzda seriliyor ve ufuklara yayılıyordu. Hani ya, önümüzde demirleyen vapurların bacalarından ocaklarında yanan ateşleri görecektik neredeyse.

Ne var ki, ev halkı bu kat kat evin merdivenlerinden çıkıp inmenin güç olduğunu ve şöyle düz ayak bir yerde oturmamızın daha iyi olacağını söyledi. Eşyayı —onlar da pek matah şeyler değildi ya!— toparlayarak düz ayak bir ev bulduk. Böylece de o güzelim manzaraya da elveda demek zorunda kaldık.

Şemsipaşa'nın tam Kızkulesi'nin karşısına düşen köşesinde, bir evin ilk katını kiraladık. İhsaniye'deyken Üsküdar vapuruna değil, Harem - Salacak vapurlarına biner, karşı tarafa geçerdim. Yeni ev dolayısıyla Üsküdar vapuruna binmek zorunda kaldım. Artık Üsküdarlıydık ve Üsküdar âlemini yaşıyorduk. Şemsipaşa deniz kıyısı yolu, bizim evin önünde bitiyordu. Çünkü yanımızdaki Cafer Tayyar Beyin evi, denize dayanıyordu. Kıyı yolu bizim oturduğumuz evin köşesinde dirsek çiziyor ve Doğancılar'a çıkıyordu. Evin önünde unutamayacağım bir tek ağaç vardı. Oraya yeni doğan oğlumu götürür, güneşletirdim.

Kızkulesi'ne rağmen asıl oturduğum ev, Kadıköy ve Üsküdar'a giden vapurlara deniz feneri görevi görüyordu. Kimi pek sisli geceleri, bir vapurun evin önündeki kayalığa doğru yanaşmakta olduğunu duyar, hemen lambayı kapınca, sokağa fırlardım. Vapura, «Burası Şemsipaşa yahu!» diye gırtlağımı patlatırcasına bağırır

dım. Bir gece vapur karaya o kadar yanaştı ki, kaptanla âdeta burun buruna duruyormuşuz gibi konuştuk:

«Kaptan Bey! Yanlış geliyorsun, burası Şemsipaşa.»

«Allah Allah! Nasıl olur?»

«Olur var mı? Burası Şemsipaşa yahut! Biraz daha ilerlerseniz kayalara oturacaksınız, yani fek-udü fişşap! Yani şapa otursunuz.» Adam güldü ve teşekkür ederim, diyerek tornistan etti. Sağa dümen kırdı. Vapur Kadıköyü'ne gidiyormuş meğer.

Babıâli denilen o yokuşta işimi bitirdikten sonra Köprü'ye gidip Üsküdar vapuruna bineceğime, Sirkeci'ye varıp araba vapuruna binerdim. İstanbul'da o zaman kalabalık otomobil yoktu. Araba vapurunda hemen hiç yolcu da bulunmazdı. Geniş bir güvertede, tek başıma bir aşağıya bir yukarıya rahat rahat yürürdüm. İnsan kimi zaman kendi kendine düşünmek ister, vapurda düşünülemez, çünkü bir tanıdığa rasgelinir ve habire havadan sudan söz etmek zorunda kalınır. Vapurdan çıkınca Üsküdar çarşısının hali hoş olurdu. Tablalara yığılı balık ve şunun bunun yanma cam fenerler içinde mumlar yakılırdı. Dönüşte de cepte biraz para bulunursa insan eve bir şeyler götürmek sevincini verebilirdi kendisine.

Vapurdan çıkınca küfeci çocukların saldırısına uğradım. O zaman sırtlarındaki küfeyle eşya taşıyan on, on iki yaşlarında fukara çocuklar vardı. Vapur gelince iskelede bekleşirler ve yolcuların paketlerini kesekâğıtlarını taşırlardı. Bir gün, bunların arasında, sokağa karavana-

lardan dökülen çorba damlalarını yalamış olan fukara çocuğa rasladım. Ben çocuğun birini çağırıp, çarşıdan satın aldıklarımı küfeye koyunca, ona evin adresini verir ve onu eve gönderirdim. Evden, çocuklara güvenmememi, onlarla birlikte gelmemi ve yolda onları gözden yitirmememi, hep tembih eder dururlardı. İyi ama, ben arkamda bir küfeciyle değil —zaten bir insanı ve insanoğlunu eşya taşımakta kullanmak hiç de hoşuma gitmezdi— eve o Şemsipaşa'nın tenha kıyısından yalnız başına gitmesini isterdim. Çocuklara güvenmek hoşuma gidiyordu. Kendilerine güvenişim çocukları o kadar sevindiriyordu ki, vapurdan çıkıp göründüm müydü, «İşte geliyor!.. Ben götüreyim!» diye kıyameti koparırlardı. Otuz kırk küfeci çocuk başıma üşüşürdü. Birini alıp ötekini mahzun bırakmak istemediğimden, «Şunu sıraya koyunuz bari!» derdim. Ondan sonra üşüşen küfecilere, «Sıra kimde?» diye sorardım. O, «Sıra benim!» derdi, sırası olmayanlar da, «Evet, Memet'in veya Ahmet'in sırası» derler ve çekilirlerdi. Hepsi de evin adresini biliyorlardı. Öyle oldu ki, yalnız satın aldığım paketleri değil, satın alacağım kimi şeylerin parasını bile onlara verirdim. Onlar alırlar ve eve götürürlerdi. Yalnız balıkları kendim alırdım. Üsküdar iskelesinin o kalabalık küfeci çocukları ara sıra gözümün önüne gelir şimdi. Dünya onlar gibi olsa ne polise, ne adliyeye ve ne de hapishaneye gerek kalırdı.

İnsanın bir başına giderek düşünceye dalması bazen tehlikeli oluyor. Bir gün evden Emniyet Sandığı'na yatırılmak üzere, gazete kâğıdına sarılı beş bin lira verdiler. O zaman bir

lira, sahiden de bir liraydı. Üsküdar küpleri çok iyidir diye de annem, Büyükada'dan bir küp ısmarlamıştı. Küpü ve kapağını satın aldım, bir hamala verdim. Banknot paketini de koltuğumun altına sıkıştırdım. Köprü'ye gidecek vapura çok vakit vardı daha. Dişçiye uğrayacaktım. Oraya küple gidemezdim ya. Üsküdar iskelesinin önünde o zaman bir pasaj, pasajın solunda da önü meydana bakan bir Acem tütüncü dükkânı vardı. Küpü o dükkânın önündeki yayakaldırımına koydum. Küpü kapağıyla kapayarak tütüncüye, onu gözetlemesini ve biraz sonra gelip alacağımı söyledikten sonra dişçiye gittim. Dişçiden çıkıp iskeleye dönerken, beş bin liralık paket koltuğumun altında yoktu. Dişçide bırakmış olacağımı düşünerek oraya doğru tabanları kaldırdım. Dişçi bir manifaturacı dükkânının üstündeki kattaydı. Dişçinin kapısını kilitli bulunca nereye gittiğini, aşağıda manifaturacılara sordum. «Hemen şimdi gitti, ona mutlaka Doğancılar yokuşunda raslarsınız» dediler. Doğancılar yokuşuna seğirttim. Neredeyse tepesine kadar çıkacaktım. Dişçi yok da yok. Hem de böyle erkenden ne diye kapayıp gitsin? Dükkâna döndüm. Dişçinin ev adresini aldım. Haydi yine Doğancılar yokuşu, adamın kapısını çaldım. Oradaydı. Muayenehanesinde bir paket unuttuğumu söyledim. Bana :

«Alınız anahtarları, muayenehaneye giriniz, sonra kilitleyip aşağıdaki dükkânın satıcılarına bırakınız!» dedi.

Dişçinin böyle söylemesinden kuşkulanmıştım. Muayenehaneyi açtım. Oranın aramadık yerini bırakmadım. Hatta koltukların altlarına

bile baktım. Yok da yok! Alnımdan soğuk soğuk terler boşanıyordu. Parayı sahiden kaybetmiştim ama, para sahibine, «Bankaya yatırılmak üzere bana bu sabah beş bin lira verdiniz ya! İşte o beş bin lirayı ben kaybettim!» diyemezdim ya... Anahtarları satıcılara vereceğime, dişçiyi bir daha görmeyi tasarladım. Yine koşmaya koyuldum. Koşarken kendime can ve gönülden, «Budala!» dedim. Bu sıfatı kendime öyle bir şiddetle yakıştırmıştım ki, bir nara atarmışçasına bağırmışım. Bana doğru yürüyen bir adam, bu sözü kendisine söylediğimi sanmış olacak ki, bana sert sert baktı.

Dişçiye varınca onun da muayenehaneye kadar gelerek, bir de kendisinin aramasını rica ettim.

Adam gelmek istemedi, yapılacak başka bir şey yoktu. Koşa koşa fena halde yorulmuştum, yine de iskeleye koşarak gittim. Sanki hız, acımı gideriyordu. Sokağın meydana açılan ağzından tütüncü dükkânı görünüyordu. Dükkânın önünde küpü, küpün üzerinde kapağı ve kapağın üzerinde de gazetelere sarılı beş bin lira!... Sokağın ağzında durup derin bir nefes aldım. Yavaş yavaş tütüncüye doğru yürüdüm. Artık paketi gözümün önünden alamazlardı ya!..

Bu sıralarda İstiklal Savaşı İzmir'in alınmasıyla sona ermişti. İzmir ve İstanbul yine anavatana kavuştu. Ben de bir kâbustan uyanır gibi oldum. İzmir'in işgal edildiği günün gecesi, başımı bir taşla kazaen yardılar. Sokaktan neşeli bir kalabalık geçiyordu, ben de sevinçimden yerimde duramıyordum, gidip aralarına

katıldım. Çamlıca'ya giden yol üzerinde bir Rum bakkal varmış, adam dükkânının bir duvarına özenli bir şekilde çerçevelenmiş Venizelos'un insan boyunda bir resmini asmış, kalabalık oraya gidiyormuş. Ne ise, büyük kalabalıkla ben de dükkâna vardım. Dükkân sahibi tıknaz, kara bıyıklı bir adamdı.

Kalabalık epeyce büyük olan dükkâna girdi. Dışarıda binlerce kişi duruyordu. Dükkân, çeşitli yiyecek maddeleriyle dopdoluydu. Kalabalık ne bakkala dokundu, ne de malına. Dokunmamaları işgal polisinden korktukları için değildi. Zaten Üsküdar tarafında işgal polisi hemen hemen yok gibi bir şeydi. Sonra şu da var ki, ordu Afyon'u alıp Dumlupınar'ı aştıktan sonra işgal kuvvetleri hemen birer kuzu kesilivermişlerdi. Afur tafurlarından geçilmeyen o adamların o günlerde lütufkârlığı ve nezaketi görülecek bir şeydi. Ben bakkal dükkânına giren kalabalığın tam ortasında ve Venizelos'un resminin önündeydim. Boyum da uzun olduğu için, başım kalabalığın bir karış kadar üstündeydi. Nişan almakta pek beceriksiz olanın biri, koca bir taşı Venizelos'un göbeğine atıyorum diye, enseme yapıştırmasın mı? Gözlerimin önünde yıldızlar uçuşmaya başladı, aylar fırıl fırıl döndü, dönüp: «Aşkolsun!» dedim.

O sıralarda Amerikan «Yulen Şirketi» birkaç temsilcisini İstanbul'a göndermişti. Şirket, şehrin bütün su ve ışık tesisatıyla birlikte Ankara'yı inşa edecekti. Şirketin önerisi daktilo ile elli altmış sayfa tutuyordu. Ankara, o önerinin bazı maddelerini değiştiriyordu. Değiştirilen maddeler Amerika'ya şirket başkanı Mister

Yulen'e bildiriliyordu. O da, şu maddenin değiştirilen şu kısmını kabul ederim, ötekini etmem, diyordu. Yani, Türkiye'den Amerika'ya ve oradan da yine Türkiye'ye telgraflar gidip geliyordu. Asıl şaştığım şey, her seferinde teklifin, yani elli altmış sayfanın hepsini telliyorduk. Ben İstanbul'daki temsilcilere, «Bu uzun teklifin bütününü telleyeceğimize, yalnız değişen maddelerini telleyelim» dedim. «Hayır, olmaz, âdetimiz böyledir!» dediler.

Şirket müdürü bir anlaşmaya varmak üzere İstanbul'a geldi. Ankara trenine özel bir yataklı vagon eklendi. Yedi sekiz Amerikalı ve biz de üç Türktük. Yani bir Türk hukuk adamı, iki de tercüman. Yataklı vagonun mutfağı ve her birimize mahsus kamaraları vardı. Bir de geniş salonu, salonun ortasına büyük bir masa konmuştu. Böylece Ankara'ya gittik. Amerikalılar kendi elçiliklerinde kaldılar. Biz Türkler ise istasyondaki yataklı vagonda, yatıp kalkıyorduk. İstasyondan vagona bir tel uzattılar, bu telden elektrik cereyanı geliyordu. Ayakyolunun bulunduğu yerin altına tesadüf eden yeri de, pislik çukuru diye kazdılar. Vagonun altından çukura geniş bir soba borusu koydular ki, vagondan düşen maddeler dışarıdan görünmesin. Ne var ki İstanbul'dan gelen tren, istasyona vardıkça, bulunduğumuz vagona dokunuyor, vagonu da iki üç metre öteye fırlatıyordu. Bu sebepten soba borusu her seferinde düşüyordu. Ama yeni bir çukur kazılıyor ve soba borusu yine dikiliyordu.

Orada kaç gün kalmış olduğumuzu çukur ları saymakla anlıyorduk. Yulen Şirketi ile hü

kümet anlaşamadılar. Onun üzerine Mister Yulen ile biz İstanbul'a döndük.

Ankara'ya bu ilk gidişim oldu. O sıralarda başkent denmeye layık bir Ankara şehri yoktu ortada. Orası hâlâ eski Ankara vilayetinin Engürü şehriydi. Yeni bina yok, bina namına ne varsa hepsi de eski yapılardı. Hatta Amerikan Sefareti bile külüstür bir ahşap bina içindeydi.

Kısa bir müddet sonra Ankara'ya bambaşka koşullar altında bir ikinci kez gideceğimi söyleselerdi, hiç inanmazdım.

O zaman ömrümde gördüğüm gemilerin en tuhafına rasgeldim. Vaktiyle Karadeniz'in Rus limanlarının birinde cankurtaran romorkörü görevi görmüş olan yirmi otuz metre uzunluğundaki bir vapuru kardeşim ucuz bir fiyata kiralamıştı. Vapuru kendisi işletmediği için, onu bir gemi işletme şirketine vermişti. Şirket, verdiği raporda kâr değil, her zaman zarar gösteriyordu. Kardeşim kim olduğunu bildirmeden gemiye yolcu olarak girmemi ve işletme şirketinin gemiyi nasıl kullandığını yakından görerek kendisine bildirmemi rica etti. O sıralarda her gün İstanbul'da bulunmak zorunda değildim. Geminin Marmara seferine çıkacağı sabah Sirkeci'ye gidip —gemi orada demirliydi— Gelibolu'ya bir bilet aldım. Geminin ardında koca bir levha asılıydı. Orada Marmara'da ne kadar liman varsa hepsinin de adı sıralanmıştı. Yani gemi oralara uğrayacaktı. Bileti aldım. Bilet alan başka yolcular da vardı. Hepimiz akşama kadar bekledik. Geç vakit geminin o gün değil ertesi sabah erkenden kalkacağı bildirildi. Gerisin geriye Üsküdar'a, eve

gittim. Böylece yedi sekiz gün, erkenden bir vapurla Köprü'ye gidiyor, Sirkeci'deki vapurda akşama kadar oturuyor ve geminin o gün değil ertesi günü kalkacağı bildirilince Üsküdar'a dönüyordum.

Neyse günün birinde vapur kalktı. Maşallah saatte iki mil ya yapıyor ya yapmıyordu. Ne var ki, vapur Sarayburnu'nu dolaşıp Marmara'ya açılacağına Boğaziçi yolunu tuttu. Bunun hikmetini gidip kaptana sordum. Adam: «Buradaki kömür şirketlerinden veresiye kömürü ancak Kuruçeşme'deki bir şirket veriyor, biz buradan peşin parayla bir ton kömür aldık ki, Kuruçeşme'ye varalım ve oradan Marmara seferine yetecek kömürü tedarik edelim» dedi. Demek ki vapur, veresiye seyahat edecekti. Kuruçeşme'de veresiye alınan kömürün en büyüğü leblebi kadardı. Öyle ya adam veresiye olarak en âlâ Kardif kömürü verecek değildi ya!.. Neyse fena, iyi o toz halindeki kömürü aldık. Kuruçeşme'den Marmara'ya doğru yol aldık. Vapurun üç dört ateşçisi vardı. İkide bir gözleri fal taşı gibi açık olarak, ocak dairesinden dışarı fırlıyorlar, avuçlarındaki kömürü kaptana, koşup gösteriyorlar: «Bu kömürü ocakların üstünde nasıl durduralım? Ocağa atmamızla ızgaralardan aşağıya akıyor!» diye dert yanıyorlardı. Kaptan uysal bir adamdı, gönül alıcı ve öfke yatıştırıcı sözlerle, kızgın ateşçileri yatıştırıyordu.

Böylelikle Tekirdağ'a vardık... Oranın kazlarını, eti şöyle tatlıdır, kendileri şöyle besilidir diye pek övdüler. Ben kazdan ne anlarım? Eve götürmek üzere vapur tayfasının birinin

önlerini artlarını sıka sıka seçtiği on kazı satın aldım. Vapur İstanbul'a dönerken yine Tekirdağ'a uğrayacaktı. On kazı vapurda niye taşıyayım? Kazları satın aldığım adama, ben dönünceye kadar beslemesi için para verdim. Vapura döndüm. Vapurda asılı levhaya göre, Marmara'nın kuzey kıyılarında uğrayacağımız epeyce liman vardı. Oralara hiç uğramadık. Uğramamamızın nedenini gidip sordum. «O limanların un fabrikasına, su fabrikasına para borçluyuz da onun için uğramıyoruz!» dendi. İnsanların şehir sokaklarında haritayla gezdiklerini bilirdim, fakat bir vapurun denizde haritayla gezeceği hiç aklıma gelmezdi.

Marmara'nın kuzey kıyılarının borçlu bulunmadığımız kimi limanlarına uğradık. Gelibolu'dan sonra karşı kıyıya geçtik. Çanakkale'den sonra Lapseki'ye, oradan da Çardak denilen bir yere vardık. Oralarda kıyıda rıhtım olmadığı için, karaya vapurun sandalıyla gitmek gerekiyordu; sandal da öylesine su yapıyordu ki, sandala binenler, sandalın küpeştesine oturuyor ve ayaklarını oturacak bankolara dayıyordu. Sonra sandaldakilerin hepsi ellerinde boş konserve kutularıyla durmamacasına sandaldan denize su aktarıyorlardı ki, karaya varıncaya kadar kayık batmasın. Hatta kayık kıyıya gidip gelirken tayfa ve yolcuların satın aldıkları ördekler kayığın içinde, kayığın başından kıçına havuz içindeymişler gibi serbest serbest ileri geri yüzüp duruyorlardı.

Lapseki ile Çardak arasında kıyı boyunca üzüm bağları, kavun, karpuz ve balkabağı tarlaları vardı. Denizci kısmı ve deniz tayfası ço-

ğu züğürt olurlar. Her biri birer manda gibi tarlada yatan balkabaklarından evlerine götürmek istiyorlardı. Malum ya, iyi erkek, yuvaya çöp taşıyan kuşa benzer. Fakat aksiliğe mi diyelim, talihe mi diyelim bakın ki, ortada parayı alıp balkabağını satacak tarla sahibi yok. Sağa sola seslenilince de kimse cevap vermiyor. Eh, in cinin top oynadığı yerde sabahtan akşama kadar ünlemekle vakit geçirilecek değil ya! Üzümlerin karasından, akik gibi pembe ve sarısından arzu edildiği kadar yenildikten sonra, bir de karpuz ve kavunun çeşnisine bakılıyordu. Ne var ki, karpuz olsun kavun olsun, yalnız yarısı yeniliyor, öteki yarısıyla da tarla kuşlarına ziyafet çekiliyordu. Bunun nedenini sordum. Cevap olarak «Kavunların üst tarafları güneşte ısınmıştır. Sıcak karpuz, kavun yemek hoş olmaz, onların alta gelen tarafları buz gibi soğuk olur. Bu sıcak havada onlar yenir» dediler. Tayfa, üzümü, kavunu, karpuzu gemiye taşımıyordu, fakat balkabakları kışın da yenilebilecekleri için onlarla gemiyi doldurmayı pek istiyorlardı. Balkabakları o kadar da büyüktü ki, insan ancak bir tanesini kucaklayabiliyordu.

Tayfa bir gidişte üç balkabağı taşımanın kolayını buldu. Hemen hepsinin bellerine sardıkları uzun kuşakları vardı. Balkabaklarının saplarını uzun kesiyorlardı. Üç balkabağım saplarından uygun aralıklarla kuşağa, kuşağı da bellerine bağlıyorlardı. Ayağa güç bela kalkıyorlardı, fakat kalkınca da tam yükünü almış kısa boylu bir deveye benziyorlardı. Bir kabak önlerinde, bir sağlarında, bir de sollarında kabarıyordu. Gelgelelim; iki kabak daha sandala

alınsa, sandal mutlaka batacağı için, kabaklar dizisi sandalın arkasından denizde, yedekte çekiliyordu. Böylelikle vapurun her tarafı yığın yığın balkabağı doldu.

Çardak'ta günler, günlük güneşlikti, deniz de koca Ege sularıyla karıştığı için, daha da güzeldi.

Vapur Çardak'tan İstanbul yolunu tuttu. Marmara Denizinin ortasına doğru gelince, vapur kaptanı Tekirdağ'a uğramayacağını söyledi. İşte o zaman tepem attı. Tekirdağ'da bıraktığım on kaz Üsküdar'daki eve uça uça gidecek değildiler ya? Kaptana vapuru kiralayan adamın kardeşi olduğumu ve madem ki dönüşte Tekirdağ'a uğranacağı söylenmişti, oraya uğramak gerektiğini söyledim. Tekirdağ'a uğradık, kazları vapura aldım.

Tekirdağ Yunan işgalindeyken Yunanlılar top taşımak için İngilizlerden koca bir şat satın almışlar. Şat, alâmet bir şeydi, eni on metre kadar vardı. Altı bozuk olduğu için içerisi de su doluydu. Şatın bir ucunda bir tek babası vardı. Yunanlılar, Tekirdağ'dan kaçarken şatı alıp götürememişler. Sekiz on Türk, onu nereden ve kimden satın almışlarsa almışlar, onu İstanbul'a götürmek istiyorlardı. Gelip kaptanla konuştular. Geçmiş gün hatırlayamıyorum, galiba kaptan, üç yüz liraya şatı yedeğe alıp İstanbul'a kadar çekmeye razı oldu. Oldu ama, vapurdaki halat kısacaydı, vapurla şat arasında yirmi otuz metre aralık olması gerekti. Oysa şat, vapurdan beş metre gerideydi. Pek saltanatlı bir tarzda Tekirdağ limanından çıktık.

Orada sular durgundu. Vapurun hızı, ardınca sürüklediği şat dolayısıyla bir mil ve belki de daha aşağıya düştü. İstanbul'a birkaç günde varabilecektik bu gidişle.

Vapur limandan çıktıktan sonra aksilik baş gösterdi. Dalga denecek pek öyle dalga yoktu ama, deniz hep ayna gibi yamyassı olmaz ya. Küçük bir dalga, vapurun pruvasına çarpınca vapur yavaşlıyor; ama hızını almış olan şat, ilerlemekte devam ederek, vapurun kıçına gelip güm diye çarpıyor. Şat çarptıkça vapurdakiler sendeliyordu. Yalnız insanlar değil, vapur da kıçına sert bir tekme yemiş at gibi sarsılıyordu. Tayfanın biri, «İstanbul'a kadar böyle gideceksek sarsıla sarsıla bütün dişlerim dökülecek!» diyordu. Birçokları da balkabakları birbirine çarpmasın diye aralarına bez çuval koyuyordu. Neyse, böylece «Bahri ummana!» çıktık. O yolla havuzda olsak okyanusta seyahat ettiğimiz kabul edilebilirdi. Asıl fenası, bir gece gök kara bulutlarla örtüldü, şimşekler çaktı. Yaman bir yeldir esti, Marmara suları allak bullak oldu. Derken efendim halat da koptu. Yani şatı vapura bağlayan halat koptu.

Şatın üstü Okmeydanı gibi dümdüzdü. Bu düzlükte, çıkıntı yapan biricik baba vardı. Şatı alanların hepsi de —yani dokuz on kişi— şatın üzerindeydiler. Onların tutunacakları yalnız o baba vardı. Dalgalar öyleydi ki, denizden ancak üç dört karış yüksekte olan şatın güvertesini her taraftan muhakkak süpürüyorlardı. O adamları Marmara'nın ortasında bırakamazdık tabii. Düdük çaldık, cevap yok; megafonla sa-

ğa sola ünledik, yalnız denizin gürültüsü vardı. Kaptan, dolabın birinde Rusya'dan kalma, büyük hava fişeklerinin bulunduğunu hatırladı. Fişekleri ateşleyecektik, fişekler havada patlayacak ve bize ışık yapacaktı. Böylelikle alttakilerin maneviyatlarını yükseltecektik. Kaptan, fişekleri çıkardı. Eh o fişeklerin boy posuna diyecek yoktu, doğrusu. Her biri dikine durdurulunca benim çenemin hizasına geliyordu. Kaptan bir tanesinin ardına kibriti yanaştırdı. Fişek fışş... diye gitmesine gitti ama, dümeni bozuk muydu ne? Havada bir daire çizdi, gerisin geriye vapura doğru gelmeye başladı. Ben ne olur ne olmaz bir masanın ardına gizlendim. Fişek, onu kimin attığını biliyormuş gibi gelip, kaçmakta olan kaptanın ardına bir vurdu; ve ondan sonra öyle bir patlayışla patladı ki, ben patlayışın böylesini ne topta ne de dinamit bombasında duydum. Kaptanın da fişek gibi havalandığını sandım. Aklımı toparlayınca çok şükür kaptanı hâlâ vapurda gördüm. Ondan sonra da öteki fişekleri fırlatmadık. Sabahı bekledik. Fırtınanın saman ateşi gibi harlamasıyla sönmesi bir olmuştu zaten. Şafak sökerken şatı ta uzaklarda gördük. Ona gittik, denizciler kopan halatı matis ettiler. Şatı bağladık. Şattakiler de vapura geçtiler. Çünkü üçü dördü babaya sarılmış, ötekiler de babaya sarılanlara sarılmışlar, sabaha kadar da dalgalar bir taraftan gelip üzerlerinden geçip, öte taraftan denize geçiyormuş.

Güç bela İstanbul'da Sarayburnu'nun önüne vardık. Ama vapurun artık nefesi büsbütün kesilmişti. Ateşçiler kesin olarak, «Bizden paso!

Artık biz ocak yakamayız!» dediler. İstim de yoktu. Kaptan emir verdi, kayığın demirini funda ettiler ve ne kadar zincir varsa hepsini salıverdiler. Demir, denizin dibine varmadan balık oltası gibi sarkıyordu. Kaptana, «Ne olacak şimdi?» dedim. Kaptan, «Akıntı bizi yavaş yavaş Selimiye kışlasının önüne doğru itecek. Oraya yaklaştıkça deniz sığlaşır, biz de demirin dibi tuttuğu yerde dururuz» diye cevapladı. Duruşun böylesini pek beğenmediğim halde, yapılacak başka bir şey yoktu. Ne var ki, Selimiye'nin önünde birçok ecnebi şilepleri demirlemiş bulunuyordu. Akıntı bizi tam onların üzerine götürüyordu. Onlar düdükleriyle ve denizcilere ait başka işaretlerle bize, «Gözünü aç, çarpacaksın, sağdan geç!» demek istiyorlardı. Fakat dinleyen kimdi? Üzerlerine varacağımızı kestirince demirini kaldıran, önümüzden kaçıyordu. Böylelikle hakikaten demirin tuttuğu bir noktaya vardık. Uğradığımız limanlardan, kazlardan başka birkaç tavuk da almıştım. Onların ikisi kapalı bulundukları yerin lumbozundan uçup denize kondular, orada bulunan birkaç kayığın ikisi hemen küreklere sarılıp tavukları aldı. Tavukları, afiyetle yemişlerdir herhalde? Öteki kayıklar denize tavuk saçan böyle babacan bir vapuru görünce hemen yanaştılar. Üsküdar'daki evi neredeyse görecektim. Güneş batıyordu. Kıyı ışık içinde, pencereler de güneş şuleleriyle yanıyordu. Tevekkeli değil buralara Bizanslılar, Hrisopolis dememişler! Vapura yanaşan kayıkların biriyle pazarlık ettim. Kazları, artakalan tavukları alarak eve vardım. Marmara gezisi de böylece sona erdi.

M. Zekeriya, Ankara Matbuat Umum Müdürlüğünden o sıralarda ayrılarak İstanbul'a gelmişti. Yunus Nadi Beyin çıkardığı günlük gazetede başyazarlık ediyor ve biri «*Resimli Ay*», öteki «*Resimli Hafta*» diye iki dergi yayımlıyordu. Bir gün Sedat Simavi Bey, «Ankara' dan eski Matbuat Müdürü geldi, polikromi kapaklar bastırmak ve yazılar da istiyor. Kendisine bu işleri senin görebileceğini söyledim» dedi. O vesileyle Zekeriya Beyi tanıdım. Kapakları boyuyor, ayrıca resim yapıyor ve yazı yazıyordum. Bu dergilerden başka, ismini cismini unuttuğum birçok yerlere yazılar da yazıyor, resim ve karikatürler yapıyordum. Fakat bunların çoğu istediğim gibi değildi. Kendi gönlüme göre yazdıklarım için, «Bunları halk anlamaz!» diyorlardı. Benim istediğim gibi değil, başkalarının istediği gibi yazmanın tadı kalmıyordu. Cep kitapları denilen yüzer sayfalık kitapları da Türkçeye çeviriyordum. Bunlar arasında dünya çapında yazarların eserleri vardı. Yüz sayfalık kitabı sabah çevirmeye başlardım. Bütün gece hiç göz kırpmadan devam eder, ertesi sabah, yani yirmi dört saat sonra cep kitabını tamamlamış olurdum.

Bu kitaplar için on lira alırdım. Çevirileri istediğim gibi yapardım. Asıl metne sadık kalmadığım sanılmasın. Yazarın duyurmak istediği duygu kelime ve kelime çeviriyle verilmez ya. Bu yolda yaptığım çeviri on bir bin sayfayı geçmiştir. On bir bin diyorum. Böylelikle unutmuş olduğum birkaç yüz sayfalık eserleri top-

lama sokmakla birlikte, çoğu kez abartmalarda kullanılan toparlak rakamlardan da kaçınmış oluyorum. Hoşuma giden bir şey varsa, o da tezhib minyatürleriydi, renkleri ayırt edebilmek için çok gece şafağı dörtgözle beklerdim.

Amirli memurlu işleri de denedim. Malum ya, herkes şuna inandığından, buna inandığından, haktan hukuktan söz eder durur. Onlar zaten mevsimine göre neye inanmaları ve neye inanmamaları gerektiğini pek iyi bilirler. Ama asıl inandıkları bir şey varsa, o da paradır. Parayı verene de mutlaka gülümsemek gerekir. Bir gün iki gün insan kendini zorlayarak gülümsüyor. Hey gidi dünya! İnsanoğlu ne biçim insanlara gülümseme zorundadır. İnsan, eninde sonunda dudaklarının gülümsemeyle durakladığından kuşkulanıyor. Gece evde hâlâ gülümsüyor muyum, diye aynaya bakardım. Olur ya, söndürülmesi unutulduğu için gündüzün gereksiz yere yanmakta devam eden bir elektrik lambasına dönmüş olabilirdim.

Sonra bana ağır gelen bir şey varsa, o da Frenklerin *routine* dedikleri şeydi. Her gün aynı saatte işe git! Yolda belirli dükkânlardan sigara, kibrit al. Üsküdar'dan belirli vapura bin. Köprü'de tramvayı bekle. Tramvayı boş bulursan bin! Ayakta duracak kadar yer yoksa, daha sonra gelecek tramvayı bekle. Rasladığın şu ya da bu insana, havadan, palamut balıklarının fiyatından söz et. Her gün aynı idarehanenin aynı küflü havasını kokla! Aynı masaya otur, eş dost, «Amma da yakıştın!» desin. Aynı işi gör! Ha yağmur ha çamur; ya da günlük güneşlik, aynı saatte deliğine dalan karınca gibi aynı Tü-

nel'e gir! Aynı Beyoğlu'na ya da aynı Galata'ya in çık. İşte herkes üzüntü, yorgunluk ve bezginlikle bu angaryaları inatla, gayretle sürükler de sürükler. Bu yapılırken hiçbir şey yaratılmaz, bir noksan tamamlanmaz, var olana bir var daha katılmaz. Ölünceye kadar böyle bir hayatı yaşayacağımı düşündükçe beni bir korku, bir ürpertidir alıyordu. Bana hayatın böylesinde kalacaksın demek, bir palamut balığına, «Sen karaya çıkacaksın da kümeste tavuk gibi yaşayacaksın!» demek gibi olurdu.

Bir gün Üsküdar'da eş dost, bir bostan kenarına mezeleri hazırlamışlar, içiyorlardı. Hava güzeldi, bir tarafımızda zerzevat fidanları, bir tarafımızda kuş cıvıltılarıyla yüklü yemiş ağaçları, biraz ötede kendi keyiflerine bakan ve türkü söyleyerek fink atan Çingeneler vardı. Ben ağzıma rakı koymazdım. Ama dostlar öylesine üstüme düştüler ki, onları kıramadım, birkaç kadeh parlattım. Hemen patlıcan, domates ve biber fidanları lisanı hal ile bana bir şeyler söylemeye koyuldular. Patlıcanlar öteki fidanlara, «Biz fidan olalı hiç hoppaca fink attığımız görüldü mü? Âdap ve erkân ile nesneler hep derli toplu olarak, bir yere köklenirler ve orada kalırlar. Biz yerlerimizde sıkıldığımız zaman bahçıvan gelir, bizi kaldırır ve aramıza daha büyük aralık vererek bizi başka yerlere diker. Sözgelimi şu ağaçlarda, gevezelik eden serseri kuşlar, hop bir dala hop öteki dala, daldan dala sekiyorlar, her ağırbaşlının en azı bir adrese sahip olur. Bunların adresleri bile yok. Şuradaki Çingeneler gibi şuraya buraya uçup göçerler» dedi. Bunun üzerine sanki bütün patlıcan, domates

ve biberler burunlarını Kafdağı'na kaldırarak fink atmakta olan Çingenelere ve cıvıldaşan kuşlara yüksekten baktılar.

Gelecek felaketin soğuk ve kara gölgesi felaket çatmazdan önce insanın sanki gönlüne düşer. İçimde bir sıkıntı vardı. Şeker Bayramının arifesiydi. Ertesi bayram günü için çoluk çocuğa birkaç paket şeker almıştım. Hava serindi, paltomu giymiş, şeker kutularını ceplerime koymuştum. Çarşıdan aldığım başka eşyayı küfeci çocuklarla göndermiştim. Eve yorgun argın döndüm. Biraz sonra akşam yemeğini yiyip, tezhib minyatürlerinin renkli âlemine dalmayı tasarlıyordum. Evin köşesinde bir oda vardı. Daha önce anlattımdı, yine anlatayım. Odanın bir yanı Şemsipaşa'nın kıyı yoluna, denize, Kızkulesi'ne ve daha ötede Sarayburnu ve Galata taraflarına bakıyordu. Öteki yanı da yan sokağı görüyordu. Evin kapısı o yan sokaktaydı. Girdim, paltomu çıkarmak için köşedeki odaya geçtim. Fakat paltoyu henüz çıkarmamıştım ki, evin kapısı çalındı. Ev halkından biri odaya girdi ve polislerin beni çağırdığını söyledi; hayret ettim. Polislerin beni istemesi için ortada bir neden yoktu.

Balkan Savaşında Yunan idaresine geçmiş yerlerde mülkümüz vardı. Bizim hükümet yoluyla o mülkün tutarı bize iade edilince, hükümetimiz bize bildirecekti. Kendi kendime, «Olsa olsa polis, bize bu haberi müjdelemek için gelmiştir» dedim. Dedim ama, kapkara bir duygu yüreğimi sıkıyordu. Odanın Şemsipaşa'ya

bakan penceresine yürüdüm. Orada iki polis gördüm. Çocuğu, yani oğlum Sina'yı güneşlendirmek için dışarıya çıktığım zaman, sırtımı dayadığım ağacın altındaydılar. Onların sivil polis olduğunu pencereye dikmiş oldukları gözlerinden anladım. Hiç de müjdeci meleklere benzemiyorlardı. Evin o yönünde iki kişiyi gözlerini ayırmadan dik dik baktıracak kadar ilgiyi çekecek bir şey yoktu ki. Hem ben, pencereye yanaşıp onlarla göz göze gelince, gözleri testekerlek, bana fena fena baktılar. Som bakışlar! Hayra yorulacak şeyler değildi bunlar. Yan sokağa bakan pencereye yürüdüm. Orada da, iki polis bana bakıyordu. Bir uğursuzluk vardı kâbuslardaki gibi. Önemsiz bir iş için dört sivil polis gelmez ya! Herhalde cezanın ağırlığından kaçmayı göze alacak kadar büyük bir suç işlemiş olacaktım ki, kaçmamam için dört polis tutmuşlardı. Merak içinde paltomu çıkarmadan kapıya koştum. Kapıyı açtım. Önümde ciddi duruşlu, taş bakışlı dört polis dikiliyordu. Bir uğursuzluk vardı.

ÜSKÜDAR KARAKOLU

«Karakola geleceksiniz» dediler.

«Karakola niçin gidiyoruz?» diye sordum.

«Biz bilmiyoruz, size karakolda söylerler» dediler.

«Merak ediyorum, nedir? Önemli bir şey mi var?»

«Bilmiyoruz. Karakola varınca komiser bey size söyler.»

Bir yanımda iki polis, öteki yanımda iki polis Üsküdar Karakolu'nun yolunu tuttuk. Dört beş adım attım, dönüp, kapıya baktım. İçimde bir acı! O kapıya son kere bakmakta olduğum acı acı içime doğdu. Zaten kapıdan çıkış o çıkış oldu, oraya artık bir daha dönmedim.

Üsküdar tepeme yıkılmıştı. Hiçbir zaman o kapı, kapının çerçevesi, kapının önündeki basamak ve basamağın önündeki kaldırım taşları, gözlerime bu kadar tatlı görünmediydi. İçeride şu yazıyı yazmak, bu resmi çizmek umuduyla o kapıya kaç kere yanaşmış ve kaç kere gündelik angaryalarımın tamamlanmasından duyduğum iç rahatlığıyla o basamağa basmıştım. Eve getirdiğim fukara, şu bu yiyeceklerin sevinciyle o kapıyı nasıl çaldığımı ve eve dönüşte son adımlarla o eşiği nasıl aştığımı, hoşbeş etmek üzere gelen dostun adımlarını ve seslerini duyunca kapıya nasıl koştuğumu görür gibi oldum. Bunlardan başka, daha birçok masum şeyler gözlerimin önünden geçti. Başımı kapıdan çevirdim.

Batan güneşte benim ve memurların beş uzun gölgesi önümde yürüyordu.

Yolda meraktan çatlıyordum. Niye? Niye? Niye?. Tutuklanıyordum? Çünkü bu, tutuklanmadan başka bir şey olamazdı! Yanımdaki memurlardan bir cevap almak olası değildi.

Üsküdar Karakolu mu, merkezi mi her neyse, oraya vardık. Orası Doğancılar inişinin aşağıda düzlüğe eriştiği yerde iki yol arasındaydı. İki yol birleşiyordu ve karakol sivri bir çıkıntı

oluşturuyordu. Oraya varınca masa başında oturan birinin önünde durduk. Ona oraya niçin getirildiğimi sordum.

«Ankara İstiklal Mahkemesi'ne gideceksiniz» dedi.

«Neden?» diye sordum.

«Vallaha biz bilmiyoruz. Orada öğrenirsiniz» diye cevap verdi.

Öp babanın elini! Karakolun arkasında daracık bir oda vardı, beni oraya tıktılar. İstiklal Mahkemesi'nin adı korkunçtu. Oraya gidenlerden çok azı kurtuluyordu. Sanki önümde açılan kapkara bir uçurumun içine, tekerlene tekerlene düşüyordum. Çıldırmak işten değildi. Karakola kadar yürürken karakola niye gittiğimi merak ediyordum. Şimdi de, İstiklal Mahkemesi'ne niye gittiğimi meraka koyuldum. Ne kadar fena olsa da, insan durumu bilirse, ilk sarsıntıdan sonra kendini toparlar. Felaketi beklemek felaketin kendinden bin beter olur; hele felaket meçhul olursa!

Oraya götürülmeye sebep olan suçum neydi? Bütün hayatımı gözden geçirdim. O hayatta değil İstiklal Mahkemesi, olağan mahkemelik bir suçum bile yoktu. O dar odanın bir tarafında peyke vardı. Ama orada kim yatar? Paltoyu çıkarıp onun üzerine attım. Sabaha kadar kafese konulmuş bir hayvan gibi bir sağa bir sola gidiyor ve düşünüyordum. Sigara üstüne sigara içiyordum.

Sanki birdenbire omuzlarımda ayrı düşünen iki baş peydahlanmıştı. Düşünüyor ve kendimi zorlaya zorlaya bir suç buluyor, «Ha evet, evet! İşte bu olacak?..» diyordum. Sonra büyü-

te büyüte İstiklal Mahkemesi'ne layık olacak boy bosa eriştirdiğim o suçu serin kafayla incelemeye koyuluyordum.

Bu sefer kendi kendime: «Yahu sen deli misin?.. Hayır, hayır, olanağı yok onun için olamaz, o bir suç değil ki!» diyordum. Böylelikle sanki omuzumda peydahlanan başın birisi, «Evet, evet!» diyor, ötekisi de durmamacasına, «Hayır, hayır!» diyordu. Böylece «Evet»le «Hayır» bir testere gibi başımda gidip geliyordu. Dar odada bir yandan bir yana gidip geliyordum. Evden küçük bir çanta içinde birkaç kat çamaşır getirdiler.

Geceleyin karakola, bağırıp çağıran sarhoşlar getiriyorlardı. Karakola getirildikleri ve orada bir gece alıkonulacakları için sızlanıp duruyorlardı. «Ne mutlu adamlar» diye düşünüyordum. Ertesi günü salıverileceklerdi. Tamamen masum olarak durup dururken ölüm korkusuyla karşılaşmıyorlardı. Böylelikle upuzun saatler geçti. Ta neden sonra, küçük ve tek pencerenin önündeki dükkân kepenkleri ve tabelaları görünmeye başladı. Demek ki, şafak sökü yordu. İşte o zaman odanın kapısı açıldı ve kapı çerçevesinde kararan büyük bir gövde, «Haydi, gidiyoruz?» dedi.

«Nereye gidiyoruz?»

«Haydarpaşa'da Ankara trenine» dedi.

Sırtıma paltoyu geçirdim. Ankara'da Cebeci hapishanesine varıncaya dek paltonun cebinde bayram şekerleri paketlerinin bulunduğunu farketmedim. Küçük çantayı elime aldım. Yine dört emniyet memuru sağıma soluma geçtiler. Haydarpaşa yolunu yayan olarak tuttuk. Ara-

bayla çabuk gidilirdi, fakat yayan gideceğimize memnun oldum. Yaratılış ve dışarısıyla epeyce birlikte kalacaktık bu nedenle. Sokaklarda daha kimsecikler yoktu, her taraf şafak çiğleriyle ıpıslaktı.

O çarşıdan öteberi alarak eve giderken ne kadar mutluydum. Şimdi polis memurlarıyla birlikte geçiyordum. Doğancılar'a giderken evvelce içinde kiracı olarak oturmuş olduğum bir evin önünden geçtik. Oradan Marmara açıklarını görürdüm de içim uzak ve özgür gezilere açılırdı. Sonra Karacaahmet'in sağ yönüne doğru yokuşu tırmanmaya koyulduk. Kim yürüyor, kim duruyor belli değildi. Mezar taşları ve selviler arkamıza doğru mu yürüyorlar, yoksa onlar duruyorlar da biz mi yürüyoruz?

Böylelikle araba tekerleklerinin çamurlarda derin izler bırakmış olduğu geniş yola geldik. Sol tarafta Karacaahmet Mezarlığının viran aile mezarlıkları, sağ tarafta ise güneş battıktan sonra akşam namazı kılmasını çok sevdiğim küçük mescit vardı. Oraları tenha yerlerdi. Üç dört saatte bir ya bir yolcu, ya gıcırdayan bir göçmen arabası geçerdi buradan. O mescitten daha önce söz etmiştim. Şimdi orada duruyor mu, bilmem, fakat ön tarafı Marmara'ya bakardı. Yürüye yürüye Tıp Fakültesinin önünden geçtik, hani kubbeleriyle Kremlin'e benzeyen bina. Böylelikle Haydarpaşa Garına vardık.

Daha trenin kalkmasına epeyce bir zaman vardı. Niçin Ankara İstiklal Mahkemesi'ne gidiyordum? İşte bu soru hâlâ zihnimi burkan bir işkence olarak devam ediyordu. Tren gelecekti,

beni bindirecekler, Ankara'ya götürecekler ve hangi suçu işlemişsem orada yalnız olarak hesabını verecektim. Belli olan bir şey varsa işte buydu ama, hangi suçu işlemiştim?

İKİNCİ YATAKLI VAGON

Orada treni beklerken çantalar, hamallar ve polislerle M. Zekeriya sökün etti. Beni görünce yüzü güldü. Zaten beni görmezden önce yüzünde acı ve üzüntü yoktu, beni görünce:

«Merhaba yahu, Ankara'ya gidiyoruz» dedi.

«Niçin gidiyoruz?»

«Senin yazdığın bir hikâye var ya, onun için.»

«Hangi hikâye?»

«Şu idam edilen asker kaçakları ile ilgili.»

Onun yüzüne hayretle baktım. O ise güle güle, «Senin yazıda bir şey yok, ama aksi zamana rasladı da onun için sorun yaptılar. Hele trende konuşuruz. Şimdi şu gar lokantasına gidelim de şöyle viran Bağdat'ı bir tamirleyelim!» dedi. Gidip kahvaltı ettik. Konuşacak bir tanıdık bulduğum için benim de neşem yerine geldi. Artık Ankara'ya niye gidiyoruz? sorusu da kafamdan silindi. Yataklı vagonda karşı karşıya yataklı bir kompartıman bulduk.

Şimdi burada âdet olduğu üzere M. Zekeriya'yı kötülemem gerek. Gözden düşenin dostu olmazmış. Onu kötülemek gerekir. Çünkü Zekeriya, bugün sol fikirli olarak tanınmıştır. Ya-

ni, «Aman aman, benim onunla bir dostluğum yoktu, ondan nefret ederdim!» diye ona karşı beslemiş olduğum dostluğu yadsımam gerekiyor. Hatta sanki o, kolera ya da vebaya tutulmuş bir hastaymış gibi, «Aman dokunmasın, aman yanaşmayayım, ben de koleraya tutulurum!» diye korkuyla sıçrayarak yanından kaçmalıyım. Bir insan alkışlandığına veya kötülendiğine göre sevilecekse, dünyada insanlar arasında insanca sevgi kalmaz.

Zaten o zaman M. Zekeriya Türkocakları'nın kurucusu Ziya Gökalp'ın ve bir de Hintli «Gandi»nin hayranıydı. Felsefe itibarıyla Amerikalı Dewey felsefesine inanmıştı. O adam bugün pragmatizmin bir kolu olan «*instrumentalism*»i temsil eder ve denebilir ki bugün Amerika Birleşik Devletleri'nin eğitimi onun felsefesine dayanır.

Ama Zekeriya, o sıralarda en kızıl solcu da olsaydı, insan olarak sevdiğim bir dosttu.

İnsanın hayatta yürüdüğü tek yol, bazen ikiye ayrılıp çatallaşıverir. İnsan, yolun bu yöndekini seçse havari ve melek olur, öbür yönünü seçse iblis ve şeytan olur. Öyle bir durum olabilir ki, iki yolun birisini seçmek üzere olan insana tam kritik anda bir karıncanın dürtüşü ya da yolun üzerinde tesadüfen bir çöp parçasının bulunması havari olacak adamı iblis eder, atar.

Zekeriya ile trene bindik. Katar Haydarpaşa'dan üfleye püfleye çıktı. Zekeriya ile ben kompartımanda karşılıklı oturup konuşuyorduk. Bir akşam önce beni Üsküdar'da tutukladıkları zaman onu da İstanbul'daki evinde tu-

tuklamışlar. Ne var ki, telefonla mı, her neyle ise Ankara'ya neden gittiğimizi öğrenmiş. İkimize de Ankara'ya kadar bir tek polis eşlik ediyordu. Biraz önce dörder sivil polisle gidilirken, şimdi iki kişiye bir üniformalı polisin eşliği iyiye işaretti, yani sevinçli umutlar uyandıracak bir olaydı bu. Polis de pek nazik bir çocuktu. Ta Ankara'ya kadar kompartımanımıza bir kere mi, iki kere mi uğradı, o uğrayışı da bir şeye ihtiyacımız olup olmadığını sormak içindi. İlk seferde Ankara'ya yataklı vagonla gitmiştik. Hani Mister Yulen ile. Şimdiki bambaşkaydı.

Sol tarafımızda Moda'yı, Kızıltoprak'ı arkada bıraktık, sağ yönümüzde ise Marmara, Kınalı ve öteki adaları görüyorduk. Ben, Zekeriya'ya bu gidişin hiç de hayra yorulamayacağını ve pencereden gördüğümüz bu yerleri bir daha göreceğimizi ummadığımı söyledim. O, beni karamsarlıkla suçlandırdı ve «Yahu, o yazıda bir şey yok! Bizi çağıracaklar, nedir o yazdığınız uygunsuz şey! diye paylayacaklar, belki de yüzümüze tükürecekler. Hadi bir daha böyle edepsizlik etmeyin diye huzurlarından kovacaklar. Biz de iki üç hafta sonra güle güle dönerek buraları yine göreceğiz» diyordu ve Zekeriya bu dediklerine sahiden de inanıyordu. Onun bu yoldaki inancı pek hoşuma gidiyor ve bende umutlar uyandırıyorsa da, onun daha önce bir kere fena halde yanıldığını görmüştüm. Bu sefer de yanılmış olmasından korkuyordum. İçinden, «Acaba» diyordum.

Böylece ertesi günü Ankara'ya geldik. Gardan polis merkezine götürüldük... Orası mağa-

ra gibi bir yerdi. Daha doğrusu, önü sokağa açık bir odaydı. O odanın arka tarafı kayaya oyulmuş gibiydi, o oyuk, odadan parmaklık ya da demirle ayrılmış değildi. Yani biz, hem mağarada hem de odada oturuyorduk. Bize sandalyeler verdiler. Taş devrinin de mamut filleri, kılıç dişli, kaplan gibi cinsleri tükenmiş hayvanlar mutlaka böyle mağaralarda yaşamışlardır. Ama onların mağaralarının kapısında polis yoktu herhalde.

İşte oraya Zekeriya'nın birçok tanıdıkları kendisini görmeye ve görüşmeye geldiler. Onların arasında beni tanımadığı halde benimle çok ilgilenen Nebizade Hamdi'yi hatırlıyorum. Yüzüme bakıp bakıp, «Cevat Beye haksızlık oldu. Yazık oldu!» diyordu. Ziyaretçilerin arasında birçok mebus ve erkân vardı. Bunların söylediklerinden anladığıma göre, Zekeriya, gazetesinde bir gün Ankara'nın hiç hoşuna gitmeyen bir şey yazmış ve Şeyh Said'in Kürt isyanı gibi nazik bir zamanda, Zekeriya tarafından hikâyenin basılması İstiklal Mahkemesi'ne getirilmesine neden olmuş. Akşama kadar o mağarada kaldık.

Akşamleyin jandarmalar geldi, bizi hapishaneye götürmek üzere yola çıkardılar. Yaya olarak Cebeci hapishanesine götürülürken jandarmalar bana ve Zekeriya'ya birbirimizle konuşmamamızı tembih etiler. Ses çıkarmadan yürüdük.

CEBECİ HAPİSHANESİ

Cebeci hapishanesi yeni yapılmıştı, birçok odalarının mı diyeyim, hücrelerinin mi diye-

yim, daha tavanı bile yoktu. Hapishaneye varınca beni Zekeriya'dan ayırdılar. Ayrı bir odaya koydular. Odanın kaçıncı katta olduğunu hatırlamıyorum şimdi. Ama epeyce yüksekteydi, çünkü pencereden bakınca dağ yamacı ta aşağıda kalıyordu. Sonra penceresinde demir filan yoktu. Beni ilk katta parmaklıksız bir odaya tıkmazlardı ya. Odanın ortasındaki moloz bir metre yüksekliğinde bir tepecik oluşturuyordu. Oda o gün sıvandığı için hâlâ ıslaktı. Tavanı da daha yapılmamıştı. Pencerenin kasası vardı, ama pencere kapakları ve camları yoktu. Tavanda bir duvardan karşıki duvara genişçe bir kalas uzatılmıştı. O kalasların üzerinde bir silahlı jandarma gidip geliyordu. Odanın bir köşesinde yeni konulduğu besbelli bir külüstür demir karyola vardı ve bir de moloz yığınının üzerinde uzun bir kalas bırakılmıştı. Nebizade Hamdi, bana küçük bir şilte vermişti. Ben o şilteyi karyolaya serdim. Çantamı karyolanın yanma koydum ve paltomu şiltenin üzerine attım. Böylece yeni daireme çarçabuk yerleştim.

Gelelim İstiklal Mahkemesi'ne çağrılmamıza neden olan hikâyeye: Zekeriya Beyin bastırdığı «*Resimli Hafta*» adlı gazetenin resimlerini yapıyor, her sayı için de bir yazı yazıyordum. İstiklal Mahkemesi kurulmazdan birkaç gün önce basılan yazı, Birinci Dünya Savaşında birkaç asker kaçağının mahkemesiz asılmaları hakkındaydı. Birinci Dünya Savaşının sonuna doğru asker kaçakları çoğalmıştı. Bunların bir kısmı dağlara sığınarak eşkıyalık ediyorlardı. Bir cepheden bir başka cepheye trenle taşınan

askerler, kendi köylerinin yanından geçerken bile trenden inemezlerdi. Vagonlardan atlayan olursa, onlara vagondaki askerler tarafından ateş edilmesi emredilmişti. Böylece askerler, ana baba, karı kızan ve çoluk çocuklarının burnunun dibinden geçseler bile gidip onları bir gün için olsun göremiyorlardı.

Ne var ki, bu emre rağmen birçokları vurulmak tehlikesini bile göze alarak vagondan atlayıp evlerini ziyaret ediyorlardı. Suriye cephesinde yıllarca savaşan birisinin Galiçya cephesine götürülürken hısım akrabasını görmeye kalkışması gibi tabii bir şey olamazdı. Fakat bu atlayanların bir kısmı köylerinden dağa kaçıyorlardı. Bir kısmı ise karı kızanlarıyla üç dört gün görüştükten sonra, köylerine en yakın şehre gelip, oradaki askerlik şubesine teslim oluyorlardı. Köye uğramaları bir itaatsizlikti ve bunun bir cezası olmak tabiiydi. Suçun ağırlığına göre, kaçan adam ya Harp Divanı'na verilir ve suç ağırsa, mahkemelik olur, suç hafifse, mahkemelik olmadan askerlik nizamlarına göre cezalandırılırdı. Ne var ki, biraz önce işaret ettiğim gibi, Birinci Dünya Savaşının sonuna doğru dağ taş asker kaçaklarıyla dolup taşmıştı.

Afyon köylerinden geçerken, o köylerin köylüsü olup da, bir iki yıl düşman karşısında çakmak çalmış olan birkaç delikanlı trenden kaçıp karılarını ve çocuklarını bir iki gün dünya gözüyle gördükten sonra kendiliklerinden gelip Afyon'da askeri makamlara teslim olmuşlardı. Dağdaki kaçaklara ve kaçmayı tasarlayanlara ibret olsun diye bu delikanlılar

mahkeme edilmeden hemen darağaçlarına çekildiler.

Fakat ben yazıyı bu haksız idamları protesto etmek için değil, öleceklerini anlayan bu adamların ölüm karşısında gösterdikleri metaneti anlatmak için yazdım. Bu delikanlılar ilk önce hapishanenin kapısma saldırıp kurtulmayı düşündüler. Fakat hapishane kapısının kuvvetle müdafaa edildiğini görünce, kurtulamayacaklarını ve davranışlarının birkaç kişinin boşu boşuna öldürülmesiyle sonuçlanacağını anladılar. Doğululara miskin bir tevekkül atfolunur, bu olayda ise tevekkülün zerresi yoktu. Pek pratik ve insancıl bir görüş vardı. Delikanlılar boş yere bir cinayet işlemekten sakındılar ve kapıya saldırmaktan vazgeçtiler.

Ertesi günü asılacaklarını ve üst başlarındaki elbiselerle değil, beyaz gömleklerle öleceklerini düşünerek, sırtlarındaki çuha zeybek giysilerini haraç mezat sattılar. Bu satıştan elde ettikleri paraları hapishanede kuru ekmeğe muhtaç fukaralara dağıttılar. Sonra cenabet gitmemek için, alıkoydukları az buçuk parayla kömür satın alarak su ısıttılar ve yıkandılar. Sabahleyin erkenden kendilerini götürecek olanlar gelince, hapishanedeki mahpuslarla helallaştılar ve çıkıp gittiler.

Türkler, tarih süresince en çetin savaş alanlarında çeşitli cesaretlerini tekrar tekrar göstermişlerdir. Oğlunu dizlerine alıp barut fıçılarının üzerinde oturarak tam düşman kaleyi alacağı zaman, kaleyi uçuranı mı istersiniz, şehit olacağı muhakkak olduğu halde kale duvar-

larına ilk tırmanan serden geçtiler mi istersiniz, hepsi vardır.

Ne var ki, savaşta hücuma geçilince kösler, davullar çalınır, borular öter, «karadayı» denilen toplar gürler, sancaklar, alemler rüzgârda yapraklanır, yalınkılıçlar, süngüler ve savaşanların gözleri şimşekler gibi parlar, «Vur haa!!!», «Allah Allah!!!» nidaları göklere varır, kalabalık halinde omuz omuza yapılan böyle hücumlarda insan kütlesinin insana verdiği bir sevinç, gözünü budaktan sakınmamazlık olur. Derler ya, el ile gelen düğün dernektir, bu savaşlarda ölmeden gazi olmak olasılığı da vardı. Oysa bu delikanlılar bir yurttaş kalabalığının ortasında değil, yapayalnızdılar. O çeşitli ayran kabartıcı savaş havasından, gümbürtüsünden yoksundular. Sonra ölümleri muhakkaktı, yani kurtulmak olasılıkları da yoktu. Cephede düşman karşısında, hatta düşman arasında çok tehlikeli durumda olan asker, arkasında bir kardeş ordunun bulunduğunu bilir; o bilgi gönlüne bir dayanaktır. Fakat bu idam mahkûmlarının öyle bir gönül dayanakları yoktu. Sonra savaş meydanmda hayatı tehlikede olan insan, canına kanına susamış düşmana öfkelenir. Bu öfke neticesinde düşmana karşı duyduğu çeşitli hınçlara bir de özel öcalma isteği katılır. O öfke ve intikam alma isteği korkuyu uyuşturucudur. Kafası kızan adam pek korkmaz. Böyle bir adam öcalmak üzere söve saya düşmana çullanır. Hapishanede ölümü bekleyenlerin korkuyu giderici bir öfkeleri yoktu. Savaşta şehit olanlar, ölümlerinin şanlı sayılacağını bilirler. Hapishanedekiler, hayatlarının

şanssız bir ölümle sona ereceğini biliyorlardı.

İstanbul'un işgali dolayısıyla, Türklerde kişisel davranıştan çok toplu olarak örgütlenme duyusunun bulunduğunu yazmıştım. İşte bu adamlarda imparatorlukların kurulduğu eski çağlarda, imparatorluk kuruculuğunun olumlu ve pratik alışkanlıkları vardı. O yazı ile bu noktaya işaret etmek istiyordum. Hikâyede zaman, bir sonbahar akşamıdır. Hapishane gardiyanlarının dışarıdan getirdikleri habere göre, şehirde tam dört tane darağacı kurulmaktadır. Kunduzlu Mehmet, Karagürenli Koca Yunus, Balta Mahmut, Işıklarlı Ümmet, darağaçlarının sayısından ve başkaca kulaklarına gelen fiskoslardan anlıyorlar ki, asılacak olan mutlaka kendileridir.

Bu yazının birkaç parçasını aşağıya geçiriyorum:*

«Bu anlayışın ümitsizliği içinde, duvarlara mahzun mahzun baktılar. Fakat duvarlar kanatlanmadan üzerlerinden aşamayacakları kadar yüksekti.»

«Kurbanlık koyunlar gibi boğazlanmaya gönülleri bir türlü razı olmuyordu. Ama kurtuluşun da hiçbir ümidini, hiçbir çaresini göremediler. Beklemeye koyuldular.»

---

* «Resimli Hafta»nın 13 Nisan 1925 tarihli sayısında Hüseyin Kenan takma adı ve «Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar, Bile Bile Asılmağa Nasıl Giderler?», başlığıyla yayımlanan sözkonusu yazının tamamı için bkz: Cevdet Kudret, «Mavi Sürgün Olayı», Nesin — 1976 Yıllığı s: 567-592. (Kitabı baskıya hazırlayanın notu.)

«Bu âhenin ruhlu insanlar için, ağlamak, çırpınmak, şikâyet etmek, hele yalvarmak akla gelmeyen şeylerdi.»

«Avcı —bak kaçıyor— demesin diye tehlike önünde yavaş yavaş çekilen bazı yaralı, fakat mağrur hayvanlar gibi, bunların da her tavırlarında, metanet, vekar vardı.»

«Bir ara hepsi de gidip birer birer yıkandılar. Belliydi ki, ölümü ve âhireti, gönülleri kadar gövdeleri de temiz olarak karşılamak istiyorlardı.»

«Yıkanma işi bittikten sonra, dördü de bütün eşyasını haraç mezat sattılar. Sattıkları eşya içinde başlarındaki ağır püsküllü fesler, sırtlarındaki camadanlar, bellerindeki Trablus kuşakları ve şalvarları, hatta ayaklarındaki kalçınlar bile vardı.»

«Bu satıştan aldıkları paraların hepsini, hapishanedeki fukaralara dağıttılar. Sonra koğuşun bir köşesinde toplanıp, kendilerini ziyarete gelen tutuklulara karşı davranışlarını hiç değiştirmediler. Sanki teselliye muhtaç olan kendileri değil de, ziyaretlerine gelenlerdi. O gelenleri sakin sözlerle avutmaya çabaladılar.»

«Gurup yaklaşınca, aşağıdaki avludan nöbetçi gardiyan, 'Mahpuslar dama' diye bağırdı, sonra da kocaman kilitler içinde anahtarların şakırtısı duyuldu. Damlar kilitlenmişti.»

«Koğuşların demir parmaklıklı pencerelerinden kara kuru 'Karahisar' *kayasının tepesi görünüyordu. Bu ıssız ve vahşi kayanın üzerinde, Alâeddin-i Keykubat'ın yaptırdığı surlar ve kuleler seçiliyordu. Biraz sonra batan güneş, Keykubat'ın hisarını kana boyadı.»*

«Evlenmeye hevesli kızlar, güneş batarken bu kaleye çıkıp, 'Bahtım! Kocaya gidecek vaktim!' *diye bağırırlardı. Dörtler uzaktan gelen bu çığlığı dinlerken, sanki bir şeyler, yaşadıkları bu son günün ölümüne ağlıyor sandılar. Bu gurup onların son gününün sonuydu. Sonradan gece gelecekti ve onlar şafağı bir daha göremeyeceklerdi. Henüz yirmi bir yirmi iki yaşında Himmet Yunus ve Mahmut geceleyin biri bitmeden öteki yakılan sigaraları içe içe, derin derin, uzun uzun düşündüler. Fakat eninde sonunda, ya genç gövdeleri yaradılışın zoruna dayanamadı, ya da yaradılış onlara acıdı, onlar da uykuya daldılar. Pencerenin önünde dörtlerden yalnız Kunduzlu Mehmet kalmıştı. Yavrularına yiyecek bulmak için şafaktan önce uyanan ve içinde yavrularının uyuduğu yuvanın kenarına konarak gözlerini aydınlatacak olan tanyerine diken ana kuşlar gibi, Kunduzlu Mehmet de âdeta göz kırpmadan dışarıya bakıyordu. Orada şafağı değil, gecenin gittikce koyulaşan karanlığını görüyordu. Sonra o karanlık bir an için aydınlanmaya başladı ve Mehmet hızla geçen bir rüya gibi yirmi altı senelik hayatının bellibaşlı hadiselerini, o hayali aydınlıkta seyretti.»*

«Doğduğu zaman şimdi çoktan ölmüş anası, tıpkı başka analar gibi onu sever, onun için ağlar, çırpınırdı. Çocukluğunun kendisine en çok tesir etmiş hatıralarından birisi, büyük kardeşinin kalın ve dokunaklı bir sesle! 'Ben bir Köroğlu'yum, dağda gezerim, uçan kuştan hiyle sezerim' *türküsünü söylemesiydi. Seferberlikte asker olmuş, Çanakkale'de yaralar almış-*

tı. Askerlikte uzun seneler, köyüne gitmek iznini ancak iki defa koparabilmişti, halbuki çocukları gözlerinde tütüyordu. Bir sefer uzak cephelere doğru sevkolunurken, tren köyünün ta yanıbaşından geçmişti, hatta kendi evinin çatısı görünüyordu. Uzun zamanlar göremediği yavruları oracıkta, çatısı elle tutulacak kadar yakın görünen o yuvacıkta yaşıyorlardı. Kendisi ise şimdi gittiği Galiçya adlı cepheden belki de bir daha geri dönmeyecekti!»

«Adam sen de, ne olursa olsun, gitmeden önce yavrularımı bir kere daha göreyim! diye düşünmüştü. 'Trenden atlayanlar vurulacaktır!' *diye bir emir vardı ama, arkadaşları,* 'Sen atladıktan sonra biz havaya ateş ederiz' *diyerek ona cesaret vermişlerdi.»*

«İşte atlayış o atlayıştı. Şimdi ise o suçun cezasını hayatıyla ödeyecekti.»

«Dış avludan adımlar ve sesler duyuldu. Ayak sesleri bir ara dindi; dış avludan iç avluya giren kapıyı açmak için durmuş olacaklardı.»

«Onu ve arkadaşlarını zincirleyip götürecek olan jandarmaların yaklaşışını bildiren bir haberdi.»

«Nihayet tahta merdivenlerde ayak sesleri güm güm öttü: Verilen kısa kısa emirler bile kolayca duyulabiliyordu.»

«Gelenler, madeni şangırtılarla, koğuş kapısının kilidini, demirleri ve ağır sürgülerini açtılar ve açılan kapının çerçevesi içinde dikilen bir karaltı, isimleri okumaya başladı. Kunduz, metin, vakur, fakat okşayıcı denebilecek hareketlerle arkadaşlarını birer birer uyandırdı. Uyananlar, neye uyandırıldıklarını hemen

anlıyorlar ve birer besmele çekerek yerlerinde doğruluyorlardı.»

«Dördü de koğuştaki mahpuslarla birer birer kucaklaşıp helallaştılar. Gidip kendilerine kelepçeleri, prangaları, zincirleri sükûnetle vuruldu. Dik ve emin bir yürüyüşle hem hapishaneden, hem de hayattan uzaklaştılar.»

İşte bu kadar.

Zekeriya'nın «Resimli Hafta» gazetesine birkaç yazı birden verirdim. Onlar her hafta yazının birini basardı. Yazı başına üç lira alırdım. Üç lira deyip geçmeyin, o zaman lira şaka değil, sahiden liraydı. Hayat şimdi, o zamankinden hiç olmazsa elli defa pahalılaştıysa, üç lira şimdiki parayla yüz elli lira eder. İstiklal Mahkemesi'ne gitmeme sebep olan yazı basılmazdan birkaç ay* önce Şeyh Said'in Kürdistan'daki isyanı patlak vermişti. Ben akşamüstü Zekeriya ile birlikte Babıâli yokuşunu iniyordum. Zekeriya'ya, «Şimdi Kürt isyanı var, benim sana vermiş olduğum yazılar arasında, İlk Dünya Savaşında kimi asker kaçaklarının nasıl asıldıklarını anlatan bir hikâye vardı. Belki de bu büyük keşmekeş zamanında o yazıdan kuşkulanırlar. Sen o yazıyı basma, bırak! Başkasını bas» demiştim. O da, «Amma da işkillisin. O yazıda Ankara'nın kuşkulanacağı bir şey yok, olsaydı tabii basmazdım» dedi. Eh Zekeriya Ankara'da Basın Müdürlüğü etmişti. Hangi yazının suya sabuna dokunduğunu, hangi yazının dokunmadığını herhalde benden da-

* Şeyh Sait isyanının başlayışı Şubat 1925, yazının yayımlanışı 13 Nisan 1925'tir.

ha iyi bilirdi. Yazıda kuşkulanılabilecek bir şeyin olmadığına çok memnun oldum. Çünkü bu yazıdan çoluk çocuğumun geçinmesine gerekli olan o üç lira gelecekti. O vakit, o üç liraya çarşıdan alacağım, ekmek, uskumru balığı ve şu bu ile birlikte ne sunturlu belaları satın alacağımı elbette ki bilmiyordum.

Acaba başıma gelecekler bela mıydı, yoksa ömrümün bela suratlı en mutlu yılları mıydı? Hani, ömrümün en mutlu otuz yılına açılan kara kapı mıydı? —Neyse, yazı basıldı. Yazı basıldığından birkaç ay önce basılaydı, bir şey olmazdı. Çünkü o, Şeyh Said isyanından önce basılmış olacaktı.— Neyse! Yazı basılmasına basıldı daha önce anlattığım gibi, o basılış dolayısıyla Üsküdar'da tutuklanarak, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Ankara'nın Cebeci hapishanesine tıkıldık.

Şimdi yine Cebeci hapishanesine dönüyorum. Dedik ya, şilteyi karyolanın üzerine, paltoyu da şiltenin üzerine attığımı biraz önce yazmıştım. Ben de karyolanın üzerine iliştim ve içine tıkılmış olduğum odayı çepeçevre gözden geçirdim. Nöbetçi üzerimdeki kalasta saat rakkası gibi pat pat ederek bir sağa bir sola yürüyordu. Eh ben de yerimde duramazdım ya. Odada o tepeleme yığılı olan moloz dolayısıyla yürüyecek yer yoktu. Yalnız moloz kümesinin üzerine konulmuş olan kalas vardı. Onun ortasında tam moloz yığını tepesinin üzerinde duruyordu. Onun bir ucundan yürümeye koyulunca yokuş yukarıya gidiyordum, moloza dayalı olan

orta yerini geçince, üzerine binen ağırlıkla kalasın o tarafı inerek güm diye yere vuruyordu. Yani kalas bir çeşit tahtaravalli oynuyordu. Kalasın yere çarpması ve güm etmesinden kuşkulanan jandarma, kendi kalasına çömelerek ve aşağıya bakarak, «Orada ne yapıyorsun?» dedi. Ben de başımı kaldırarak: «Eh angarya ya bu! Sen yukarıki kalas üzerinde ben de bu aşağıdakinin üzerinde yürüyoruz. Senin de benim de nasibimiz şimdilik kalas üzerinde taban tepmektir» dedim. Adam bir şey demedi, yine o gidiş gelişini tutturdu. Üç gün önce nerede ve hangi âlemdeydim, şimdi ise nerede ve hangi âlemdeyim? Bu işin mantığı neredeydi yahu? Eh bu kadar mantıklı dünyada, o dünyanın mantığına göre kalas arşınlanır.

Bir ara pencereden baktım, önümde ahım şahım bir manzara yoktu. Pencereden her iki yapı çevresinde görünen, molozlu, kireç çukurları, kırık dökük tuğla yığınları görünüyordu. Bunların ötesinde manasız bir bina daha yükseliyordu, daha da ötesi manzara pek yavan bir şeydi.

Ben oraya girdikten bir iki saat sonra odanın duvarının öte tarafından birisi duvara vuruyordu. Baş parmağının ucuyla ya da bükülmüş tersiyle tak tak da tak tak bir vuruştu bu. Sonradan kendisini görünce, onun söylediğine göre yanıbaşımdaki odadan merhum Hüseyin Cahit mors alfabesiyle bana kim olduğumu soruyormuş. Odadaki güm güm'ü merak etmiştim. Ben mors işaretini bilmediğim için, yalnız neyin sorulduğunu değil bir şeyin sorulduğunun bile farkında değildim. Bitişik odadaki,

benim kalas üzerinde yürüyüş idmanı yaptığım gibi, öte taraftaki mahpusun da çıldırmamak için duvarda piyano idmanı yaptığını sandım. Onu karşılıksız bırakmamak için birkaç kere do re mi fa sol diye parmaklarımı takırdattım.

Derken bir Firavun mumyasına benzeyen garip kılıkta birisi, kapı aralığından göründü. Bir gardiyanmış, yarı su dolu bir gaz tenekesini kapının içteki kenarına koyarken kısaca «Su!» dedi ve kutup güneşi gibi doğmasıyla batması bir oldu. Ardından «Gardiyan!» diye bağırdım. Geldi. Ona yiyecek peynir ekmek ısmarladım. Fakat adamın herhalde başka işleri çıkmıştır ki, bir daha görünmedi. Odanın pencere ve tavanı açık, duvar sıvaları ve yerdeki molozlar da hayli ıslak olduğu için akşama doğru hava serinledi. Paltomu giydim ve yürüyüşe devam ettim. Bir ara üşüyen ellerimi paltomun ceplerine soktum. Üsküdar'da Şeker Bayramı için satın aldığım şekerler hâlâ cebimdeydi. Hayret ettim. Çünkü üst başımız birkaç kez aranmıştı. Demek ki paltomun ceplerindeki şeker paketlerini yoklamışlardı ve içlerinde şeker olduğunu anlayınca paketleri almamışlardı. Gardiyan, ısmarlanan yiyecekleri getirmediğine göre, o şekerleri yemekten başka çarem yoktu. Bardak yoktu. Zaten böyle yerde bardak lüksünü beklemiyordum. Bütün bunları, buraya onları felaket saydığım için yazmıyorum. Tamamen bunlar kadar ağır olmasa da bunlara yakın şartlar altında güle güle mutlu olduğumu çok bilirim. Ne var ki, daha önce meçhul diyarın başka çeşitleri olan arkadaş sohbetinden, renkli tezhib yazı ve müzik evreninden

yoksundum. Geceleyin o pencereden kapalı gökte bir tek yıldız olsun parlamıyordu.

Boyuna şeker yiyip su içmekle ishal oldum. Yukarıdan jandarma beni dışarıya bırakmıyordu. İşte bu nedenle o tek odayı yatak odası, oturma odası, yemek odası saydıktan başka, bir köşesini de hela saymak zorunluğu vardı. İşte bu pek zoruma gidiyordu.

Şaştığım bir nokta varsa, ta İstanbul'dan Ankara'lara kadar âdeta özgürmüşüz gibi Zekeriya ile konuşa konuşa geldiğimiz, hatta Ankara'da polis karakolunda da ziyaretçi kabul ederek kahveler ısmarladığımız halde birdenbire tecrit edilmemiz ve sıkı bir baskı altına alınmamızdı. İşte bu soruya, bugüne bugün bir cevap bulamadım. Hapishaneye girdiğimizin ertesi günü, bulunduğum odaya, bir jandarma onbaşısı geldi. Ona bir telgraf müsveddesi ve para verdim. Üsküdar'daki eve Cebeci hapishanesinde olduğumu ve oraya mektup yazmalarını tembih ettim. Onbaşı telgrafı zabite gösterip çekilmesi için izin alacağını söyledi. Belki izin alamamıştır. Çünkü eşim benden hiçbir telgraf almadı.

Ertesi günü bir akşam öncesinden başka bir gardiyan geldi ve bana kendisinin siparişçi olduğunu söyledi. Kendisine para verdim ve yiyecek öteberi almasını rica ettim. Bir akşam önceki gardiyanın gelmediğini söyledim. Bana, «Ha, İbrahim Efendi. İhtiyarlık bu, insanı bunatır, ne istediğinizi unutmuştur. Dün onun nöbetiydi» dedi.

Mahkemeye çağrılıncaya kadar kaç gün geçtiğini unuttum. Bir gün jandarmalar geldi.

Bileklerime kelepçe taktılar. Dışarıya çıkardılar. Dışarısı günlük güneşlikti. İki jandarma Zekeriya'yı —o da kelepçeli olarak— yanıma getirdi. Yürüdük. Geçtiğimiz yerler şehir içi değildi. İçimde hesapsız yas ve tasa varsa da açıklık hoşuma gitti, içimi açtı. Epeyce yürüdükten sonra şehre girdik, oradan da İstiklal Mahkemesi'nin bulunduğu küçük eve vardık. Mahkeme binası iki katlı ahşap bir evdi. Üzerinde, «*Burası İstiklal Mahkemesidir*» diye ilan eden bir levha yoktu. Oranın ne olduğunu bilmeyen bir kimse, orasını fakirce bir ailenin evi sanabilirdi. Birinci kata soktular bizi. Bileklerimizden kelepçeleri çıkardılar. Kimin nesi olduğumuzu, anamızın babamızın adlarını ve daha birkaç şey sordular. Sonra yine gerisin geriye Cebeci hapishanesine götürdüler. Dönüşte kelepçe takmadılar.

İSTİKLAL MAHKEMESİ

Mahkemeye gidip geldikten sonra da Cebeci'de kaç gün kaldığımızı unuttum. Günün birinde geldiler. «Mahkemeye gideceksiniz, bugün yargılanacaksınız» dediler. Demek ki, o gün ne kıyamet kopacaksa kopacaktı. Yine o mahkeme evine götürüldük. Kelepçesizdik. Bu sefer binanın ikinci katına çıkarıldık.

Merdivenden bir koridora çıkılıyordu. O koridorun sağında ve solunda birer oda vardı. Bu odaların kapıları karşılıklıydı; bir odada jandarma subayları ve kâtipler vardı. Demek ki orası jandarma dairesiydi, ya da bana

öyle geldi. Karşısındaki oda ise İstiklal Mahkemesi'ydi. Mahkemeyi beklemek üzere bizi jandarma dairesi dediğim odaya götürdüler ve oraya oturttular. Zekeriya ile ben, Pat ve Patoşun gibi yanyana oturduk. Benim oturduğum yerin yanında bir su testisi vardı. O testiyi hiç unutmayacağım.

Hem oturduğumuz odanın, hem de onun karşısındaki mahkeme salonunun kapıları iki kanatlıydı. Her iki kapının ikişer kanadı alabildiğine açık olduğu için, mahkeme odasının içini ayan beyan görebiliyordum. Yargıçların oturacakları kürsülü mü, masalı mı yüksek bir yer, odanın hemen hemen yarısını kaplıyordu. Orası tam karşıma düşüyordu. İşte sonumuz o odada kararlaştırılacaktı.

Önümüzdeki koridorda ve binanın bulunduğum yerden görülemeyen kısımlarında birdenbire bir hareket oldu. Ceketler acele iliklenıyor, baştaki kalpaklar düzeltiliyor, ayaklar kavuşturulup düz duruluyor, yüzlere bir ciddilik veriliyordu. Yani herkes tepesinden tırnağına kadar saygı belirten bir heykele döndü. Tahta merdivenlerden de çıkmakta olan ayak sesleri duyuluyordu. Hani tiyatrolarda perde açılmadan yere küt küt bir sopa vururlar ya, işte onun gibi bir şey. Alınyazımız yaklaşıyordu. «Geliyorlar!» diye fiskoslar oldu. İstiklal Mahkemesi'ni oluşturan kurul geliyordu. Bana güneş bile yerli yerinde kalakaldı gibi geldi.

İşte ondan sonra ağır adımlarla mahkeme kurulunun dört «Alileri» göründü. Yani Afyon Ali Bey, Kılıç Ali Bey —bir Ali Bey daha olacak, fakat onun lâkabını unuttum— bir de sav-

cılık görevini gören Necip Ali Bey göründü. Hani hepsi de Ali. Hazreti Ali için Haydar, ülkerrar, yani tekrar tekrar ya da kat kat aslan denilir. Buraya gelenlerse kat kat «Ali» idiler.

Ben Fransa'da adliye dairesini, yani «*Palais de Justice*»i, Londra'daki adliye dairesini gördüm. Fakat o adliye saraylarının on tanesini birbirinin üstüne koysalardı, o ufacık kutucuk ahşap mahkeme odasının görkemine —olanağı yok— ulaşamazlardı. Hem ben, frengistanın diyar diyar yargıçlarını gördüm. Görkemli görünmeleri için başlarına serpuş diye değerli kumaşlardan yapılma —kimisinin tepesi şekerci külahı gibi sivri, kimisinin yamyassı— altınlı sırmalı nelerde neler giymezler. Hele İngiltere' de başlarına büklüm büklüm saçları ta omuzlara değdiren peruklar takınırlar. Onların topu minare de oturtsalar, başlarına da kat kat aslan yeleleri taksalar, bu yargıçlar kurulunun görkemi yanında yine de Tatar ağası gibi yayakalırlardı. Şaka değil, o mahkeme ölüm-kalım hükmünü veriyordu. Hem temyizi filan da yok. «Git!» dedi miydi şipşak âhireti boyluyorsun. Şu Fransız büyük ihtilalinin Robespierre zamanındaki «*Loi de la surete*»sinin bir çeşidiydi o.

Mahkeme üyeleri yerlerini aldıktan sonra Karadeniz kıyısının bir yerinden yargılanmak üzere yedi sekiz kişiyi mahkeme huzuruna getirdiler. Bu sanıklar, savunmaları için, bulundukları yerin en anlı sanlı avukatlarından dört beşini tutmuşlar, onlara yerlerinde vekâletnameler vermişlerdi. Ortaoyununda Şakşakçı mı nedir, birisi vardır. Sahnede gezerken her attığı adımda belini öne ve arkaya getire götüre

yürür. Belden kaz adımı gibi bir yürüyüştür bu. İşte avukatlar bir dizi teşkil ederek, kendilerinden emin o ortaoyunu yürüyüşüyle hâkimlerin önündeki kürsüye dayandılar. Orada göğüslerini kabarta kabarta ceplerinden tomar tomar vekâletname ve başka evrak çıkardılar. Onlarca akan sular hemen duracaktı, ya da duracağını kendilerini tutmuş olan müvekkillerine temin etmişler ve kim bilir ne kadar paralar çekmişlerdi. Hâkim, yani Afyon Ali Bey, «Vay sen misin gelen?» dermişçesine, «Bunlar nedir?» diye sordu. Onlar da, «Vekâletname efendim» dediler. Afyon Ali Bey, «Ha, öyle mi? Siz de sanık olarak yargılanacaksınız!» deyince avukatlarda şafak attı. Eh, oh olsun doğrusu, neydi o afilli girişleri öyle.

Yazmayı unuttum. İstanbul'da Ticaret Okulunda haftada bir kez mi iki kez mi ne İngilizce ders veriyordum. Ticaret Mektebindeki öğrencilerim altmış kadar imzayla İstiklal Mahkemesi'ne bir telgraf çekmişler. Benim iyi bir insan olduğumu, beni çok sevdiklerini bildirmişler ve kendilerinin benden yoksun edilmemelerini rica etmişler. O jandarma dairesi diye andığım odada birisi bana, böyle bir telgraf geldiğini bildirdi. İnsanca bir sempatiydi bu, insanın hoşuna gider. Fakat İstiklal Mahkemesi böyle şeyleri tınmazdı.

İDAM

Bu işler karşıki odada olup biterken, Nebizade Hamdi çok iyi bir müjde getirenlere has,

tanyeri uyanmasını andıran bir gülümsemeyle geldi. Zekeriya'ya: «Hiç korkmayın, sizi idama mahkûm edecekler, fakat asmayacaklar, affedecekler!» dedi.

Ben Zekeriya'nın yüzünü tam önden değil, fakat yandan görüyordum, çünkü bir yanında oturuyordum, ama gözleri galiba birdenbire şaşılaşır gibi oldu, ya da benim gözlerim şaşılaştı. Hani ölürken Leyla'nın gözü şehla olmuş ya tam öyle, Zekeriya tabii fena halde sarsıldı. Eh, müjdenin güzelliğine diyecek yoktu doğrusu. Nebizade işin içyüzünü ve perde arkasında hazırlananları bildiği için, söylediklerine emindi. Fakat hapishanede bizlere karşı alınan sıkı tedbirleri gören bizler ise Hamdi Bey gibi rahatlamış olamazdık. İstiklal Mahkemesi idam hükmünü veriyor da kimi sefer hüküm adama bildirilmeden adam sallanıp gidiyordu. Belki de mahkeme böyle hareket etmiyordu, fakat biz duyduklarımıza dayanarak bir kanıya varmakta mazurduk.

Ben Zekeriya'ya, İstanbul'dan ayrıldığımız sıralarda trenden Kızıltoprak ve Adalar taraflarını seyrederken, ona: «Allah bilir ya, buraları yine göreceğimize pek inanmıyorum» demiş olduğumu, onun da: Hayır a canım, bize Ankara'da —bir daha böyle edepsizlik etmeyin— diye suratımıza tüküreceklerini ve onun üzerine yine İstanbul'a döneceğimizi söylediğini hatırlatmadım. Yalnız ona döndüm ve: «Eh arkadaş, dedim. Bu işte işin sonudur; dar-ı dünyaya elvedaa!» —demincek söz ettiğim su testisi— o zaman imdadıma yetişti. İçim yanıyordu

sanki. O testiyi diktim, diktim ve içtim. Testideki suyu bitirdim galiba.

Orada otururken İstanbul'daki hayatım gönül gözümüz önünden safha safha geçti. Çarşıdan öteberi alarak fukara evime dönüşüm, güneş batarken Fatih yangın yerinden sesimi türküye salıvererek dergâha jandarmasız ve kelepçesiz yürüyüşüm. Odama kapanıp Nibelungen ve Giyom-Tel *ouverture'lerini* dinleyişim. Tanıdıklarımın dost bakışları ve onlarla helva sohbetlerimiz, Şemsipaşa'nın köşesindeki biricik ağaç, deniz kıyısı boyunca rüzgârda kurutulan basma yemeni ve çevrelerin mavilerde renk renk yelpirdeyişi ve daha birçok ufak tefek şeylerin ne büyük mutluluklar olduğunu duyuyordum, hatta her günkü hayatta hep tekrarlanan «*routine*»i bile cana yakın geliyordu. Eski şairler, geçmiş mutluluk ve sevinçlerin keder içinde hatırlanmasından acı bir şey yoktur derler; ne doğrudur!

Çok tuhaftır, fakat insanın üzülme yeteneğinin bir sınırı vardır. Belki de büyük kederler, bir taraftan insanı acıtırken, bir taraftan da duygularını uyuşturuyordu, ateş bile insanı bir sınıra dek yakar, o sınırı aşan ateş —şu beyaz ateş dedikleri— artık insanı yakmaz. İnsanın üzülme yeteneğinin sınırı aşıldı mıydı, ne eklenirse eklensin, artık koymuyordu, vız geliyordu.

Karadeniz'den avukatlarıyla birlikte gelenlerden ne sorulduğunu, onların ne dediğini dinlemedik. Onlar ne olduysa oldular, sıra bize geldi. Bizi çağırdılar. Eh idam kararını dinlemek üzere karşıki odaya geçtik. Dar sayılabi-

lecek bir odaydı. Yargıçların önündeki yarı yuvarlak kürsü hemen hemen odanın yarısını kaplıyordu. Çünkü o kürsünün arkasında kurulun gelip sandalyelerine oturacak kadar yer bırakılmalıydı. Birbirinin üzerinden birdirbir oynayarak yerlerini alacak değillerdi ya. Kürsü o kadar yüksekti ki, üstü benim gözlerimin hizasına geliyordu. Afyon Ali Bey: «Seni!!» diyerek, bana baş parmağını uzattığı zaman, parmağının ucu neredeyse burnuma değecekti. Kapının sağ yanına iki mi üç mü sandalye konmuştu. İşte o sandalyeler dinleyicilere aitti. Bizim muhakeme olduğumuz gün dinleyici gelmedi, başka günler gelip gelmediklerini bilmiyorum.

Mahkeme kurulunun önünde Zekeriya ile yanyana durduk, Zekeriya kalpağını jandarma odasında unutmuştu. Malum ya, o zamanda mevki mertebe sahibi birinin önüne başı açık çıkmak saygısızlık sayılırdı. Zekeriya'nm kalpağını getirdiler. Mum söndürmek için mumun üzerine konulan madeni şapkalar vardır. Çünkü, mum pis kokarak tüter. İşte Zekeriya'nın başına kalpağı o madeni şapkayı mumun üzerine koydukları gibi koydular. Benim kalpağın bir tarafında delik vardı. Mahkeme odasına girerken, o deliği arka tarafa getirdim. Hâkimler o malum soruları sordular. Sonra mahkeme kâtibi mi, birisi, bizim hikâyeyi baştan aşağı okudu. Ben üç lira ekmek parası kazanmak için bir yazı yazmıştım. Şimdi o yazıyla canıma okuyorlardı.

Ben, mahkeme penceresinden mavi göklere dalmıştım. Dışarıda bütün sevinçleri ve acılıklarıyla koca yaradılış vardı. Bir ara Afyon

Ali Beyin: «Bakın şu son cümleye!» dediği kulağıma çalındı. Yine mahkemeyi dinlemeye koyuldum. Son cümleyi kâtip mi, mahkeme kurulundan biri mi her kimse gene okudu. O cümlede idam olunan dört kişiye «kahraman» deniliyordu.

O cümleyi herhalde ben yazmamıştım. Ben sadece, olayı anlatmıştım. Bu adamları iyi ya da fena gösteren bir tek söz, bir tek sıfat kullanmamıştım. Ne kahraman, ne cesur, ne şanlı ve ne de şansız ya da korkak demiştim. Ben olayı anlattıktan sonra o dört kişi hakkında bir hüküm vermeyi okuyucuya bırakmıştım. Kahraman, şanlı gibi sözler olur olmaz yerlerde öylesine kullanılmıştı ki, elden ele geçen banknotlar gibi kirlenmiş, yırtılmış, üzerlerinde değerlerini gösteren yazılar silinmiş bir hale gelmişlerdi. İler tutar yerleri kalmayan bu sözleri dört kat boğatadan geçirerek dezenfekte etmek gerekti. Artık kahramanlığın kahramanlığı, şanın da şanı kalmamıştı.

Bir İtalyan sözü, ozanlar benzetmelerinde: «Güneş gibi parladı», «güneş gibi aşikâr» yollu şeyler diye diye, güneşi o kadar çok kullandılar ki, güneşi tükettiler, der. İşte kahraman sözü ve şanlı sözü, güneşin âkıbetine uğradığı için, ben o iki sözü ve o sözler gibi olanları ya hiç kullanmam ya da pek seyrek olarak kullanırım.

Ne var ki artık mahkeme huzurunda: «Amanın!.. Bu sözleri ben yazmadım, şu yazdı, bu yazdı!» diyerek çırpınmak doğrusu pek ağrıma giderdi. Zaten olmuştu olacak, kırılmıştı nacak. «Ben yazdım!» dedim, vesselam.

Mahkemede savcılık eden Necip Ali Bey o zamanın Basın Kanunu gereğince iki ay mı, üç ay mı ne, hapis cezasıyla cezalandırılmamızı istedi. Mahkeme, hüküm vermek üzere bizi dışarıya çıkarttırdı. Dışarıya çıktık, kapının arkasında bir köşede bekletildik. Odanın içinde kısa süren fiskoslar oldu. Orada beklerken meraktan yüreğimin güm güm çarptığını sanacaksınız. Daha önce çevremden kopartılırken yüreğim fena fena çarpmıştı. Fakat şimdi yorgundum. Ne yaparlarsa yapsınlar diyordum. Evet, haksızlıktı. Ama o zamana kadar sanki haksızlık çekmemiş miydim? O yaşa gelinceye kadar içine doğduğum dünyanın bir cennet olmadığını öğrenmiştim. Oysa sekiz mi on mu yaşımdayken, etrafıma hayran hayran bakardım da, dünyayı tadına doyulmaz bir cennet, geleceği de bir nur sayardım. Cenneti de, nuru da işte buydu.

Dört beş dakika sonra yine içeriye çağrıldık.

SÜRGÜN

Mahkeme Zekeriya'yı ve beni üç yıl süresince kalebentliğe mahkûm etti. Birdenbire o görkemli mahkeme kurulunun omuzlarının üstünde kanatlar filizlenmeye başladı, o kanatlar hızla büyüyüp yükseldi. Gökkuşakları gibi kanatlardı bunlar. Kurulun her üyesi bir cankurtaran meleğine dönüştüler. Malum ya mahkemede gülünmez. Ne var ki, sevincimin gülüşe ve gülüşün hoplaya zıplaya bir dansa dönme-

sine güç engel oldum. Az kalsın kendimi tutamayacaktım. Duyduğum şükran dolayısıyla adamların boynuna sarılıp, onları şapır şupur öpesim geliyordu. Nebizade Hamdi Beyin verdiği idam müjdesinden yirmi, yirmi beş dakika sonra, üç yıl kalebentlik umulmadık bir mutluluktu doğrusu. Yine bu güzel dünyanın yaşayanları arasındaydım.

A canım biliyorum, hakkım var denecek. Ben de haklı olarak hakkımdan, adaletten söz edebilirim. Yani masum olduğum için kalebentliğin bir haksızlık olduğundan yakınabilirim. Ama, böyle bir şey aklımdan hiç geçmedi. Mahkemenin hükmü sözgelimi İstanbul'daki yabancı polisinden başıma yediğim sopaya kıyas bir lütuftu. Zaten kelepçelerle götürülüp getirilirken, yolda rasladığım kimi yurttaşlarımın, hatta İstiklal Mahkemesi'nin o jandarma dairesindeki subaylarının bakışlarında gördüğüm insancıl sempati bana yeterdi. Bazıları böyle nazik zamanlarda yanlışlıklar ve haksızlıkların mazur görülmesi ve bunların yurt için çekiverilmesi gerektiğini söylemişlerdi. Bu sözleri beni teselli gibi insanca bir duyguyla söylediklerini hiç anlamaz olur muydum?

Mahkemeden çıktıktan sonra, ben ve Zekeriya o eski ayrı odalarımıza mı, yoksa doğrudan doğruya yeni yerlerimize mi götürüldük, pek hatırlayamıyorum. Çünkü sevinç içinde nereye götürüldüğümün farkında bile değildim. Artık sanık değildik, mahkûmduk. Hatırladıklarım şunlardır:

Upuzun bir avlu ya da bir meydan. Bu meydanın bir yanında pek yüksek bir duvar. Du-

varın üzerinde belirli aralıklarla nöbetçi kuleleri. O duvarın karşısında, duvar boyunca tek katlı bir bina. Uzun avlunun bir ucunda —yani tek katlı binayla yüksek duvar arasında— kapısı dışarıya açılan bir duvar daha. Uzun avlunun öteki ucunda da genişçe bir oda. Odanın uzun meydana bakan parmaklıksız geniş pencereleri vardı. Bol bol ışık ve hava alıyorduk buradan. Oda yedi metre kadar boy ve endeydi. Orada sekiz on kişi yatıyorduk. Yani küçük şiltelerimizi yere seriyorduk. Zekeriya da o odadaydı.

Bütün gün o uzun avluda beş aşağıya beş yukarıya geziniyor, konuşuyorduk. Gece gezdiğimizi hatırlamadığıma göre, geceleyin o küçük koğuşumuzda kapanıyorduk demektir. İlkbahardı. Yağmur yağmıyordu. Hüseyin Cahit de oradaydı. Çorum'a sürgüne mahkûm olmuştu o da. Kendisinin İstanbul'da bir otomobili varmış. Son taksitini henüz vermişmiş. Çorum'a gitmek için otomobilinin İstanbul'dan gelmesini bekliyordu. Hüseyin Cahit'le o avluda saatlerce geziyor ve konuşuyorduk. O oda bize bir hapishane köşesinden çok, kendi evimiz gibi geliyordu. Yani avlunun ucundaki kapıdan dışarıya çıkmamak koşuluyla gündüz avluda ve gece o koğuşta istediğimiz gibi yaşamakta serbesttik. Odada mı diyeyim, koğuşta mı diyeyim, sandalye, koltuk gibi konfor takım taklavatı yoktu. Fakat çocukluktan beri hiç gerek duymadığım bir şey varsa, o da konfor vasıtalarıydı.

İster katı taş olsun, ister kuştüyü yastık olsun, insan her yerde oturup kolayca rahat ede-

bilir. En can sıkıcı şey, havanın kasvetli olması ve oturulan evden hiçbir manzara görülmemesidir.

O zaman Ankara'nın en büyük lokantasının mı, otelinin mi her neyse —Karpiç'ti galiba— Fransız şefi de odamızdaydı. Cana yakın bir gençti. Onu bir vergi konusundan mı, kontrat sorunundan mı, içeri tıkmışlardı. Başkalarının anlattığına göre, adama ortakları adamakıllı bir Alicengiz oyunu oynamışlardı. Adamcağız mesleğinin tutkunuydu. Dışarıdan içkiden başka her istediğimizi getirtebiliyorduk. O Fransız şefi yemek pişirme takımlarının hemen hepsini dışarıdan getirtti. Her gün kollarını sıvar, yemesine doyulmayan yemekler pişirirdi.

Sanki oraya ense yapmak için tıkılmıştık. Ben gerçi Fransızların *fine bouche*, yani nazik ağızlı dedikleri takımından değildim. Demek istediğim şu ki, bir usta aşçının ve bir acemi aşçının pişirecekleri yemekleri hiç ayırdedemem. Acıkırsam yediğim acemice pişmişse bile, bana pek tatlı gelir, acıkmadığım zaman ise yemeye zorlandığım yemek bana bir işkence olur.

Fransız şefinin mesleğine ne kadar canla başla bağlı olduğunu seyretmek insanın hoşuna gidiyordu. Aşın biberi veya tuzu biraz kıt ya da fazla kaçsa, sanki büyük bir felaket olmuş gibi adamın ağlayası gelirdi. Hepimiz elbirliği ederek yerken, «Ne güzel olmuş!» diye dudaklarımızı maç maç ettire ettire onu teselliye uğraşırdık. Bir aş istediği gibi kıvama gelirken ise tepeden tırnağa kadar neşe kesilir ve kepçe sallayışında bir orkestra şefinin büyük davullara komuta çubuğuyla, «Sıra sizin! Da-

vullara veryansın edin!» diye buyruk salışının edası vardı.

Odada bir de Suriyeli mi, yoksa uzun zaman Suriye'de bulunmuşun biri mi ne vardı. Ortada bir sessizlik arası olunca, hemen davudi sesiyle, «Burası Hazreti Yusuf makamıdır!» derdi. Ona göre Hazreti Yusuf hapishanede kalmış olduğu için, biz de hapis olmakla Hazreti Yusuf makamına yükseliyor ve kutsallık kazanıyorduk. Biz zaten Hazreti Yusuf makamıyla eni konu kutsallaştığımız için, bir de bu yeni sözle bir kat daha kutsallaşmaktan vazgeçtik. Biz o odaya getirilmezden çok önce Hazreti Yusuf makamına gelen bu Suriyelinin anlattığına göre, birçok gün önce o odaya bir idam mahkûmunu kapamışlarmış. O odanın bir köşesinde bir hela vardı. İdam mahkûmu, «Elverir ki idam edilmeyeyim, ömrümün bütün artakalan günlerini şu hela köşesinde ayakta geçirmeye razıyım!» der dururmuş.

Benim sesim güzel bir bas'tı, ara sıra geceleri birkaç arya söylerdim. Orada öyle aryalar söylediğimi büsbütün unutmuştum. O odada bulunanların birine on beş yıl sonra raslamıştım. Bana: «Hatırlıyor musunuz, o hapishanede birlikteydik. Siz de aryalar söylerdiniz de, bizlere hapishaneyi unuttururdunuz?» demişti. O söyleyince, hatırladım. Zaten tabii bir haldi o. Çünkü içimde yük az buçuk da olsa hafifleyince, sesim mutlaka türküye fırlar.

Eve gönderdiğim mektuplar yerlerine vardıkları için, evden de mektuplar geliyordu. Ne var ki mektuplar açık, kimi sayfaları noksan ve oğlumun fotoğrafları çıkarılıp alınmış bulunu-

yordu. Aylarca sonra hapishaneden ayrılırken, hapishanenin jandarma komutanı elime evden gelmiş mektuplardan çıkarılmış ya da koparılmış bir tomar kâğıt verdi. O sayfaları neden alıkoyduğunu bir türlü anlayamadım gitti. Hikmeti hükümet, dedim unuttum.

Avluda bazen yalnız başıma gezerken havada uçan kırlangıçları seyretmek hoşuma giderdi. Hele gurupta güneşe karşı kızıl zemin üzerinde uçuşan siyah noktacıklar, doğu yönünde ise menekşe bir gök üstünde kıvılcımlar gibi kırmızı noktalar olurlardı. O uzun ötüşlerinde özgürlüğün çağrısı vardı. Serbest gök onlarındı. Onların uçtuğunu gördükçe sanki onlarla birlikte ben de uçuyormuş gibi olurdum da, bir ferahlık duyardım içimde.

Ben ve Zekeriya, Bodrum'da kalebent, yani şehrin duvarları içinde serbest kalmaya mahkûmduk. Yani hapishanede hapis edilmeyecek, duvarla çevrili şehrin sokaklarında gezebilecektik. Her ne kadar kararda kalebent sözü kullanılıyorsa da, bu sözün nasıl yorumlanacağı kuşkuluydu. Olur ya, Bodrum Savcısı —çünkü cezalarımızı çektirmeye adliyeye memur edilmişti— kalebentliğin şu veya bu sakıncası var diye bizi hapse atabilirdi. O takdirde ücra bir yerin daracık hapishanesinin dört duvarı arasına tıkılacaktık. O kadar beklenmedik olaylarla karşılaşmıştık ki, bu pekâlâ olabilirdi.

Cebeci'nin binlerce tutuklusu arasında hukuk mezunları da vardı. Ben hukuktan mukuktan pek anlamam, onlara başvurdum. Onların anlattığına göre, tutuklu, hapishanede tutulurdu. Onu biliyorduk zaten. Ondan sonra kale-

bentlik geliyordu. O da biraz önce anlattığım çevresi surla ve duvarla çevrili bir şehirde kalmak, sur ve duvarların dışına çıkmamaktı. Günümüzde duvarlı şehir ne gezer, herhalde bu çeşit şehirlerin duvarlar içinde bulunduğu Ortaçağdan kalmaydı. Bir de sürgün vardı. O da ister duvarlı, ister duvarsız bir şehre sürülmek, her gün belirli bir karakola uğrayıp, «Ben buradayım, kaçmadım!» demekti.

Zekeriya ve ben kalebentliğimizi Bodrum'da geçirmeye mahkûm olmuştuk. Fakat sonradan Zekeriya'yı Sinop'a göndermeye karar verdiler. Belki de Sinop, İstanbul'a daha yakın olduğu için böyle bir karar almışlardı. Ben Bodrum'a gidecektim. Benim Bodrum'a, Zekeriya'nın da Sinop'a gönderilmemizi hapishanede bekliyorduk. Hükmü yedikten on beş yirmi gün sonra Zekeriya'yı aldılar Sinop'a götürdüler. Hüseyin Cahit Beyi de Çorum'a götürecek olan otomobil geldi. Fakat sonra otomobiliyle gitmesine izin vermediler. O da arabayla gitti. Yolda büyük bir kaza geçirdi. Araba, yolun kenarından bir uçuruma devrildi. Hüseyin Cahit de uçurumun kenarında bir çalıya takılakaldığı için kayalık yar'ın dibinde parçalanmaktan kurtuldu. Aşağıda karakol varmış, karakol eratı yetişip Hüseyin Cahit Beyi kurtarmışlar. Zekeriya ve Hüseyin Cahit ayrıldıktan sonra, Cebeci'de ben kaldım. Zekeriya gittikten bir buçuk ay sonra bile, hâlâ oradaydım. Suriyeliye göre, Hazreti Yusuf benden çok hoşlandığı için makamında alıkoyuyordu beni.

Ben ekmek paramı yazı ve resimle çıkarıyordum. Oysa Ankara'da bunların ne birini, ne

de öbürünü yapamıyordum. Elimde avucumdaki az buçuk para ise suyunu çekiyordu. Bari gideceğim yere varsam, orada çalışabilirdim değil mi ya.

Ben Cebeci'deyken Zekeriya'nın Sinop'a vardığını ve Sinop şehrinin içinde serbest kaldığını duydum. Ona çok memnun oldum, hem kendim hem de Zekeriya adına. Çünkü ben ve o aynı suçtan, aynı mahkeme tarafından, aynı cezaya çarptırılmıştık. Birimiz ne muamele görürse, ötekimiz de aynı muameleyi görecekti.

Fakat Bodrum'un adı fenaydı. Eskiden beri Bodrum kalesinden bir zindanmış gibi söz edilirdi. Zaten Bodrum kalesi şehri saran bir duvar değil bir kaleydi, belki de sipsivri bir kuleden ibaretti. Bodrum sözü insana zaten bir yapının karanlık alt katı anlamını veriyordu. Belki de kalenin zindanıydı. Sultan Hamit zamanında tehlikeli siyasal mahkûmlar oraya kapatılırmış. Sultan Hamit zamanında siyasal mahkûmları gülistan gibi yerlere değil, çürüsünler diye zindanımsı izbe yerlere gönderirlerdi. Gerçi tarih babası Herodot'un oralı olduğunu biliyordum. Ama Bodrum kalesi denilen yerin çoktan yerlerinde yeller esen Halikarnas şehrinin duvarlarıyla bir ilgisi olmasa gerekti. Tuhaftır, ben Herodot'un şehrine gidiyordum. Zekeriya da Diogenes'in şehrine gidiyordu. Çünkü Diogenes Sinopludur. Velhasıl Cebeci'de Bodrum ve Bodrum kalesinin ne biçim yer olduğunu bilen yoktu. Zaten herkes beni sürgün sayıyordu, onun için adım «sürgün» diye kaldı.

Günün birinde artık ertesi günü Bodrum'a doğru yola çıkarılacağım bildirildi. Beni bir sevinçtir aldı. Oraya nasıl gidildiğini sorup soruşturmuştum. Bir buçuk günde trenle İzmir'e gidilecekti. Haftada bir kere Bodrum'a vapur varmış. Koyunuz ki İzmir'e vardığımız zaman vapura altı gün kalmış olsun, etti mi yedi buçuk gün, iki gün de İzmir'den Bodrum'a etti dokuz buçuk gün. Ha bilemedin en uzunu on iki gün. Ama evde yapılan hesapların çarşıya nasıl uymadığını bir görün ki, Ankara'dan Bodrum'a ulaşmam üç buçuk ay sürdü. Bu itibarla Zekeriya daha talihliydi, birkaç gün içinde Sinop'a varmıştı.

Neyse, ertesi sabah beni çağırdılar, paltomu, çantamı ve küçük şiltemi aldım. O şilteyi Nebizade Hamdi Bey verdirtmişti. Çıkarken kapıdan döndüm ve avlu ile oradaki gezenlere, «Merhaba! Ben gidiyorum!» diye seslendim. Avluda gezmekte olan on beş yirmi mahpus, bir ağızdan bana öyle bir «Merhaba!» gürlettiler ki, sormayın gitsin.

Duvarın üstündeki nöbetçi bile aşka geldi, güldü; o da «Merhaba!» dedi. Böylece Hacı Mehmet, Haymana ovasında yolculuğa çıktı. Yolculuğu başka türlü anlatamayacağım.

Şu Cebeci hapishanesinden çıkınca, oradan kurtuldum diye derin bir soluk aldım. Neyse şu Hazreti Yusuf makamından selametle çıkıyorduk. Yanımda iki jandarma vardı. Yüzlerine bakınca meymenetli insanlar olduklarını anladım. Kelepçe takıp takmamak konusunda ara-

larında kısa bir tartışma oldu. Ben ses çıkarmadım. Nihayet yüzüme baktılar. Birisi, «Kaçmazsın ağam, değil mi?» dedi. Güldüm. «Hayır, kaçmam!» dedim, kelepçe takmadılar böylece. Tin tin Ankara garına gittik. Garda İstiklal Mahkemesi'nde savcılık yapmış olan Necip Ali Beye rasgeldim. Bana saygıyla selam verdi. Bakışından, bana ne kadar acıdığı anlaşılıyordu.

Trene girdik. Tabii üçüncü mevkiydi. Ben manzarayı seyretmek üzere pencerenin yanına oturdum. Bir jandarma yanımda, bir jandarma da karşımdaydı.

Kompartımanın geri kalan yerlerine köylüler oturdular, koridorlar heybe, çuval ve çıkınlarla doluydu. Çoğu köylü candan insandır, biri sigara sarmak üzere fakfon tütün tabakasını çıkardı mıydı, mutlaka yanıbaşlarmdakine de sunarlar. Beriki ekmek peyniri dizinin üzerine açtığı mendiline koyunca yol arkadaşlarıyla birlikte yemelerini önerirlerdi. Asıl tuhafı benim niçin tutuklu gitmekte olduğumu bilmedikleri halde, her şeyi ilk önce bana ikram ediyorlardı. Bir de, niçin tutuklandığımı hiç sormuyorlardı. Öyle ya, belki hırsızdım da hırsızlıktan tevkif edildiğimi itiraf etmek istemezdim. Beni güç bir duruma sokmak istemiyorlardı. Hele Ankara'dan birkaç istasyon sonra binip, karşımdaki jandarmanın yanında boşalan yere oturan bir adamı hiç unutamayacağım. Adamın yanakları on beş günlük tıraşla örtülmüştü. Kırçıl sakallı, bir gözü kısık —belki de kördü—. Külahının içinden çıkardığı soğanı kırdı. Bir parça soğanı biraz ekmekle, utana sıkıla bana bir sunuşu vardı ki, demeyin gitsin.

Hemen alıp yedim. Neyse madensel «dank dunk»larla ve lokomotifin fıslayıp ötüşüyle tren kalktı. Kalktığımız yere bir baktım, orasını tanıdım. Yulen Şirketiyle geldiğimiz zaman özel yataklı vagonumuz o yerin biraz gerisinde demirlemişti. Vagonun altından çukura uzatılan soba borusundan dolayı «demirlemişti!» diyorum.

O zaman yurda hizmet ediyoruz diye yine bu Ankara'da iki yanağımızdan öpülmüştük.

Eh, İzmir'e gidiyorduk. Orada deniz vardı. Yaşasın Akdeniz! Ordu ilk hedefimiz Akdeniz' dir!.. Ama tren şimdi sapan işlemeyecek kıraç bozkırlardan geçiyordu. Yanımdaki jandarma türküye koyuldu :

«Bergama, Bergama; kazan kazan ver bana, Ödemiş, Ödemiş! O yâr bana ne demiş?..»

Sonra türküde Aydın geliyordu, ondan sonra Denizli... Velhasıl zeybek diyarı olan yerler anılıyordu.

Aradan çok geçmeden yolda bana, zamanla bozulmuş bazı siperler gösterdiler. Onlar Sakarya Savaşında bizimkilerin savundukları siperlerdi. İçimden; hey gidi günler dedim. Buraları hep bozkırımsı yerlerdi. Vaktiyle ormanları yakmışlar, yağmur da bütün toprakları alıp götürmüş. Bütünü güneşle kavrulmuş, eti sıyrılmış, kuru kemik kalmış bir yer. Oysa yüz kırk yaşını geçerek öldüğü söylenen Zaro Ağa, gençliğinde süvari olarak Eskişehir'den Ankara'ya giderken hep ormanlık bölgesinde yol aldıklarını söylermiş. İstasyonun birinde durduk, birkaç köylü vagonlardaki yolculara bir şeyler satmak üzere geldiler. Birisi pencereme yanaştı.

Ona, buraya niye ağaç dikmediklerini sordum. Bana, «Mal ağaca dayanır kaşınır da ağaç sallanır, tutmaz» diye cevap verdi. «Mal» dediği sığır, sıpaydı.

İşte kimi köylü bana soğan ikram eden gibi oluyordu; kimi de, —ama enderdi— sığır, sıpa sallar diye ağaç dikmeyen gibi oluyordu. Trenden köylere giden yollar görünüyordu! Köylüler belleri bükük ve sessiz, Anadolu'nun kuraklığında eşeklerini o tozlu yollarda sürüp gidiyorlardı. Çok geçmeden o bozkırlardan çıktık, Porsuk çayına neden Porsuk çayı dendiğini gözlerimizle gördük. Tren geçerken iki porsuk, çayın kıyısında oynaşıyorlardı.

Tren istasyondan istasyona geçtikçe kimi yolcular iniyor, başkaları biniyordu. Bir yerde kompartımanımıza iki delikanlı girdi. Birbirine ürünlerin nasıl geliştiğini, havayı, yağmuru sorup cevapladılar. Ondan sonra söyleyecekleri kalmadı ki, sustular. Ben içimden, «Bu kadar mı?» dedim, başımı pencereden yana çevirdim. Yine dışarısına daldım gitim. Derken bir istasyondan, biri yaşlı, biri gencecik iki kadın bindi. Gencine kadın demiyeceğim, o mutlaka bir kızdı. Kapalı duran bir gonca gibiydi; açılmak için güneşi mi bekliyordu ne!.. Yaşlı kadın annesiydi herhalde; çünkü ikisinin arasında bir benzerlik vardı. Kız, kompartımana girer girmez bir cazibe merkezi oldu. Farkındaydım, herkes kıza bakıyor, fakat, «gözüm kaymasın» diye düşünerek başını başka tarafa çeviriyordu. Kız da olağanüstü güzeldi. Simsiyah saçlar ve gözler, fildişi bir ten, klasik bir yüz. Ama bunlar ayrıntılardı. Onda ne diyeyim, bir ola-

ğanüstülük vardı. Mutlaka Kleopatra gençken böyle bir şeydi. Demincek değindiğim ve laf kıtlığından dolayı, haklarında, «Bu kadar mı?» dediğim delikanlının biri, adamakıllı vuruldu. Gözlerini kızdan ayıramıyordu.

Kız bakışıyla kompartımanı çepçevre süpürürken delikanlıyla göz göze geldi. İki ayrı elektrik akıntılı tel uçları birbirine deyince, çat çat diye kontak yapışları gibi bir şey oldu. İkisi de birbirine bakışlarının uzamasına dayanamadılar. Hani insan, parmağının ucunu ateşe dokundurur da parmağı yanınca nasıl hızla parmağını çekerse, bakışlarını birden başka tarafa çevirdiler. Eh bu da pencereden görülen yaradılış kadar yaradılıştı yahu! Seyretmeye değerdi doğrusu. Bir bakıma inatla başka tarafa bakış, birbirine bakışın tam karşıtı olduğu için, inatla birbirine bakışın aynısıydı bu.

İçimden, «Hele bakalım şimdi ne olacak?» diyordum. Yavaş yavaş sanki hiçbir şey olmamış gibi, bakışlarını çevirmeye başladılar. Ama yine şırakk diye gözler birbirine geldi. Bu sefer biraz daha uzunca sürdü. Fakat yine dayanamadılar. Başka tarafa baktılar. Ne var ki, bu ikinci göz göze gelişte, öz mahremiyetlerinde karşılıklı bir çekicilik akıntısı ve bir anlayış oldu. Şunu da söylemek gerek ki, bu ikinci kez girişim, delikanlınındı. Bunu böyle diyorum, ama acaba kızdaki pasiflik kadın yaratılışının bir davranışı değil miydi?

Üçüncü göz göze geliş, biraz önce başlamış olan işi adamakıllı geliştirdi. Kızın bütün kanı yüzüne çıkmıştı. Sanki delikanlının o bakışıyla

kızın giysileri şii...i...i...rt diye baştan aşağıya yırtılıvermişti de kız, delikanlının gözü önünde tepeden tırnağa çırılçıplak duruyordu. Kız daha da kızardı, fakat bu kızarışta ve başını yine döndürüşünde bir gurur vardı. Artık kompartımana giren pısırık, utangaç çocuk değildi. İlk defa bir erkeği kadınlığıyla uyandırdığının farkına varan bir kadın olmuştu. Nasıl ki yavru kuş ilk defa uçunca artık kanatlarına emin olursa o da artık kadınlığına emindi. Hani açılmamış goncadan söz etmiştim. Artık o gonca açılmıştı.

Bu iş hangi sonuca varacak diye merak ediyordum. İstasyonun birinde kız, anası olduğunu sandığım yaşlı kadınla birlikte ayağa kalktı. Anlaşılan, orada ineceklerdi. Kompartımandan çıkarken kız, yarı kalkmış olan delikanlıya dönüp baktı. Gözündeki şükranı okuyamamak için kör olmalıydı insan. Bakışında cennetimsi bir hal vardı. Aynı zamanda, «Sen gelmiyor musun?» diyen bir şey vardı. Kızla anası çıktılar, onların ardı sıra da delikanlı çıktı. Ben, ne oluyor diye merak içindeydim. Fakat iki jandarmaya, «Siz farkına varmadınız, şimdi ta burnumuzun dibinde şöyle bir olay geçti. Merak ediyorum. Haydi birlikte çıkıp bakalım!» diyemezdim ya. Zaten tren kalkmak üzereydi. Delikanlı daradar trene yetişip oturdu. Dışarıda olup biteni bilmiyorum.

İki insan arasında bu yürek ilgisi —ne de olsa ölünceye kadar hatırlanacak—, ama o günlerde bir devamı olmayan gelgeç bir esinti mi olarak kalacaktı?.. Yoksa bu iki insan eninde sonunda birbirine mi kaçacaklardı? Anlayama-

dım gitti. Tren yol alınca ben yine pencereden dışarıya bakmaya koyuldum.

Kompartımanda trenin gürültüsü ve bir de birinin geviş getiriyormuş gibi ağzındaki lokmayı «plaaç, plaaç!» diye öttürmesinden başka ses seda yoktu. Yanımdaki jandarmanın uykusu geldi. Başı yavaş yavaş omuzuma düşüp dayandı. Gerekirse —yani ben kaçmaya davrandığım takdirde— beni öldürecek olan bu gencin uykusu ve gelip de kardeşçe başını omuzuma dayaması çok hoşuma gitmişti. Önümdeki jandarma, onu dürtüp uyandırmaya kalkıştı. «Bırak, yorgun! İstersen sen de şekerleme kestir» dedim. Sırıttı, ama uyumadı.

Her günkü hayatta bir yerden bir yere giderken olanağı yok, çevremdeki insan ve olaylarla böylesine ilgilenmez ve batının *observation* dedikleri gözlem yeteneğim bu kadar uyanık olmazdı. Herhalde aylardan beri başıma gelenlerden ve bir yerde kapalı kaldıktan sonra birdenbire az da olsa bir özgürlüğe kavuşmam bende çevremle ilgilenme yetisini kat kat artırmıştı. Her günkü hayatın şu fenalığı vardır ki, insanın ilgisini her günkü hayatın dar gereksinmelerine toplar. Ben âdeta can kulağıyla dinliyor ve gönül gözüyle bakıyordum. Dostoyevski, «*Budala*» adlı eserinin başında bir adamı uzun uzun konuşturur. Ben onu okurken lafı neden bu kadar uzatıyor diye şaşardım. Şimdi neleri anlatmak istediğini anladım. Dostoyevski, az daha idam edilecekken, edilmeyen bir adamdı. Yazar, böyle bir tehlikeyi geçiren adamın hayatla ilgisinin, her günkü hayatı yaşayan bir insanınkinden bambaşka olduğunu anlatmak isti-

yordu. Biz o sayfaları okurken, her günkü hayatı yaşayan bir adamın havasmda okuyorduk o romanı. Yazarın anlattıkları bu nedenle bize aşırı uzun geliyordu.

Neyse tren istasyon istasyon duruyordu. Durulan yerlerin adlarıyla ilgili değildim, kendileriyle ilgiliydim. Hatta tanıdığım ve sevdiğim çok insanlar vardır ki, adlarını unutmuşumdur. Bir insanın adını bilmekle o insan hiç tanınır mı? Bir insanı bana takdim edilmesiyle onu tanımış oluyorum. Tanıtılmamışsa o insan bana yabancı oluyor. Ona bir yakınlık duymamam, onunla konuşmamam, hatta ona hafif tertipten somurtmam gerekiyordu. Bana yabancı gelen insan yoktur. İnsanları dünya gözüyle bir kere görürüz. İşte o kadar. Bir mahkemede savcı beni, «Tanımadığı insanlarla konuşur» diye suçlamıştı. Kabahat mi, diye şaşakaldım.

İstasyonun birinde orta yaşlı bir kadın, sırtında bir çocuk, kolunda başka bir çocukla yanıbaşımızdan kompartımanın penceresinde duran birisine bağırıyordu. Herhalde istasyona acele koşmuştu. Yağ yağmuru gibi ter damlaları gerdanından yoğurt torbalarını andıran memelerinin arasma akıyordu. Birbirine yapışmış saçları uçkur uçkur başörtüsünden sarkıyordu.

Pencerede olduğunu sandığım adama ta canından acıyla yırtılan bir sesle, «Mamuda söyle, ben mallarla baş edemeyon gayri! Gelsin gayri. Ben altı piçine mi bakayım, yoğusam mal meşada mı?» diye haykırıyordu. Zavallıcığın anasından emdiği sütün fitil fitil burnundan

geldiği besbelliydi. Pencereden erkeğin cevabı, anlaşılmaz bir homurtu oldu. Tren düdüğünü öttürdü ve yürüdü. Kadın kalın yapılıydı, iki çocukla paldır küldür koşuyor, «Gelsin, edemeyon!.. Edemeyon gayri!..» diye bağırıyordu. Onu üzüntüsüyle geride bıraktık. İki üç kompartıman ötede birkaç kişi yanık bir memleket havasını tutturdular, sesleri hazin bir yoksulluk ve hasretle inip çıkıyor, pencerelerden iki taraftaki yamaçlara, dağlara dağılıyordu. Hey gidi koca Anadolu! İşte ben de böyle kalebentliğe gidiyordum.

Tren son istasyondan kalkınca, vagon sarsıldı. Başı bana dayalı jandarma uyandı, hemen tabakasını çıkarıp sigara sarmaya koyuldu. «Dün çok yorulmuşum, kendimden geçivermişim» diyordu uykulu uykulu. Benim jandarmalarımın sabah tutturdukları, «*Ödemiş, Ödemiş; o yâr bana ne demiş?*» zeybek türküsü meydan okuyucuydu, onda inanç ve cesaret vardı. Öteki kompartımandan gelen gibi kederli değildi. Bir istasyona daha geldik, telgraf mı, telefon mu tellerinde kargalar, müzik defterinin çizgileri üzerinde kara notalar gibi sıralanmışlardı. Ama onlardan müzik değil, sürekli bir «Gak! Gak!» çıkıyordu. Kargalar o hazin türküyü bastırdılar. Artık akşam oluyordu, hem de erguvan renginde bir akşam. Gölgelerin boyu uzuyor, yüksek dağlarda dev gibi gölgeler yürüyordu.

İstasyonun yanında birer katlı köy evleri vardı. Duvarlara kurusunlar diye tezekler çarpıp yapıştırmışlardı. Onlar yuvarlak daireler halinde kuruyorlardı. Orada galiba ne odun ne

kömür vardı; dağlar çırılçıplak kayaydı. Geniş kara şalvarlı kadınlar ellerinde leğen, kova taşıyarak evlere giriyorlardı. Batan güneş ışığına çıkınca yüzlerinin bir yanı mercandanmış gibi kıpkırmızı, öbür gölgeli yanı da mor oluyordu. Gözleri, ortası kızıl kıvılcımlı kapkara bir zeytin. Altınları —herhalde çeyizlikleri— gerdanlarında parıldıyordu. Kalçalarını sağa sola şiddetle oynatarak, yalınayak koşuyorlar. Güçlü kuvvetli adımları vardı. Bir tanesi bir köpeğe bir tekme attı, hayvan «ay vay!» diye çığlık çığlığa kaçtı. Şaka değil, tekmeydi doğrusu.

Artık sular kararıyor, karanlık basıyordu. Afyon'a geceleyin girdik. Jandarmalar Afyon'a çıkacağımızı söylediler. Şaştım.

«İzmir'e gitmiyor muyuz?» diye sordum.

«Evet, İzmir'e gideceğiz.»

«Burada niye iniyoruz öyleyse?»

«Bize Ankara'dan yalnız Afyon'a kadar yol masrafı navlun verdiler. Buradan İzmir'e gitmek için harçlık ve navlunu Afyon'dan alacağımızı söylediler. Yarın gidip alacağız» dediler.

O gece Afyon'da kalmak zorundaydık. Benim param azdı. Ben bir otele gitsem oraya jandarmalar gelemezlerdi. Beni de otelde yalnız bırakmazlardı. Acayip bir bakkal dükkânı bulduk. Dükkânın ardında bir metre eninde, bir metre yirmi santim kadar yükseklikte —bir oda mı diyeyim, tavanarası mı diyeyim?— bir yer vardı. Oraya postlar serilmişti. Ellerimizin ve dizlerimizin üzerinde yürüyerek ve başlarımızı tavana çarpmamaya dikkat ederek önce

ben girdim, sonra da jandarmalar girdiler. Bu yerin tabanı sokakla birdi. Ben sokağa bakan bir pencerenin önüne uzandım. Pencereden sokakta yürüyenlerin ayak ve bacaklarını görüyordum. Dar olduğu için sokağın öte yanında gidip gelenlerin bile yüzlerini göremiyordum. Beş altı yaşımdayken elimden annem ya da başka birisi tutardı. Böylece sokakta yürürken yalnız ayak ve bacak görürdüm de canım sıkılırdı. Yine aynı durumda kalmıştım.

Kahve ısmarladım, hem kendime, hem de jandarmalara. Dirseklerimizi dayayarak yan geldik, sigaralarımızı tellendirerek kahvelerimizi içtik. Bakkal da geldi. Ne biçim hırsız olduğumu merak ediyormuş. Jandarmalar, hırsız değil, gazeteci olduğumu söylediler ona. Bakkalın hırsız olmadığıma canı çok sıkıldı. Hani peynirini yiyen bir fareyi kapana sıkıştırdıktan sonra elinden kaçırmış gibi oldu.

Bakkal bana ya kendi bilgisini göstermek ya benim bilgimi ölçmek için, tuhaf sualler sormaya koyuldu. Sözgelimi «Cınibizler» hindi eti yemezlermiş, acaba neden yemezler? İstiklal Mahkemesi'nin sorgu suali sanki yetmiyormuş gibi, bir de gece vakti böyle sınava mı çekilecektim. Kendime, «Cevat ne günlere kaldın!» diye güldüm. Hep söylerim, macera aramak Don Kişot ile Sançe Panza'ya ait bir iştir. Ben, hiç macera aramadığım halde, macera beni görünce, «Hah! İşte burada!» diye tepeme pike eder.

Tam uykuya dalacağım zaman, pencerenin önüne bir kadın bacağı gelip durdu. Ona karşı bir de erkek bacağı yanaştı. Yukarıda söyledik-

lerini işitiyordum. Pazarlık ediyorlardı. Vur aşağı tut yukarıya derken beş liraya anlaştılar. Yüzlerini göremedim.

Ertesi günü Afyon'un pazarıymış. Bütün gece kağnı arabalarının cazırtısını duydum. Uzun cıyak cıyaklar çıkartan tekerlekleriymiş. Bu tekerlekler Anadolu'ya Hititlerin hediyesidir. Her kağnı başka türlü cazırdarmış. Her kağnı sahibinin karısı, kocasının cazırtısını başka kağnılar arasında tanır, «Bizimki eve dönüyor» dermiş. Jandarmalar uykuya varınca uzaktan duyulan davul sesi ve zurna gibi horuldamaya koyuldular. Ben de dalmışım. Rüyamda, evde serbest olduğumu gördüm. Uyanınca bir tuhaf oldum. Neyse Cebeci'de değildim, yani içeride değil, dışarıda, oteldeydim.

Ertesi günü kalkınca jandarmalarla hükümet dairesinin birinden para aramaya gittik. Jandarmalar beni bırakıp gidemedikleri için beni de alıyorlardı yanlarına. Afyon hükümet konağını ve onun yanında başka resmi daireleri geziyor, birinden ötekine durmamacasına girip çıkıyorduk.

Futbol maçlarında oyuncular topu tekmeleyerek birbirine gönderir dururlar ya. Daireler oyuncu oldular, biz de futbol topu olduk, her daire bizi başka bir daireye gönderiyordu. Akşama kadar yürüye yürüye yorulmuştuk. Daireler kapandı, para işi ertesi güne kaldı. Biz de basık tavanlı otelimize döndük. Ertesi günü daire daire dolaştık yine. Ondan başka Afyon hükümet konağıyla tren istasyonu arasında mekik dokuduk. Bir sürü «Harcırah», «Ne fasıldan verilecek?», «Tahsisat var mı?», «İstizan,

muhasebe-i hususiye, maliye, defterdarlık, jandarma dairesi» sözleri harcanıyordu. Fakat ortaya bir metelik çıkmıyordu. Yavan bir kırtasiye hışırtısı içinde girdaplanıyorduk. O gün de para çıkmadı. Etti iki gün...

Üçüncü günü parayı söktürebildik nihayet. İri bir boğanın sekiz köklü azı dişini sökmeye benzedi bu. Boğa huylanır, suratımıza kuyruk savurur, tekme çifte atar; biz de, yani ben ve iki jandarma kerpetene yapışırız. Diş çıktı, ama biz de kıç üstü yere düştük, ağır ağır, soluya soluya.

Daha ertesi günü trene bindik, kompartımanda pencere yanındaki yer tutulmuştu. Orada oturana jandarmalar, «İşte bu bey ehliz (ehli ırz) mahpustur, oradaki yeri verin de pencereden hava alsın!» dediler. Pencerenin yanında oturan, yerini bana verdi. Ben de ne yapayım? Oradakilere sigara ikram ettim. Artık boyuna güzel yerlerden geçiyorduk, hep dağlık, ormanlık, fundalık yerler. Ara sıra yol arkadaşlarımın konuşmalarına kulak veriyordum. Bir köşede bir ihtiyar erkekle yaşlıca bir köylü kadın konuşuyorlardı. İhtiyar erkek, kadına :

«Herif o avratla birlikte gidebilmek için, dört altın dişini söktürüp sattı» dedi.

Kadın da, «Öyle, pek dişlek tavuktur o!» diye cevapladı.

Onların yanında iki köylü dertleşiyorlardı. İkisi de Afyon'un pahalılığından yakınıyorlardı, biri :

«Hanlara vardım. Pazar günüymüş. Yatacak yer yoh da yoh. Otala gettim... Palas mı,

kalas mı deyorlar. İşte orada gapuda biri duruyordu, 'Borda boş oda vaa mı?' diye sordum. Herif cevap vermedi. Sırdını bana dönderdi, bir gara tahta vaadı, üzerine çiviler dikilmiş. Çivilere de anahtarlar dakılı... Herif o gara tahtaya bağar da bağar. Ben adamı uykuya vardı sandım. Öksürdüm, aldırmadı. Bekledim, yüksek sesle, 'Vaa mı?' dedim. Usul usul döndü. 'Bir beyuh oda vaa. Tek yatahlı, emme bahalı' dedi. Ben nerdeyse ayahta uyuyacakdım. 'Geceliği gaça?' dedim. 'Üç leyra' demesin mi? Az kalsın kulahım depemden fırlayazdı. Uyhum gaçdı. Ben de ordan gaçdım» dedi.

Öteki, «Öyle, öyle,» dedi. «Varayım sırtıma bir uruba alayım dedim. Urubacıya vardım. Bir uruba verin, dedim. Bir uruba çığartdı. 'Bu çaputa gaç para isteyon?' dedim. 'Bu çaput halis yöndür' dedi, tam otuz leyra istedi. On para aşağıya olmazmış. Ne bu be?.. Halis ot. Bu urubayla, bizim sıpanın yanma vardım mı hap diye ısırıncaleyin urubanın yarısı getti. Deli miyim ben, almadım da almam. Parayı zokahda bulmayoz a kardaş!» dedi. Karşımda karı koca iki kişi —yani jandarmanın yanında—, boyuna sepetlerinden yemek çıkartıp yiyorlardı. Konuşanlara tok ve mutlu inekler gibi geviş getire getire kulak veriyor ve gülümsüyorlardı.

Tren güneye doğru indiği için hava gitgide ısınıyordu. Yamaçların gür ve koyu yeşili sık sık çiçeklerle öylesine yıldızlanıyordu ki, her tarafta ağustosböcekleri ötüşüyorlardı. Bir ara tren yüksek Anadolu yaylasından aşağıya inecek dediler. Orası Alaşehir'in yanında bir yerdeydi. Ufukta bir dağ kalabalığı görünüyor,

sonra birdenbire ovaya bir dağ şelalesi akıyordu. Aşağıda vadide Gediz nehrini kıyılamaya koyulduk. Akşama yakın Manisa'ya vardık. Her nedense tren orada epeyce kaldı. İstasyonda kiraz satıyorlardı. Her taraf kiraz yığınlarıyla kıpkırmızıydı. Ben ve jandarmalar kiraz satın alıp yedik. Afyon'dan beri kompartıman dolup dolup boşalıyordu. Galiba İzmir'e giden yalnız ben ve jandarmalardık.

Tren İzmir'e yanaşırken güneş battı. İzmir'de nasıl karşılanacağımı bilmiyordum. Ne de olsa bu iki jandarmayla dört beş gün kalmış, birlikte yatıp kalkmış, yemek yemiştik. Ben onlara alışmıştım. Güneş de işte batıyordu. Güneş batarken insanın içini bir hasret kaplar. Giden ışıkla birlikte ışığa gitmeyi özler, insan ışıkla beraber gidemediği için âdeta müteessir olur. Ben gurupta ormanlara bakardım da, ağaçlar bile ışıkla gitmek için köklerini tartıyorlar gibi gelirdi bana. Dikkat ettim, yuvalarının kıyıcığına konan kuşlar da guruba doğru bakarlar, gözleri iki ateş nokta olur sanki .

Artık gece oldu. Dışarısı gözükmüyordu. Vagonun ışıkları yandı. Dışarıdan ara sıra istasyonların adları bağrılıyordu. Seyahata çıkanlar evlerine dönerken sevinirler. Ben ise eve dönmüyor, gittikçe evden uzaklaşıyordum. Bir ara «Menemen!» diye bir yerin adını bağırdılar. Kompartımandakiler, «Eh, bir saate kadar İzmir'e varıyoruz» diye seviniyorlardı. Ben ise bu kısma koyduğum başlıktaki gibi, Haymana ovasında gurbete çıkan Hacı Mehmet'tim. Eve varıp rahat edecek, çoluğu çocuğu görecek değildim. Varacağım yer, hapishaneydi.

Tren Karşıyaka'dan geçerken, asıl İzmir'in ışıkları pırıl pırıl yanıyordu. Gökte de tek tük yıldızlar vardı. Katar şurada durdu, ıslık çaldı, beş on adım ilerledi, yine durup bir şeyler bekledi. Nihayet Basmahane garına vardı. Şilteyi, çantayı sırtladım. Dışarıda bir karoça tuttuk, arabacıya: «Hapishane!» dendi. Araba takır tukur yürüdü. Nöbetçili bir kapının önünde arabadan indik. Hapishanenin jandarma dairesine girdik. Donuk bir ışıkla aydınlanan bir odada, şişman bir jandarma çavuşu bir masanın yanında duruyordu. Bana baktı. Sokakta yere düşmüş bir hayvan gübresine bakar gibi baktı. Hiç hoş değildi bu bakışı. Eline konan inatçı bir sineği silkiyormuş gibi, bir el hareketi yaparak, yanında duran bir jandarma erine, «Götürün şunu!» dedi. Er bana: «Gel!» dedi. Yürüdüm. Ama yürümezden önce Ankara'dan beri benimle gelen babacan jandarmalara candan veda ettim. Bana, «Gel!» diyen er, beni kapı aralığı gibi bir yere götürdü. «Bekle!» dedi, gitti. Acaba Zekeriya'ya da böyle mi yapıyorlardı? O aralığa, çimento tabana şiltemi attım. Orada önce ayakta bekledim. Sonra yorulup şilteye oturup sırtımı duvara dayadım. Öylece iki saat kadar beklettiler.

Bu sefer başka bir jandarma peyda oldu, o da: «Gel!» dedi. Kalkıp peşine düştüm. Bana döndü, sert sert: «Pılı pırtını ben mi taşıyayım? Onları kaldır, getir!» dedi. Şiltemi, çanta ve paltomu aldım. Beni bir odaya soktular.

Bu odada kimse yoktu. Odanın ağaçlı bir avluya bakan penceresi vardı. Orası hapishane-

nin mi, yoksa jandarma dairesinin miydi, bilemedim. Tabanda koca demir halkalar olduğuna göre, burası herhalde insanların hapsedilmesine mahsus bir yerdi. Şilteyi yere serdim. Üzerine oturdum. Pek üzgündüm. Ne zaman vapura bineceğimi, ne olacağımı, ne yapacaklarını bilmiyordum.

Ankara'dan İzmir'e gideceğimi eve yazmıştım. İzmir'de bazı uzak akrabam vardı. Onların beni İzmir hapishanesinde aramalarını yazmıştım. O akrabalar eliyle bana para gönderilmesini tembih etmiştim. Ertesi günü akrabalarım geldi, onları oturduğum odaya bırakmıyorlardı. Penceremin dışarısında duruyorlardı. Ben de pencerenin iç tarafından konuşuyordum.

Onlar benim daha önce geleceğimi sanarak beş on günden beri her gün hapishaneye uğramışlar. Ben geldikten sonra jandarma dairesinden ne zaman Bodrum'a gideceğimi sordular. Jandarma komutanından aldıkları bilgiye göre İstiklal Mahkemesi mahkûmu olduğum için çok önemli bir mahpusmuşum, bu nedenle denizden Bodrum'a gönderemezlermiş, çünkü vapurdan denize atlayıp yüze yüze kaçmam tehlikesi varmış. Bodrum'a karadan, yaya gönderilecekmişim. Yani beni bir karakol, jandarma eşliğinde, bir sonraki karakola gönderecekmiş. Böylece karakoldan karakola yürüyerek Bodrum'a erişecekmişim. Bu takdirde Bodrum'a ancak bir iki yılda varabilirdim. Akrabalara, jandarma dairesine başvurup otobüsle gitmemi sağlamalarını söyledim. Girişimlerinin sonucu ancak şu oldu: Tren olan yerde trenle, demiryolu olmayan yerde ise otobüsle gönderile-

cektim. Ben hem kendi, hem benimle gelecek iki jandarmanın gidiş masraflarını ödedikten başka, iki jandarmanın dönüş paralarını da ödeyecektim. Çünkü tren ya da otobüsle gidildiği takdirde, jandarmalar beni yaya olarak götürecekleri karakollardan çok daha ötelere gitmiş olacaklarmış. Tabii bu jandarmalar yayan dönemezlermiş. Ben de yayan dönemeyeceklerini biliyordum. Fakat ben de keyfim için gitmiyordum ya. Bu düzene göre ben, bir yere yalnız olarak gidecek olsam sarfedeceğim paranın dört mislini ödüyordum. Bana korkunç bir yıkımdı bu. Ne var ki, yayan gidilemeyeceğine göre, bunu kabul etmek zorunda kaldım.

İzmir'e vardığımın dördüncü günü trenle Aydın'a gönderileceğimi, o nedenle benim iki jandarmayla gidişimin ve jandarmaların İzmir'e dönüşlerinin tutarı olan şu kadar paranın, tarafımdan hemen ödenmesi isteniyordu. Parayı ödedim. İzmir'de hoşuma giden bir şey, kalabalık kumrulların dem çekişiydi. İstanbul'da kumrular seyrektir ve çeşitleri başkadır. Bu güney kumrularının renkleri İstanbul'unkiler gibi kurşuni değil, hafifçe boza çalıyordu. İstanbul'dakiler, «*Üsküdar'a gidelim!*» temposunda öterlerdi. Oysaki güneyinkiler daha sıcak sesliydiler, hem durmamacasma çark ederek ötüyorlardı.

Nihayet Aydın'a gideceğimiz gün geldi çattı, fakat hiçbirinden ses çıkmadı. O odaya hapsedildiğimin onuncu günü, kara sakallı zırdeli bir softa getirdiler yanıma. Adamın ayak bileğindeki pranganın demir zincirini odanın tabanındaki demir halkaların birine kilitlediler.

Bu adam bir mahalle mektebinde hocaymış. Oradaki küçük bir erkek çocuğunun zorla ırzına geçmiş. Sonra çıldırmış. O işi yapmazdan önce mi, sonra mı delirmiş, her ne hal ise herifi Manisa'daki tımarhaneye götüreceklermiş. Herif bütün gün çatlak ve çirkin bir sesle, sözümona türkü söylüyordu. Yaptığı gürültü, kumruların ötüşünü boğuyordu. Akşam olunca yorgunluktan mı ne, bağırmıyordu artık. Bu sefer gözlerini fal taşı gibi açarak, hiç durmamacasına okuldaki çocuğa yapmak istediği işi bana yapmayı teklif ediyordu. İlk gece kendi kendime güldüm. Felek benimle alay ediyor galiba, diye düşündüm. Bir de bu eksikti.

İzmir'de yirmi gün kadar kaldım, bir sabah erkenden beni uyandırdılar. Beni o odadan çıkartıp İzmir'e geldiğim zaman şişman jandarma çavuşunun bulunduğu odaya götürdüler. Aydın'a gideceğimi söylediler. Şilte ve çantayı koltuğumun altına aldım. Dış kapıda iki jandarma, gara kadar bizi götürecek olan karoçanın parasını peşin istediler. Parayı çıkarıp verdim. Bu jandarmalar Ankara'dan İzmir'e gelen jandarmalardan bambaşkaydı. Ankara'dan gelen jandarmalarla benim aramda âdeta bir felaket arkadaşlığı peyda olmuştu. Örneğin bir arabaya bineceksek, parayı vereceğimi bildikleri için benden parayı peşin olarak istemezlerdi. Oysa bu şimdiki jandarmalar, arabadan inince parayı vermekten kaçınacağımı sanıyorlardı galiba.

Karoçaya binip Alsancak istasyonuna gittik, trene bindik. O sıralarda oradan kalkan trenler neredeyse bando mızıkayla kalkarlardı.

İlkin bir adam bir düdük öttürür, bir başkası bir boru üfler, birisi bir şeyler seslenir, bir kampana çalar, lokomotif de bir düdük öttürür, tren kalkardı. Biz de öyle kalktık. Beni pencerenin yanma oturtmadılar, bir jandarma sağıma, biri de soluma oturarak beni ortalarına aldılar. Tren giderken hatırladığım yerler bataklık, sazlık Cellat gölü. Orada kataın tekerlekleri suda dönüyordu. Sonra şimdi Selçuk olan o zaman Ayasuluk diye anılan Efes'ten geçtik. Tepedeki Selçuk kalesi dikkatimi çekti. Sonra dağlar arasından ve kimi yerde yeşil deryalar gibi incirliklerin arasından geçtik.

Trende öteki yolcuların konuşmalarına kulak misafirliği ettim. Bizim bölmenin öteki tarafında pencerenin yanma karşılıklı olarak oturan iki kişi vardı. Birisinin olağanüstü tarafı, pantolonuydu. Öylesine ütülenmişti ki, pantolonu tenekeden sanılabilirdi. O adam karşısındakine: «Efendim, borsa spekülasyonlarında en dikkat edilecek nokta...» En önemli nokta ne olursa olsun, bana ne? Ötesini dinlemedim artık. Biraz ötemizde bir kız ya da genç bir kadın oturuyordu. Onun yüz, burun ve gövdesinin öteberisine birer birer bakınca, insan hiç olağanüstü bir şey bulamazdı. Üstü başı da pek biçimli değ'di. Parmakları kalem kullanmaktan az buçuk ımru yumrulaşmıştı. Ama gövdesinin ayrıntısına dikkat etmenin olanağı yoktu. Hızlı, elektrikli hareketleri onu sanki bir ışıkla gizliyordu. Her tarafında sempati ve sevinç sanki nabız atıyordu. Oturduğu yerde neşe dal-
ları salıyordu. Bakıyordum ona. Gülümseyebana paketinden bir sigara ikram etti. Kenyanan sigarasını değdirerek, benim sigarayı

yaktı. «Bu da geçer efendim» dedi. Sonra jandarmalara da birer sigara verdi, gidip yerine oturmadı. Görünmediği başka bir yere gitti. Herhalde beni kendisiyle uğraştırmamak için böyle davranmıştı.

Benim arkamda, yani eşya konacak ağın öte tarafında iki erkeğin davudi sesleri geliyordu. O tarafa kulak kabarttım. Birisi, «Ne diyorsun Hacı Hasan, orasını Mustafa Ağa beş yüz liraya kapatamadı» diyordu. Hep lira lafı gelip geçiyordu. Şu lira sözünden çoktan bıkmıştım. İnsan onsuz bir şey duyamıyordu ki, onların arasına zehirli sivrisinek gibi, bin, yüz, kırk, elli ne bileyim hiç olmazsa iki lira lafı orada vızıldamasın. Hep lira, lira, lira... Hep lira söylemek, lira duymak için mi dünyaya geldik? Dağlar, mavi gökler, koca koca çamlar, incir bahçeleri silinip süprülüp süprüntü diye bir tarafa atılıyor; kâinat lira sözleriyle boğuluyor. İnsan gönlü itile itile pis ve murdar banknot kümelerinin içine gömülüyor. O iki kişi istasyonun birinde indiler. Arkama başkaları geldi. Biri «Efendim ben, Erzincan'a kaymakam atandım dememeliyim, mahkûm edildim demeliyim. Efendim orası yaşanılacak yer mi?..» Artık onu dinlemedim. Bu yolculukta hem jandarmalar, hem de trendeki yol arkadaşları bakımından pek talihsizdim. Bu jandarmalar Ankara'nınkiler gibi türkü söylemiyorlar da. Tek yıldız bana sigara veren o kadındı.

ŞİMDİ DE AYDIN

Aydın'a vardık. Aydın hep yanmış kül olmuştu. İşgal sıralarında Rauf Yekta bana gel-

mişti de, Aydın'ın işgali dolayısıyla bestelediği bir türküyü okumuştu. «*Aydın, Aydın! Yanıp yıkılaydın!*» diye başlayan o türkü sahiden de dokunaklıydı. Aydın'a göz gezdirdim. Orasını Yunanlılar hemen hemen bir şeyi ayakta bırakmamak üzere yakıp yıkmışlardı. Gardan çıkınca kendimizi âdeta bir yangın yerinde bulduk. İşte Aydın buydu.

Aydın ovasından üstü yamyassı bir dağ kalkınır. Orasına Topbaşı mı, Topyatağı mı derler, şimdi unuttum. Herhalde adında bir top sözü var. O dağın üstünde binlerce yıl önce Tralles şehri kurulmuştu. Jandarma merkezi oradaydı. Hava ateş gibi sıcak ve bunaltıcıydı. O viranelikte gezen bir hamal, benim şilte ve çantayı yokuş yukarıya jandarma dairesine götürecekti. İstediği parayı hemen verdim. Sağımda solumda jandarmalar, onların birinin yanında da hamal, yokuşa dayandık. Amma da dikti bu yokuş.

Yüz adım bile yürümemiştik ki hamal apansızın şilteyi ve çantayı yere çarptı ve «Ben deli miyim ki bu sıcakta bu şeyleri yukarıya taşıyayım!» dedi. Hızlı adımlarla yokuş aşağıya inmeye başladı. Arkasından gidemezdim. Ona, «Daha para istiyorsan vereyim!» diye bağırdım. Dinlemedi, yürüdü gitti. Jandarmalar aldırış etmiyorlardı. Yalnız biri: «Parayı peşin vermeyecektin» dedi. Şilteyi sırtladım. Çanta ve paltoyu elime aldım. Sıcakta sendeleye sendeleye yokuşu tırmandım. Burnumdan ter damlıyor, şakaklarımdan akıyordu. Yukarıda geniş bir kapının önüne geldik. Kapının iki tarafında iki nöbetçi kulübesinde jandarmalar nöbet bekli-

yordu. Şilteyi yere attım, «Bir dakika dinleneyim» dedim. Şiltenin üzerine oturdum. Jandarmalar, «İşimiz var, gideceğiz!» dediler, kalktım. Bir odaya götürdüler, oradaki çavuşa bir tomar evrak verdiler ve hemen gittiler. Çavuş, bir nefere: «Koğuşa götürünüz, gözünüzü dört açın, kaçmasın!» dedi. Ben çavuşa, Bodrum'a gideceğimi söyledim. O, «Doğrudan doğruya gidemezsiniz, ilk önce Çine'ye göndeririz» dedi.

Beni jandarma koğuşuna götürdüler. İki yanma tahtadan yapılmış derme çatma karyolalar sıralanmış upuzun bir koğuştu burası. Orada bana bir karyola gösterdiler. Şilteyi, paltoyu onun üstüne koydum. Ayakta duracak halde değildim. Hemen uzandım. Koğuşta yirmi beş otuz kişi kadar vardık. Yattığım yerden, çift çift bir sıra ayak görüyordum. İşte onlardan dolayı koğuş ekşi ekşi kokuyordu. Gündüz koğuş sinek bolluğuyla uğulduyordu. Geceleyin ise açık duran geniş bir pencereden bulut bulut giren sivrisineklerin insanı diri diri yemelerinden korkulurdu. Duvarın badanaları öldürülen tahtakurusu kırmızısıyla benek benekti.

Aydın'da yirmi beş gün kadar kaldım. Neredeyse o jandarma koğuşunun demirbaş eşyasından biri de ben olacaktım. Kimi geceler okuna okuna sayfalarının kenarı yıpranarak erimiş bir Seyyidi Battal Gazi masalını jandarmaların biri okurdu. Oradakilerin hepsi tepeden tırnağa kulak kesilirdi. Battal Gazi'nin bir narada on bin kâfirin ne kadar ödleri varsa hepsini de birden patlattığı okununca «Yaşa!» diye bağıranlar çok olurdu. Bir gece Battal Gazi

okunurken bir jandarma, «Gördün mü babayiğidi, işte bizim hükümetin başında Battal Gazi gibi bir adam olmalıydı!» dedi. Oradakilerin hepsi de adama hak verdiler. Düşününüz bir kere, Seyyidi Battal Gazi ya cumhurbaşkanı ya da başbakan oluyor!.. Ankara'da Cebeci hapishanesi Hazreti Yusuf makamıydı, Aydın'daki jandarma koğuşu da Seyyidi Battal Gazi makamı oldu.

Gece tahtakurular kâfir ordularından daha kalabalık olarak insana saldırıyorlardı. Havadan sivrisinekler, yerden tahtakurular, uyuyabilirsen uyu. Oysa uyku nerede olursa olsun aynı uykudur. Dinlendirdikten başka insana bulunduğu yeri unutturur. Şu Seyyidi Battal Gazi kâfir çarelerine baktığı gibi, tahtakuruların da çaresine bakaydı ne güzel olurdu. Yatak yastıklarında koyun boğazlandığını sanırdınız, ezilmiş şişman tahtakurularından.

O sırada büyük merakım, Bodrum'un nasıl bir yer olduğunu öğrenmekti. Nereye varmış, kime sormuşsam; orası hakkında sağlam bilgi edinememiştim. Hiçbir yerde ilaç için olsun, bir tek Bodrumluya raslayamamıştım. Günün birinde jandarmalar bana, «Aşağıda İstiklal Mahkemesi'ne gidecek iki Bodrumlu mahpus var. Sizin İstiklal Mahkemesi'nden çıktığınızı duymuşlar. Onun ne biçim mahkeme olduğunu sizden sormak istiyorlar. Gelin sizi onlara götürelim» dediler. «Aşağıda» dedikleri yerin neresi olduğunu oraya varınca öğrendim. Dağ yamacında bu mağaranın önünde göz yaylımınca bütün Aydın ovası seriliyordu. Mağarada iki yaşlıca Bodrumlu vardı. Gözleri korku, üzüntü

ve merakla doluydu. Onlar bana İstiklal Mahkemesi'nin nemenem mahkeme olduğunu ve o mahkemenin insanoğluna ne yaptığını, sordular. Ben kendilerine sorularının cevabını vermeden önce, onların ne biçim suçtan dolayı İstiklal Mahkemesi'ne götürüldüklerini sordum. Geçmiş gün, ne dediklerini unuttum. Yalnız hatırladığım şuydu ki, suçları hiç de suç sayılmayacak bir şeydi. Sanki ben suç mu işlemiştim? Ne var ki İstiklal Mahkemesi'ydi o, onun vereceği hüküm hiç tahmin edilebilir miydi? Aklımızın ermediği nedenlerle adamları kaldırıp asabilirlerdi. Ben böyle düşünüyordum, fakat onlara düşündüklerimi söylemedim. Avundurucu cevaplar verdim. Memnun oldular. O Bodrumlulara çok sonra, Bodrum'da rasgeldim. Bana, «Tam söylediğiniz gibi oldu. 'Haydi oradan edepsiz herifler, bir daha böyle bir şey yapmayın, şimdi defolun gidin!' dediler, biz de güle güle defolduk» diye başlarından geçeni anlattılar. Demek ki ben onlara Zekeriya'nm bana söylemiş olduğu şeyleri söylemiştim.

Onlardan Bodrum'un nasıl bir yer olduğunu sordum. Deniz kıyısında güzel bir kasaba, dediler. Kaleye gelince; İlk Dünya Savaşında orası bombardıman edildiği için kalenin harap olduğunu; dolayısıyla beni oraya koyamayacaklarını anlattılar. Fenaydı bu. Çünkü ben sürgün değil, kalebenttim. Kale olmayınca acaba beni şehirde bırakırlar mıydı, yoksa sürgünlüğe mahkûm olmadığım için beni kale yerine hapishaneye mi tıkarlardı? Bu işin başından beri hep işkence olan meçhuller içinden bir türlü kurtulamıyordum. Üsküdar'da, niye tutuklandığımı

bilmeden Üsküdar Karakoluna götürülüyordum. Sonra neden İstiklal Mahkemesi'ne gitmekte olduğumu bilmiyordum. İstiklal Mahkemesi hüküm verdikten sonra da o hükmün nasıl uygulanacağını ve gönderileceğim yerin ne biçim bir yer olduğunu bilmiyordum. Bodrumlulardan ayrılıp koğuşa döndüm.

Koğuştaki jandarmalardan Bodrumluların ne zaman Aydın'dan İzmir'e gönderileceklerini sordum. Ertesi günü gönderileceklermiş. Onlar gidince, boş kalan mağaraya konmamı rica ettim. Bunun mümkün olmadığını, çünkü sırf benim için mağaranın ağzına gece-gündüz bir nöbetçinin dikilmesi gerekeceğini söylediler. Hiç ikisi biri yoktu bu işin, koğuşta tahtakurularına yem olacak kalacaktım. Koğuşun —önce yazdığım gibi— geniş bir penceresi vardı. Fakat o pencere, aşağıdaki mağara gibi engin açıklıklara değil, başka binanın arka duvarına bakıyordu. O duvarın enine boyuna «*Rubens*»in ya da «*Greco*»nun bir tablosu konsaydı bana yine de manzara kapalı gelirdi. Yani, bana göre o pencere hiç olmasa da olurdu. Velhasıl o mağaraya sokmadılar beni. Koğuşta kaldım.

Günün birinde, yani Aydın'a vardıktan aşağı yukarı yirmi beş gün sonra bir jandarma geldi ve ertesi sabah Kıroba'ya (Çine'ye) götürüleceğimi söyledi, hatta otobüste bize yer ayırdığını bildirdi. Ertesi sabah sevkedilmemi sevinçle bekledim. Fakat sabah oldu, öğle oldu, akşam oldu, ne gelen, ne de giden oldu. Niye gitmediğimi sorup soruşturdumsa da bir bilenine raslayamadım.

Daha ertesi günü, umutsuz bir şekilde otu-

rup dururken, bir gün önce gideceğimizi bildiren jandarmayla başka bir jandarma çıkageldi, o hemen gideceğimizi söyledi. Bir gün önceki jandarma ise, «Ben dün otobüs peylemiştim. Sarı bir otobüstü. Şoförün adı Hüsnü'ydü, her birinizi onar liraya götürecek!» diye bize tekrar tekrar hangi otobüsü tutacağımızı tembihliyordu. Ben harıl harıl şiltemi topladım. Hamal yoktu, ama yokuş aşağıya gidecektik, bu bir! Bir de şu koğuştan kurtuluyorduk ya. Sırtımda şilteyi değil Atlas gibi dünya küresini bile küçük bir fındıkmış gibi taşırdım. Artık Seyyidi Battal Gazi makamından kurtuluyorduk. Önümüzde geçici de olsa, bir açıklık vardı. Duruş değil, gidiş ve hız vardı. Bir gidiş olsun, isterse cehennemin dibine kadar.

O Toptepesi mi, Topdağı ya da Topyatağı mı, ne karın ağrısı ise, oradan palaspandıras Aydın denilen harabenin ortasına geldik. Orada beş on otobüs duruyordu. Birçoklarının muavini, «Kıroba! Kıroba!» diye bağırıyorlardı. İşte demek ki bunlar, bizi gideceğimiz yere kadar götüreceklerdi. Ben tepede jandarmanın tembihlediği otobüsün hangisi olduğunu çoktan unutmuştum. «Kıroba!» diye bağıran ilk otobüse gittim. Ben ve iki jandarmanın gideceğini, adam başına kaç para istediğini sordum. Adam, «Beş lira» demesin mi? Oysa yukarıda jandarma on lira diye sıkı sıkıya tembih etmişti. Demek ki aynı zamanda ufak tertipten soyulup duruyorduk. Benim durumumda olan adam hiç soyulur muydu yahu!.. Jandarmalar ve ben hemen otobüse atladık. Bindikten birkaç dakika sonra tekerlekler üzerine oturtul-

muş büyük ve eski bir gaz tenekesine benzeyen otobüsümüz bir gürültü patırdıyla yerinden oynayıp yola düzüldü. Pencerenin yanındaydım yine.

Artık Kıroba'ya gidiyoruz. Bu yolculukta canımın canı olan iki büyük arkadaşım vardı. Biri «Hız!»dı. Yol kötüymüş. Yolun üzerinde her biri ikişer üçer kiloluk karpuz ve kavunlar kadar iri taşlar varmış; otobüs dört tekerlek üzerine konmuş, eski bir gaz tenekesine benziyormuş, kimin umurunda? Hoplaya zıplaya, sarsıla devrile de olsa, toz duman içinde de olsa fırlayıp gidiyoruz ya! Otobüs yolda parça parça dökülmezse hatırım kalır. Otobüsün içinde kıyametler kopuyor, kadınlar çığlıklar salıyor. Davudi ve kalın erkek sesleri şoföre, «Yavaş git oğlum, yoksa Allah esirgesin bir kaza olacak!» diyorlar, aralarında da birbirine: «Bu deli herife otomobili kim emanet etti?» Çığlığı duyunca şoför daha da aşka geliyor, basıyor gaza, nasihatler de onu büsbütün çileden çıkarıyor. Uçuyoruz. Bu hız otobüste mi, bende mi bilemiyorum. Avcılar, «Şaşılacak şey. Geyik yaralandı mı ölünceye kadar alabildiğine koşar» derler. Bunda şaşılacak ne var, hayvan acısını mesafeye yediriyor. İnsan ipin ucuna bir taş bağlasa da hızla çevirse ne taş ne de ip görünür. İşte bu canımın canı hız da, süngülü jandarmaları eritiyor, özgür oluyorum, yalnız benimle hız kalıyor.

İkinci büyük arkadaşım yaradılıştı. Orada dört bucağımdan sonsuzluğa kadar giden yaradılış —ovalar, dağlar, kuşlar— onlarla birlikteydim. Sonsuza dek hızla gitmek, varacağımız

yere varmadan gitmek, hatta hiçbir yere varmadan gitmek istiyordum. Hep gitmek, hiç durmadan gitmek!

Menderes ırmağının ovasını geçiyoruz. Yakınımızda bir eşek gördüm. Ne sempatik hayvandır o. Bakışında hoyratlık, meymenetsizlik yok; insan kıtlığında âdeta insan yerine geçecek. Tevekkeli değil Fransız şairinin biri onun için upuzun bir şiir yazmış ve yeryüzünde bunca işkence ve zahmet çeken bu dost hayvanın da cennete alınması için yalvarmış Tanrı'ya. Öyle ya, yalnız huriler, renkli kelebekler, ah-u vah eden bülbüller ve pembe güller mi şiir konusu olarak cennete girecekler? Şu ağaran yolda dünya kadar yükün altında tıpış tıpış giden yumuşak bakışlı sıpaya bak. Otobüsten ürktü, baktı, göz göze geldik. Hava sıcak mı sıcak. Alnımdan akan terin tuzundan gözlerim yanıyor. Ama yine de gözlerimi gözlerinden mümkün mertebe ayıramıyorum. Onun bakışı Ankara treninde külahından soğan çıkarıp bir parçasını sunan köylüyü, İzmir - Aydın treninde, gelip sigara ikram eden çıtıpıtı yapılı kadını hatırlatıyor bana.

Makas kanatlı kırlangıçlar —onlar da birer hız parçasıdır— mavileri kırptıkça maviler harıl harıl yağıyor. Ta uzakta ovada, arpa mı, buğday mı, çavdar mı, yemyeşil bir derya. Rüzgâr sağnak sağnak yayılırken yeşiller üzerinde hareler yürütüyor; rüzgârlı otların içinde oraklar şimşek gibi çakıyor güneşte. Rüzgâr yolda tozlar burgaçlayıp savuruyor. Önümüzde şosenin üzerine tuz biber ekilmişti sanki, kara keçilerle ak koyun sürüsüymüş. Yanaşıyoruz, büyük sü-

rü. Otobüs duruyor, şoför çobanlara sövüyor. Sürüyü yarıp geçtikten sonra bile, otobüse ağıl ve ahır kokusu takılakalıyor.

Uzaklarda ovanın bittiği yerde, dağ üstüne dağ kalkınıyor, ova düzlüğünden sonra dağ kalabalığının gümbürtülü şanı başlıyor. Hele birkaç sivri tepe var, dev gibi meşaleler hemen şimdi ateşten çıkartılıp mavilere dimdik konulmuş sanılır, alev alev tüterek havayı titretiyorlar. Kıroba onların arasındaymış. Ne olurdu, şu Kıroba dünyanın öte ucunda olaydı!

Bir ara başımın acıdığını duydum. Meğer otobüs hopladıkça boyum uzun olduğu için başımı tavana çarpıp duruyormuşum. Paltomu alırken arkama baktım. Bir erkek, bir de —karısı mı ne— kadın arkamda yanyana oturuyorlar. Herif öfkesinden dişlerini gıcırdatıyormuş gibi çenesini kısmış, kadın da ağlamamaya uğraşırken yüzünü yamrıyumru ediyordu. Onların yanında bir çift daha oturuyordu. Kadın takmış takıştırmış, sürünüp sürmelenmiş; hem de sürme, kaş diye birer parmak kalınlığında kapkara rastık sürmüş. Bütün altın dişleriyle «buuu» diye gülüşü çığlığa benziyordu.

Daha arkada, birkaç ufak çocuk, annelerinin kucağına oturmuşlar, minimini fındık sıçanı boncuk gözleriyle ürkek ürkek bakınıyorlardı. Devşirdiğim paltomu başımın üstüne koydum ki, başımla tavan arasında tamponluk yapsın.

Sık dikilmiş kavak ağaçlarının arasından geçiyoruz. Güneş, yapraklar arasından benek benek saçılıyor. Şimdi milyonlarca yaprak bana göz kırpıyor. Çıngırak çalan bir akarsuyun

köprüsünü gümbürtüyle aştık. Bir evin önünde yemlenmekte olan tavuk ve horozları kanat çırpıntısı halinde sağa sola savuruyoruz. Önümüzde bulanık sulu büyük bir ırmak akıyor. Yolcular, «Çakıcı köprüsü» dediler Menderes'i aşan köprüye.* Belki Çakıcı, bu köprüden çok geçtiği ya da doğrudan doğruya Çakıcı yaptırdığı için köprüye bu ad verilmiştir. Her neyse, köprüyü duman bulutu içinde arkada bıraktık.

Dağlara yaklaşıyorduk. Önümüzde dağlar bize doğru geliyor ve bizi bağırlarına basmak üzere kollarını açıyorlar. Bütün bu kayalar, sular ve ağaçlar şekilleri ve renkleriyle bana göre sevgi ve duygudur. Dağ yamaçlarının ötesine berisine avuç dolusu beyaz köy evleri serpilmiş. En kalabalık kümeyi jandarmalara göstererek, korkuyla :

«Orası Kıroba mı?» diye sordum.

«Evet, Kıroba!»

«Demek varacağımız yere vardık?»

«Hayır, biz Çine'ye gidiyoruz.»

İçim biraz rahat ediyor. Yine soruyorum:

«Peki niye Kıroba'ya gideceğimizi söylediler?»

«Çine'nin bir adı da Kıroba'dır da ondan» diye cevap verdiler.

Bir yerde, şiddetli ışıkta kızgın, gölgede ise kapkara, duvar gibi dik yarlar arasında bir dere köpürüyordu. Dere koca kaya parçaları, çalılıklar ve kırmızı demetsi zakkumlarla âdeta boğulmuş, kıyamet kopuyordu. Ona Çine çayı

---

* Aslında, bu ad, Çine - Yatağan eski yolunda, Çine çayı üzerindeki köprüye verilmiştir.

diyorlardı. Sonradan öğrendim ki, Marsiyas ile Apollon arasındaki müzik yarışmasında Marsiyas galip çıktığı için Apollon öfkelenmiş, Marsiyas'ın derisini yüzerek onu öldürmüş. Dağ ve su perileri, kendilerine tatlı tatlı kaval çalan Marsiyas'a öylesine acımışlar ki, gözyaşlarıyla bu Çine çayım meydana getirmişler.

Ne kadar uzak olsa, varılacak yere er geç varılır. Biz de —yani jandarmalar ve ben— varacağımız Kıroba mı, Çine mi adı her neyse, oraya vardık. Yeşilliklere gömülmüş düzlük bir kasabaydı burası. Doğru hükümet konağına ve jandarma dairesine gittik.

Beni getirenler, Çine jandarmalarına teslim edip gittiler. İçimden, «Bakalım burada nelere çatacağız?» diye düşündüm. Jandarma dairesi yarı düzlük, yarı bahçe denebilecek bir yerde küçük barakalardan ibaretti. Beni teslim alan jandarma çavuşu, evrakımı alarak, bu barakalardan birinin kapısma daldı. Herhalde orası jandarma subayının odasıydı. Aradan çok geçmeden, o yapının içinden diri ve şen bir ses, «Hoş geldiniz Cevat Bey!» dedi. Beklenmedik bu iltifat beni bir yıldırıma uğramışa döndürdü. Ta neden sonra, «Çok iyiyim efendim!» diyebildim.

Çavuş o barakalardan çıktı, başka bir barakaya, bana iki yataklı bir oda gösterdi. Onların birinde ben yatacaktım. Öteki yatak çavuşundu. Biraz sonra subayın kendisi geldi. Bana, «Sizi Muğla'ya göndermemiz için emir veriyorlar. Yapılacak bir işlem var, onu elimizden geldiğince çabuk tamamlarız ki, tutukluğunuz uzamasın. Burada rahatınıza bakınız» dedi. O

bahçelik ve meydanlıkta geziyor, yatağımda da yatıyordum.

Aydın'a gideliden beri tıraş olmamıştım, bir karış sakal peydahlanmıştı çenemde. Bir gün avluda güneşlenirken, barakalarına gitmekte olan subaya, sakalımın pek uzadığını ve tıraş olmak üzere jandarma dairesine bir berber çağrılmasını rica ettim. Subay bana, «Cevat Bey, siz dışarıya çıkınız ve dilediğiniz gibi tıraş olunuz» dedi. Bu işe de pek şaştım. Aydın'da koğuştan burnumu çıkarmamı bile yasak etmişlerdi.

Dışarıya çıktım. Dışarıya çıktığıma inanamıyordum. İki üç adım yürüyor, sonra izleniyor muyum diye dönüp dönüp arkama bakıyordum. Beni kimse gözetlemiyor ve izlemiyordu. Dört, dört buçuk aydan beri ilk olarak bir sokakta serbest geziyordum. Bu arada Üsküdar karakolu, Cebeci, İzmir hapishanesi ve Aydın koğuşu gibi yerlerde hapsedilmiştim. Arada bir de idam tehlikesi geçirmiştim. Arkama baka baka yürüyerek bir berber dükkânı buldum. İki berberden biri saç kesiyor, öteki tıraş ediyordu. Yedi sekiz kişi de sıra bekliyordu.

Bu işin pek uzun süreceğini anladım.

O subay bana güvenerek, tıraş olayım diye beni serbest bırakmıştı. Orada saatlerce sıra beklersem, belki kaçtığımdan kuşkulanır, üzülürdü. Yani adamın bana yaptığı iyiliğe karşı ben, adama üzüntü vermiş olacaktım. Sıra beklemekten vazgeçtim ve kalkıp jandarma dairesine döndüm. Subay beni görünce, tıraş olmayarak döndüğüme şaştı. Başka bir berbere gidip tıraş olmam için ısrar etti.

Üsküdar'daki karakola götürüldüğüm günden beri ilk olarak insanca bir muamele görüyordum. Çine'de geçirdiğim birkaç gün, o karanlık ayların yegâne aydınlık günleri olarak hatırımda kaldı.

Subay, yıllarca sonra bir tanıdığına, benim hakkımda şunları söylemiş: «İstiklal Mahkemesi tarafından Bodrum'a kalebentliğe mahkûm bir yazardı. Muğla'ya sevkedilmek üzere, bize, Çine'ye geleceğini biliyorduk. Ben onu kelli felli, yaşlı bir adam sanıyordum. Otuz, otuz beş yaşında bir genç çıkageldi. Adam bitkindi. Kafes kuşları olmayan kuşların, kafese konulunca durgun halleri, uzun bir bakışları vardır ya, işte onun bakışı da öyleydi. Size bakarken sanki siz saydam bir şeymişsiniz de, sizin içinizden çok ötenizde bir yere dalakalıyordu. Çekingen bir hali vardı...»

Çine'de altı gün kaldım. İzmir ve Aydın'da haftalarca zamana kıyasla Çine'de geçirdiğim altı gün bana bir gün kadar kısa geldi. Yalnız beni hâlâ üzen bir merakım vardı: Bodrum'a bu kadar yaklaşmış olduğumuz halde, hâlâ Bodrum konusunda beni tatmin edici bir bilgi elde edememiştim.

MUĞLA VE AŞK MEKTUPLARI

Çine pazar yerinde otobüs bekliyorduk. Otobüsümüz gelmeden önce, gelmekte olduğu işitildi. Karşıki dağda gök gürlemesi gibi bir şeydi bu. Yaklaştı, yaklaştı, nihayet toz ve egzoz dumanının bulutu içinde hayal meyal gö-

ründü. Bizi Aydın'dan Çine'ye taşıyan otobüsten bin berbat. Adı da «*Allaha Emanet*». Öyle ya, otobüsün öylesine girersin de Allah'tan başka kime emanet olursun?.. Ama şoförümüze diyecek yok doğrusu; insan azmanı zebella bir babayiğit, hani otobüsümüz dört tekerleğiyle birden nalları dikse, bir eliyle tuttu muydu, kaldırıp küt diye yere, dört tekerleğinin üzerine oturtacak cinsten. Adı, Ayı Mahmut'muş. Muğlalıymış. Onu Ayı Mahmut diye çağırıyorlar, o ise buna hiç kızmıyor, gülüyordu.

(Onunla birkaç kere Bodrum - Muğla, Bodrum - Aydın yolunda gidip geldik. Sağ ise ömrü uzun ve mutlu olsun. Öldüyse, Allah rahmet eylesin o Koca Mahmut'a).

Yola düzüldük, düzlükte gürlüyoruz, yokuşa dayanınca otobüs, «Ay! Vay!» diye cıyak cıyak ötüyor. Yaradılış denilen anamızm kucağındayız, hem de Güney Anadolu, Karya yaradılışı. Ben tepemden tırnağıma kadar hep dışarıya bakan göz kesildim. Yine kendimdeyim; hız var, yaradılış var. Başımı bir sağa, bir sola çevirip baktıkça bir âlemden bir âleme, bir uygarlıktan başka bir uygarlığa, bir devirden başka bir devire, bugünden eskiçağa, eskiçağdan ortaçağa geçiyor olduğumuzu görüyorum. Taban tabana zıt iklimler buralarda birbirine sokulmuşlar, kapı komşusu olmuşlar. On dakika içinde kırların kuraklığından, yaylaların serinliğine geçiyoruz.

Burada İyonya üslubunda binlerce yıllık bir tapmak artığının yanıbaşında Keykubat'ın bir Selçuki kalesi yükselir. Kalenin gölgesinde bir Bizans kilisesi şekerleme kestirir, karşıki

tepede şövalyelerin bir şatosu kararır. Bir yere varırsınız ki, orada yetişen gülün bile rengi ve kokusu, ora köylü kızının türküsü gibi çevreye hazin hazin yayılır.

İşte böyle bir yere dalmamızla birlikte, ışığıyla parlayan bir sevince çıkmanız bir olur. Acaba Bodrum'da hapis mi olacağım? gibi üzüntülü düşüncelerden kendimi kurtardığım anda, içimde bir sevinç duyuyorum. İçimdeki bir duvar, yıkılıyor. Bu duvarın öte tarafında İstanbul'un *routine* hayatı var, o paldır küldür yıkılan duvarın bu tarafında güneş ve hürriyet var. Yanımda iki süngülü jandarma olduğu halde bir iç özgürlüğü duyuyorum. Hani her dilde gönül açılması, iç ferahlığı diye anlatmaya çabaladıkları bir açıklık vardır ya, işte o. Ben acaba neredeyim, o duvarın öte yanında mı, bu yanında mı?

İstiklal Mahkemesi, çektiğim haksızlıklar, sıkıntılar umurumda değil. Varsın haksızlık etmiş olsunlar, haksızlık üzerinde duran kim? Zaman zaman uçuyorum yahu! Şu güzel yaradılışa bakın. İnsanoğlu bu güzelliklerde yaşamak için yaratılmış. İstanbul'da ağaç kurtları gibi herkes *routine*'iyle kendi oyduğu tünelinde ve kendi karanlığında yaşasın diye değil.

İşte şimdi güneş altında çırılçıplak kavrulan bir çölün ortasındayız. Şurada küçük bir köy, âdeta pişen tuğla gibi kızıl kızıl yanmakta. Bu ıssızlık içinde bir eşeğin tembel tembel kımıldadığı görülüyor. Hayvanın kızgın demir üzerine düşen su damlası gibi harlayıp duman olmadığına şaşılır. Otobüsümüz de ateş içinde. Tepemize kar yağarken olduğu gibi, lapa lapa

mavi alev parçaları yağıyor. Boğazım, dilim ve damağım kuruluktan birbirine sürtüştürülen zımpara kâğıtları gibi hışırdıyor. Amma yanmak da, kavrulmak da, dilimin damağıma yapışması da bana vız geliyor. İçim açık.

Derken otobüs birdenbire yeryüzünden ayrıldı. Evet, tekerlek, hâlâ yeryüzüne dayanarak dönüyor ve otobüs de şangırtı şungurtuyla ilerliyordu. Ama burası, işte en yaban halinden tutunuz da, en uysal ve yumuşak haline kadar dünya diye bildiğimiz yerin dışında ve o yerin tamamen yabancısı bir âlem, taş kesilmiş bir yabanlık okyanusu. Şurada kaya parçalarının izbandudu, kodamanı olan bir kaya parçası bir gözü kör, bir gulyabani gibi tek gözüyle bize ters ters bakıyor, orada bir dev anası, cami kubbesi boylu tonlarca ağırlığındaki bir taş memesini kaldırmış, otobüsümüz geçerken onunla vurup, koca taşıt aracını sinekmiş gibi ezmeye hazırlanıyor. Tepede bir devin silueti göklere ağız açmış, sanki anırıyorken taşlaşmış.

Tanrı, insanı dünya toprağından yaratmış, ama herhalde insan yaratacağı toprağı buradan almamıştır. Zaten burada pek toprak da bulunmuyor ya. Bu topraktan yaratılsa yaratılsa —Nemrut demiyeceğim, çünkü ne de olsa o da bir insandır— insan aklma gelmeyen bir musibet yaratılır. Burada elle dokunulur bir musibet var zaten. Nasılsa ormandan ayrılarak, yolunu şaşırıp buraya sapmış tek tük çamlar, dik yamaçta —beygirlerin dik yerde dizüstü düşmemeleri için geriye irkilişleri gibi— altlarındaki uçuruma bakıyor ve korkudan saçları diken diken olmuş, arkaya dayanıyorlar.

«Gökbel» denilen bu bölgenin içine daldıkça gördüklerimizin dünyaya ait bir manzara olmadığına iyice inanıyoruz. Burada paldır küldür yıkılmış, tekinsiz ve şom bir dünya var. Bir kâbus, bir delilik var. Taşlar tımarhane kaçkını devler. Yeryüzü yırtılmış, parçalanmış. Dağların, yarların o suratsız ve nobran heybeti, insan hayalini uzaklara, jeolojik devirler ve dev ejderlere, koca kıtalara «gürr» diye birbirinin üzerine yığmış olan zelzele ve gök gürültülerine götürüyor. İnsan korkuyor, o gök gürültüsünü, o depremi duyar gibi oluyor. Faust operasının ortasında bir Valpurgis gecesi vardır. Mefistofel, Faust'u cehenneme götürür ve orasını gösterir. Gökbel, operanın o kısmına güzel bir sahne olur. Zaten buraya girerken yola bir tabela asmalı, onun üzerine de, Dante'nin cehenneme girerken cehennem kapısının üzerinde okuduğu kara ve ölü sözleri yazmalı *«Benden, gözyaşı beldesine girilir. Benden, ahlakları kırılmış, kaybolmuş ruhların arasına girilir. Ey buradan içeri girenler, bütün umutlarınızı bırakınız.»*

Bu pek garip cehennemin ortasına doğru yolumuz yokuş aşağıya iniyor. Buralarda Gökbel taşlarının aralıkları, dünyamıza ait yeşilliklerle uysallaşıyor. Apansızın önümüze bir çınar çıkıyor, ama çınar doğrusu!.. Tabaka tabaka yeşillik ve gölge. Onlar da rüzgârda fısıl fısıl, insan şehir sokağında budanıp, Hoca Nasrettin'in kuşuna dönmüş ağaçlar görür de, birisi: «Bu ne?» diye sorarsa, isteksiz isteksiz, «Ağaç efendim!» diye cevap verir. Gökbel'deki çınara ise insan ciğerlerine ferah ferah rüzgârlar doldurarak, ne dediğinden emin, tok sesle, «Ulu

ağaç!» diyebilir.. Sahiden de ağaç dediğimiz işte bu çınar gibi olur. Yaradılış, yarattığı insanoğluna takılmak için o somurtkan Gökbel'i yaratmış, sonra bu insanlar şaka kaldırmıyor diyerek, birdenbire çınar kılığında bir kahkaha salmış.

Çınarın altında bir kahve var, adı da *«Keyif Oturağı Kahvesi!»* Otobüs ve başka taşıtlar orada mola verirlermiş. Biz de orada durup, çmar gölgesinde birer yorgunluk kahvesi içtik. Ağacın önünden berrak bir su geçiyor, onu seyrettik. Bu otobüsün yolcuları bambaşka. İçeride kaç kişi varsa, senli benli oldular. Ne jandarması, ne tutuklusu; ne tüccarı, ne de rençberi kaldı. Galiba şom Gökbel'in insana yabancılığı, hatta düşmanlığı yolcularda birbirine bir yakınlık yaratmıştı.

Otobüse bindik, gece o vahşi, işkence görmüş, güneşle kavrulmuş panoramanın içine dalıyoruz. Yol dolana dolana, sık büklümlerle tepeye çıkıyor, öyle ki otobüsün kendi kuyruğunu ısırmaya çalıştığı sanılır. Şaka değil, yirmi kilometrede üç yüz altmış küsur viraj. Viraj sıklığından otobüs, minare merdiveni tırmanıyormuş gibi. Bütün bu yirmi kilometrede iki tane küçük köy var. Onların delirmediklerine şaşılır. O köylülerin hayatı, yedikleri kara ekmekten daha katıdır.

Bir yere geldik: «İşte burada anlı şanlı eşkıya Çakıcı, devlet postasını soydu» dediler. Kayalar, taşlar, yeraltı tünelleri Arap saçma dönmüş. Tam eşkıya yatağı. Bu karmakarışık taş kaosunun içinde saklanan insanı bulmanın, tuzak kurulduysa, onu görmenin olanağı yok.

Postanın nasıl soyulduğunu, Çakıcı'ya kızanlık etmiş bir kızan bana anlattı çok sonra. Hükümet, Çakıcı'nm karısı Iraz'ın mücevherlerini almış. Çakıcı da Gökbel'in bu noktasmda bir pusu kurmuş. Muğla'ya posta gidiyormuş. Posta, dört beş beygire yüklenmişmiş, iki de zaptiye varmış. Tam bu yere varılınca, kayaların ardından çelik gibi sert bir ses, «Hepiniz durun!» diye bir emir vermiş. Sesin apansızlığı ve hiç de şaka götürmezliği, postacıların, zaptiye ve yolcuların zıngadak yerlerinde saplanakalmaları sonucunu vermiş. Ses yine, «Silahlarınızı yere atın!» diye emretmiş. Silah, bıçak ne varsa hepsi de şapır şupur yere fırlatılmış. İki zeybek çıkıp silahları toplamışlar, sonra da silah gizlemiş olmasınlar diye herkesin üst-başmı yoklamışlar. Bu iş bitince Çakıcı'nın kendisiyle gerideki hayvanları meydana çıkmışlar. Posta çantalarını beygirlerden indirerek açmışlar. Çantaların içi altın liralar ve gümüş mecidiyelerle doluymuş. Çakıcı zaten postada ne kadar para olduğunu öğrendikten sonra onu soymuş, yoksa götürü iş görenlerden değilmiş o.

Çakıcı küçük bir bez torbanın içine altın kümesinden avuçladığı kadar lirayı saydıktan sonra, orada duranlara; «Arkadaşlar, hükümet karımı soymuş. Elmaslarını, altınlarını almış. Ben de işte burada hükümetin benden soyduğu kadarını alıyorum. Burada birçok fazla para var, isteyen, istediği kadar alsın» demiş. Oradakiler —Çakıcı'nın kızanları da dahil— paraların üzerine üşüşmüşler. Yağmaya zaptiyeler de katılmış. Sonradan bana Çakıcı'nın bir kızanı anlattı. Bütün ceplerini, gümüş mecidiye-

lerle doldurduktan başka, eline bir torba dolu su almış. Mecidiyeler at nalı gibi kocaman paralardı. Bir mecidiye, yirmi kuruştu. Beş mecidiye bir lira ederdi. Ama yüz lirayı mecidiye olarak taşımak için hamal gerekirdi.

Mecidiyeleri alan kızanın anlattığına göre, hava o gün âdeta ateşmiş. Torbayı o sarp Gökbel'de taşlara tırmanarak, derelerin dibine atlayarak kanter içinde epeyce taşıdıktan sonra iflahı tükenince —sonradan bulmak üzere— onu bir çalı dibine bırakmış. Soygun yerinden enikonu ayrıldıktan sonra koşmak zorunda kalınca mecidiyeler dere tepe aşmış. Postayı soydukları sabahın akşamı Muğla dağlarına varmışlar. Çakıcı'yı yakalayan zaptiye kuvvetleri, insanoğlunun bu kadar zorlu ve hızlı bir yürüyüş yapamayacağına inanarak, «Çakıcı'yı sarıyoruz» diye onun çoktan geçip aştığı bomboş tepeleri kuşatmışlar.

Dört yanıma göz gezdirince içimden «Eh doğrusu; Çakıcı posta soygununa en uygun yeri seçmiş» diye düşündüm. Bu kaya kargaşalığına dalanı bulup yakalamak değme babayiğidin işi değildi. Biz hâlâ o Gökbel denilen yerdeyiz. Mutlaka ayda ya da mars yıldızında manzara böyle olacaktı. Sonradan öğrendiğimize göre, Gökbel'deki köylüler başka yerlere kıyas hurafe ve boş şeylere daha fazla inanırlarmış, mangalın etrafında üç kere dolaşmadan ateş söndürmezlermiş, çünkü bunu yapmazlarsa ocakları sönermiş. Gece sandık açmazlarmış, insanın mezarı açılırmış. Gece folluktan yu-

murta almazlarmış, çünkü evi uğursuzluk basarmış. Daha bunun gibi neler de neler! Anadolu halkı yüzyıllar süresince hiç akıl ve mantığa uymayan nice felaketlere uğradığı için, felaketlere akıl ve mantık dışında nedenler arayıp bulmak zorunda kalmıştır. O felaketlere uğrayanlar, üstelik öyle bir yerde yaşarlarsa ki, oranın dağı taşı çocukların umacı diye geceleyin gördükleri pek acayip varlıklara benzer, siz varın o insanların neye döneceklerini bir düşünün.

Gökbel'in dünyaya ait olmayan yabaniliğinden, birdenbire dünyamıza ait dağlık araziye girdik. Burası da vahşiydi ama, dünyamıza ait bir vahşiliği vardı. Zaten yerli ve yabancı jeologlar, bu Gökbel'in taşını ve toprağını incelemişler, bütün o bölgenin, uzay boşluğunun kim bilir neresinden gelip dünyamıza düşme küçücük bir yıldız olduğu inancına varmışlar.

Tepemizde gök koyu mavi bir uçurum, altımızda sık çam ormanlarının karanlığıyla kapkara esneyen bir uçurum. Sanki otobüsümüzün sağ tekerlekleri yolun, sol tekerlekleri ise göğün kenarında dönüyor. Başdöndürücü derinlikler üzerindeyiz. Dağlar ters kayan çığlar gibi en ıssız yüksekliklere uçmuş da aşağıda köpüren dereler, güneşte parlayınca çatallaşarak sıçrayan bir şimşek gibi dağ içine çakıp işliyor sanılır. Kayalar arasında pür diken sık çalılıklar, pek seyrek olarak düzlüklere, «Buyurun siz de az buçuk serilin!» diyor. O cimri topraklarda ekili arazi, kimisi açık, kimisi koyu yeşil kilimler gibi görünüyor. Gitgide dağlar seyrekleşiyor, fundalıklar üzerinde ulu çınarlar yük-

seliyor. Onları görünce insan söylediğinden tamamıyla emin, «Merhaba! Ağaç dediğin işte böyle olur!» diye sesini koyveresi geliyor.

Artık bir ovaya iniyoruz, bir akarsu kıyısındayız. Kayırlı suyu galiba. Ama işin tuhafı, bu su yakındaki denize akacağına yüksek dağlardan ine ine gidip Büyük Menderes'e kavuşuyor. Biz ilerledikçe o bize doğru geliyor. Şurada akışına ket veren kayalar üzerinde öfkeyle köpürüp homurdanıyor, burada da iki kol açarak küçük bir adacığı koynuna basıyor. Derken cam gibi duralıyor, ama akmakta olduğu besbelli, çünkü koltuklarına kadar suya dalgın yaban nanelerle hayıtlar boyuna titriyorlar.

Yaşa Kayırlı! Sen, koca Menderes'le denizlere, enginlere ulaşacaksın! Bakalım, benim gideceğim yerde beni ne bekliyor? Kim bilir? Yolun açık olsun!..

Dolaylarımdaki yaradılışın —ister yabanıl, ister evcil— büyük bir çekiciliği vardı. O çekicilik neydi, bilmiyordum ve bilmiyorum. Manzara anlam taşıyordu. Çevremde bir duygular kaynağı vardı, harıl harıl akıyordu. Zaman oluyor, büyük bir entelektüel sevinç duyuyordum. O sevinç belki bir dağ tepesinden günün bir ocak üstünde doğuşundan, bir koğuş penceresinde yapayalnız dururken görünen ay ışığından, ta uzaklarda bir başına duran bir köylünün birisini çağırırken, işitilir işitilmez sesinin cızzz edişinden, insana geliyordu. Bir an varız, bir an yokuz. Bunlar büyük şeylerdi. Neden duygu taze çıkıyordu? Belki o dakikada görülen manzarayla insanın duyuş ve düşünüş ritmi birbirine tastamam uyuyordu da onun için.

Açık yerlerde insan bir dışarılık, bir öteleyiş duyar. Sanki ufkunuz genişler, varlığınız enginleşir : Bu genel deyimlerin hiçbir şey anlatmadığını biliyorum. Ama bir yerde yazmış olduğum gibi, anlatılması güç şeyler bunlar. Herhalde şehir duvarlarının hapishanesinden kurtularak alabildiğine özgür yayılan yaradılışta, dışarılıklarda var bu. Bu duygu her yaratıcı sanatkârda mutlaka vardır (Fen adamları, kâşifler, mucitler de sanatkârdır). Ama her insanda da az çok bulunur. İnsan tatil zamanını neden dörtgözle bekler? Neden kısacık tatil günleri yılın karanlık angarya günlerinin arasında ferahlıkla nurlu olarak aydınlanır? (Görevin ne kadar kutsal olduğunu insan, insan olalı bilip durur, o başka). Çünkü insan, özgür olarak dışarlamayı tasarlar da ondan. İnsan böyle davranırken insandır, böyle davranmaktan vazgeçince insan olmaktan da vazgeçer.

Akşam oluyordu. Jandarmalara, içim korkuyla titreyerek «Muğla'ya yaklaşıyor muyuz?» diye sordum. Bana canları sıkkın olarak, «Daha nerde? Muğla uzak!» dediler. İçim açıldı biraz. Neye varalımdı Muğla'ya? Hiç varmayalımdı. Böyle dere tepe gidişte insanla birlikte dağlar, ovalar, akarsular vardı. Afyon'a, İzmir'e gece, Aydın'a, Çine'ye gündüz varmıştık. Demek ki Muğla'ya gece varacaktık. Kendimi yine dışarlıklara verdim. Yine dağlar arasına girdik.

Güneş batarken dağlar sanki potada kaynatılmıştı; kıpkızıl korlar halindeydiler. Renk âdeta tatlı bir müzik gibi ötüyordu. Mahmur bir inleyişti. Yavaş yavaş renk sustu, dağlar sönüp kül oldular. İnsanda dinlenmek özleyişi olunca

yürek işitiyor, doğrusu. Otobüsümüz ciyak ciyak bağırarak yokuş tırmanıyor.

Tırmana tırmana bir tepenin düzlüğüne vardık. Orası herhalde bir yaylaydı. Ta tepeden, sağımızda güneşin batmakta olduğunu —ışık aşırılığı dolayısıyla— gözlerinizi kısarak seyredersiniz. Bir de soluma bakayım dedim. Orada gök kubbesine kadar köpük üzerine köpük bir kümülüs bulutu duruyordu. Hani güneş batmazdan önce duraklayıp düşünür gibi olur ya. İşte o andı. Otobüsün ve otobüsün üzerinde yürüdüğü tepenin gölgesini güneş buluta vurmuştu. Orada masmavi bir tepenin üzerinde, boyunun belki bin misli büyümüş olan masmavi otobüsümüzün gökyüzü üstünde gümbürdediğini seyrettim. Yine çamların karanlığına daldık. Sular kararda. Bir yıldız parladı. Aşağıda yolun iki yanında otobüs ışıklarının aydınlattığı kayalar ve çam gövdelerinden başka bir şey görünmüyordu. Ta neden sonra önümüzdeki ışıklar göründü. «Eh! Muğla göründü!» dendi. Saatlerine bakanlar oldu. Jandarmalar palaskalarını düzelttiler. Yüreğimiz cızz etti.

Yetersiz ışıklar dolayısıyla loş sokaklardan geçtik. Bir yerde durduk. Evler ve büyücek bir bina vardı. Merdivenlerden iki jandarmayla inerek, şişman bir jandarma çavuşunun önüne geldik, bir koltuğumda şiltem, öteki elimde de çantam ve çantanın üzerine atılmış paltom. Yine o yürekler acısı evrak veriş ve beni teslim alış işleminin tanığı oldum. Beni, fenerleri demirli karanlık bir koğuşa götürdüler. Ben girince kapı arkamdan kapandı, işte o kadar.

Pencerelerden giren ışığın yardımıyla koğuşta kimsenin olmadığını, uzun koğuşun boy-

lu boyunca, sağlı sollu, iki sıra tahta karyola sıralandığını gördüm. Şiltemi yatak sırasının ortasındaki bir karyolaya serdim. Sigarayla kibritim vardı. Şilteye uzandım, boyuna sigara içtim. Susamıştım. Su istemedim. Eh, ertesi günü içerdim.

SEVGİ KÂTİBİ

Üsküdar'dan ayrılalı dört beş ay, Ankara' dan ayrılalı da üç dört ay oluyordu.

Bazen Bodrum'a varmaktan umudumu kesiyordum. O gece gözlerimi kapadım. Gözkapaklarımın içinde —yavaş yavaş, aşağıdan yukarıya— kayıp geçen hercai menekşeler ve geceleyin karanlıkta açılan çiçekler gibi renk renk şekilleri seyrettim. Derdim epeyceydi. İzmir'den aldığım paralar suyunu çekmek üzereydi. Bu uzun ve zahmetli yolculuğa para dayanmıyordu. Yiyeceğimi ısmarlamak zorundaydım. Ismarladığım adam dilediği zaman gidiyor, çarşıda kendi işini gücünü gördükten sonra, istediklerimi, bazen de kendi istediği ya da bulduğunu, istediği fiyata alıp getiriyordu. Aylardır peynir, zeytin, helva, pastırma ve sucukla ya da bunun gibi şeylerle besleniyordum. Bir taraftan bunları düşünürken, gece çiçekleri rüyaya döndü. Yine gündüzün gördüğüm yerlerde yolculuktaydım; yine mavi otobüsümüz, kıpkırmızı göklerde uçuyordu.

Sabah şafak sökerken uyandım. Kıyamet kadar kumrunun dem çekişi âdeta gök gürültüsü gibi gürlüyordu.

Koğuşun kapısını açtım. Kapı bir koridora açılıyordu. Koridorda ayakyolu ve jandarmalara ait odalar vardı. Odalardan girip çıkan jandarmalar, bana ayakyolunu, musluğu gösterdiler. Susadığımı söyleyince, odanın birinde bir testiyle bardak gösterdiler. Öğleye doğru bir jandarma geldi, «Başefendi aşçıdan yemek istersen ısmarlamamızı emretti!» dedi. Ben de yemek ısmarladım. İçimden, buradaki subay da, Çine'deki gibi halden anlayan bir insana benziyor, dedim. Oradaki jandarmalara otobüsün Milas'a kaça gittiğini sordum. Bana verdikleri rakama göre, cebimdeki para ancak Milas'a gitmeye yetecekti. Hemen kolları sıvayıp para için İstanbul'a telgraf çektim. Çünkü yemeğe harcayacak param yoktu. Orada jandarma aracılığıyla da paltomu sattım.

Akşama doğru bir jandarma geldi, beni başefendinin görmek istediğini söyledi ve önüme düştü. Yukarıya çıktık, orada sevimli yüzlü bir genç, beni karşıladı Muğla Jandarma Komutanıymış. Hal hatır sorulup sigaralar ve kahveler içilmeye başlanınca, delikanlı bana bir derdini anlattı.

Muğla'ya seyyar bir tiyatro heyeti uğramış, o seyyar tiyatronun baş aktristine, komutan —belki de karakol komutanı?— fena halde tutulmuş. Ne var ki aktris ona hiç yüz vermiyormuş. Evrakımdan, bir yazar olduğumu anlamış. Benden aktriste aşk mektubu yazmamı istiyormuş. Ne istediğini tam bu sözlerle söylemediydi, fakat istediğinin kaba Türkçesi buracığa varıyordu. Adamın yüzünde bir hüzün vardı. Bana bir kâğıt uzattı, orada doğduğu tarih,

doğduğu yer, girdiği okul gibi şeyler not edilmişti. Bunlardan söz etmemi rica etti. Bol bol kâğıt, iki de kalem verdi. Ben yazacaktım, o da kopya edip aktris hanıma toka edecekti. Ne dediğimin farkında olmayarak, «Pekâlâ!» deyip, aşağıya koğuşuma indim.

Aşağıda çoktan beri duymadığım kadar şiddetli bir öfkeyle küplere bindim. Hele bakındı şuna! Binbir derdiyle sonu gelmeyen bir yolculukta jandarmadan jandarmaya teslim edilen bir adamı çağır da aşk mektupları yazmasını emret! Aldım notu elime, ta doğuşundan başlayacaktık ya; şöyle bir şeyler karaladım: «Ana rahmine ne zaman düştüğümü bilmiyorum. Ama fi tarihinde doğduğuma göre, ana rahmine düşüşüm o tarihten dokuz ay önce, —kalemle hesapladım burada— yani fi tarihinde olacak. Buracıkta şunu söyleyeyim ki, babamı da, anamı da vallahi ve billahi ben seçmedim. Kim kimi seçtiyse seçti, işte o kadar. Bana ne yahu! Anamın rahmine düştüğümün tam dokuzuncu ayı, saat da kafam güm diye ..... şehrinde yere vurdu (çünkü o zamanlarda insanın doğduğu yere, *maskatere*'si, yani kafasının düştüğü yer deniliyordu). Herhalde başımın küt diye yere vurmasıyla ne cehenneme doğduğum da kafama dank etmiş olacak ki, doğduğuma da doğacağıma da bin pişman ciyak ciyak bağırmışım.» Böylece harlayıp hızla ilerleyen orman yangını gibi on, on beş sayfa yazmışım. İçinde, tabii küfre veryansın ediyordum. Ne yazık ki o karalamayı saklamadım. Tam öfkenin, kendine göre bir candanlığı vardı. Ama barut kesilmemiz ve ateş püskürme-

miz çok sürmedi. Gencin o sevimli ve hazin yüzü hayalimde insan kılığına girmiş bir yalvarış oluyordu, ben yazdıkça. Yazmış olduğum kâğıtları «Al sana!» diyerek cırt cırt yırttım. Ne hoştu candan yırtılışlarının cart edişi. Parçaları ayakyoluna attım. Oturdum Sibirya ovası gibi bembeyaz kâğıtların önüne. Bir hayli zaman kâğıtlar bana baktı, ben de kâğıtlara baktım.

Kadından bir randevu koparmaya uğraşan bir zampara olmadığı, gencin o acıklı halinden belliydi. Belki bu işte bir çapkınlık vardı, ama aslı insanca bir sevgiydi. Eh o da güzeldi. Aktristin ya da kadın komiğin (çünkü Anadolu'da o zaman sahne sanatkârlarına «*tiyatrocu komikler*» deniliyordu) hiç yüzünü görmemiştim. Subaya nasıl olduğunu da —yani saç siyah mı, sarı mı?— sormamıştım. Zaten içten yazarken, saç kaş övmek gibi bayağılıklara düşmezdim. Ama böyle ısmarlama yazıda kime yazdığımı bilseydim, onun anlayışına göre belki hatır için bu haltı da işlerdim. Olur ya iri yarı ayı gibi bir kadın olabilirdi. Örneğin eski kantocu kadınlar gibi asma kabağı gibi kollu, paluze tenli, katmer katmer gerdanlı bir şey. Eh insanın böylesine pek yazasım gelmezdi. Belli de olmazdı ya, kalıbı böyle olurdu da yüreği insanın gözlerine yaşlar getirebilecek kadar iyi olabilirdi. Neyse, ne bir ton ağırlığında anaçkonun biri, ne de şımarık, isterse afacan, fettan, şeytanın, ya da karabiber yedibela şirretin biri olsundu; yazardım evelallah. Kâğıda baka baka düşündüm, düşündüm...

Sonunda o insan ister gebeş ya da cılız, ister çapkın veya pısırık, ister sokak sürtüğü bir

kadın olsun, hepsini de gövdelerinin ve gönüllerinin arızalarından sıyırıp çıkardım ve hayalen gözlerimin önünde sadece yapyalın insan dikekoydum. İşte o insana yazıyordum ben. Ona âşıktım! Dört beş aydır ondan hemen hemen büsbütün yoksun kalışımın, ona bir türlü yüreğimden konuşmak fırsatını bulamayışımın, artagelen hızıyla harıl harıl yazdım, yazdım... Jandarmayı çağırdım :

«Alınız şu kâğıtları başefendiye götürünüz!» dedim.

Akşam yemeğini yedim, koğuşa bir ampul taktılar, ışık da oldu. Ama biraz sonra kontak mı ne olduysa oldu, ışık söndü. Yine karanlıkta kaldım.

Yatağıma uzandım. Biraz önce yazmış olduğum yazımın etkisi içimde dinmemişti hâlâ.

Derken tam yattığım koğuşun üstünde birisi, jandarma erlerine ders vermeye koyuldu. İlk önce, tüfekten patlatılan kurşunun havada karşılaştığı mukavemetlerden, yani dirençlerden söz etti. Geçmiş gün unuttum, ama galiba, ilk olarak mermiye havanın direncini tanımladı.

Ders verdikten sonra subay, anlattıklarının kavranıp kavranmadığını anlamak üzere, erlerden mermilere nelerin direnci olduğunu sordu.

Ben görmüyordum, fakat herhalde cevap vermek isteyenler parmak kaldırıyorlardı. O zaman subay, başıyla: «Söyle!» yollu bir işaret yapıyordu ki, er birdenbire ayağa sıçrayıp ve bir ayağını yere vurup gür bir sesle, «Emret komutanım!» diye selam veriyordu.

Her, «Emret komutanım!» deyiş ve ayağın yere vuruluşunda tepeme dünyanın tozları dö-

külüyordu. Bir er mermiye yıldızların direnç gösterdiğini söyleyince, bir başkası ay, bir üçüncüsü de güneşin ket verdiğinden söz etti.

Ondan sonra «mermi yörüngesi» konusuna geçildi. Yani, merminin uzağa atıldığı zaman gökte çizdiği yay anlatıldı. Merminin havada bir ok yayı gibi gittiği tanımlandı. Sıra erlerin anlatmasına geldi. «Emret komutanım!» diye gürleyen gürleyene ve ayağını «güm!» diye vuran vuranaydı. Pencereden giren ışıkta bulut bulut inen tozları görüyor, büyücek tanelerinin saçlarıma düştüğünü duyuyordum. Subay, kurşunun ok yayı gibi gittiğini söylemişti ya. Bir er, tereyağı gibi gittiğini söyledi. Öyle ya! Ok yayı gibi gittikten sonra, niye tereyağı, sadeyağ ya da Halepyağı gibi gitmesindi? Gülesim yoktu ama, epeyce güldüm. Kaderde böyle ders dinlemek de varmış!..

Ertesi günü olaysız geçti. Yalnız beni gelip görmek isteyenler vardı. Benim neyimi göreceklerdi yahu?.. Öyle bir ziyaretçi gelince beni koğuşun yanındaki bir odaya götürüyorlardı. «Hoş geldin, safa geldin!» diyoruz laf olsun diye birkaç kelime konuştuktan sonra, onlar dışarıya, ben de koğuşuma dönüyordum. Bodrum'un nasıl bir yer olduğunu hep merak edip duruyordum, beni görmeye gelenlerden bu konuda aydınlatıcı bir cevap alamıyordum. Orada bir kale varmış, ama şehri saran bir kale değilmiş. Bir köşede şövalyeler tarafından yapılmış bir hisarmış.

Beş on yıl öncesine kadar orası, bir hapishane olarak kullanılıyormuş. İşte bu noktada söylentiler çatallaşıyordu.

Kimisi, kalenin hâlâ hapishane olarak kullanıldığını söylerken, başkaları da bombardıman nedeniyle kale, harap olduğundan, artık hapishane olarak kullanılmadığını ileri sürüyorlardı. Kime inanmalıydı, bilemiyordum?

Muğla şehri, Muğla vilayetinin başkentiydi. Bodrum da Muğla vilayetinin dört beş kaymakamlığından biriydi. Başkentte bu kaymakamlığı bilen yok gibi bir şeydi. Belki hakları da vardı, çünkü Bodrum'a, yani eski Halikarnas'a yol yoktu. Orasını saran Büyük İskender'in savaş arabalarının tekerleklerinden sonra, ora yollarında belki tekerlekler hiç dönmemişti?

Sonra şu da vardı: Kale hâlâ sağlamsa oraya tıkılacak, yani hapsolacaktım. Kale bir yıkıntı halindeyse, şehri saran duvarlar olmadığına göre, şehrin hapishanesine kapanacaktım. Yani ölümler arasında ölümler beğen, gibi bir şeydi bu.

Muğla'ya vardığımın ya üçüncü ya da dördüncü günü, jandarmanın biri, «Sizi başefendi istiyor!» dedi ve onun odasına götürdü beni. Adamın gözlerinde sevinç, pırlantalar gibi pırıl pırıl parlıyordu.

Onlar, öyle pırlantalardı ki, madenlerden çıkmaz ve yalın fukaralıkta insanı dünyalar kadar zengin eder.. Demek ki mektup etkisini göstermişti? Delikanlı, çekine utana kendisinin de bir mektup yazdığını söyledi, o mektubu bana verirken:

«Siz buna istediğinizi katın, hoşunuza gitmeyen yeri varsa çıkarın!» dedi.

Mektubu aşağıya koğuşa götürdüm. Mek-

tup fena değildi, çünkü bir İspanyol deyimiyle, «Yarasanın ağzından», konuşmuştu. Yalnız birkaç yerinde, «ince duygular», «ince fikirler» vardı. Bu ince sözünün Allah belasını versindi! Neredeyse bütün Türk dilini örümcek ağı gibi saracaktı. İncele incele sonunda kopup gitse bari!..

Beşinci gün mü ne, evden para geldi. Artık Muğla'dan Milas'a gidebilirdik. Ne var ki, her iki günde bir mektup sipariş ediliyordu. Yahu, beni İstiklal Mahkemesi aşk mektubu yazmaya mı mahkûm etmişti? Artık durmadan sevda mektupları donatmaktan bıkıp usanmıştım. On beşinci gün mü ne, başefendiye, Muğla'da epeyce beklediğimi, Bodrum'a kalebentliğe mahkûm olduğuma göre oraya gidip kalebentlik süremi doldurmam gerektiğini söyledim. Bana ne dese beğenirsiniz: «Burada rahatınız iyi ya, ha burada, ha Bodrum'da hapis olmuşsunuz, hepsi bir değil mi?»

Tepem attı doğrusu. Ona ne cevap verdiğimi hatırlamıyorum, ama fena halde üzüldüm. Kalem kâğıda sarılarak ora valisine bir dilekçe yazdım. Zekeriya ile aynı mahkemede aynı suç için, aynı cezayı yediğimize göre, Zekeriya'ya nasıl muamele edilmişse, bana da aynı muamelenin yapılması gerektiğini yazdım. Amacım hapsedilmemekti. Zaten hapse değil, kalebentliğe mahkûmduk, yahu!.. Dilekçeyi pullayıp bastım imzamı, valiye gönderdim.

Aradan iki üç saat ya geçti ya geçmedi, koğuşa Muğla şehrinin jandarma komutanı değil, fakat bütün Muğla vilayetinin jandarma komutanı geldi, elinde bir kâğıt tutuyordu. Bana:

«Vali bey, Bodrum kaymakamına, şehir sınırları içinde serbest kalmanız, fakat denize çıkmamanız emrini yazdı bu evraka. Bu kâğıt sair evrakla birlikte gönderilir. Ama sizin serbest kalacağınıza emin olmanız için bu kâğıdı da size veriyor. Bu evrak Bodrum kaymakamına verilecek» dedi.

Eh, kulaklarıma inanamadım doğrusu. Jandarma komutanı koğuştan çıkınca, sevinçten bir iki adım dans ettim. Gözlerimin önünde sevinç gelinkuşakları açılıp açılıp yayılıyordu. Şu vali halden anlıyordu. Ne iyi adamdı. Bodrum kaymakamına yazılan emri bir değil, belki yüz kere okudum. Onu ezbere biliyordum. Yalnız o değil, fakat her sözün, her harfin nasıl yazılmış olduğunu, hatta o beyaz «esericedid» kâğıdının hamurunun neresinde ufacık bir nokta ya da leke olduğunu biliyordum. Dahası var, hemen hemen her yarım saatte bir —sakın yanlış okumuş olmayayım diye— çıkarıp çıkarıp okuyordum. Böyle çıkarıp çıkarıp okudukça kâğıt yıpranmasın diye de onu kat kat koruyucu kâğıtların arasına koydum. Hep ceketimin iç cebinde taşıyordum.

İşte tam bu zamanda, her önüme gelene kâğıdı çıkarıp okumak ve okutmak alışkanlığına uğradım. Kâğıt okununca dört gözle beklediğim tepki, adamın, «Hah işte, ey efendi bu kâğıtla siz mutlaka şehir içinde serbest kalacaksınız!» demesiydi. Galiba Muğla'dan çıktıktan yirmi gün kadar sonra Bodrum'a vardım. Bu zaman süresince yüzlerce insana o kâğıdı okumuştum. Angaryadan dinliyorlar, sonra «ham hum şaralop» yollu baştan savma bir ce-

vap veriyorlardı. Jandarmasına, subayına, memuruna, bakkalına, hammalına okudum o kâğıdı, bir tanesi bile ilaç için olsun, beklediğim cevabı vermedi.

İşte bu nedenle, elimdeki evrakın üzerinde yazılanlardan kuşkulanmaya başladım. Acaba beni yatıştırmak ve kandırmak için mi bu kâğıt elime tutuşturulmuştu? Bizden önce mahkûm olan ve sürgün yerine gönderilen Hüseyin Cahit arabasıyla bir uçurumdan aşağıya yuvarlanmıştı. Bunun bir kaza mı, kasıt mı olduğu pek belli olmamıştı. Üstadın ölümden kurtulabilmesi âdeta mucize olmuştu. Aynı oyunun bana da oynanabileceğini ister istemez düşündüğüm için, bütün yol boyunca gözlerimi sözümona muhafazama memur jandarmaların silahlarından bir türlü ayıramıyordum.

Bazen de böyle otobüsle gideceğime, keşke yayan gideydim, diye düşünüyordum. Ben ayağıma hiç üşenmem. Yayan gittiğim takdirde, koğuşlarda hapsedilerek beklediğim zamanları açıkta, güneşli yollarda geçirmiş olurdum. Köy karakollarında insanın hapsedileceği yerler yoktur. Oralarda oturur, köylülerle hoş beş ederdim. Otobüsle gitmeyi, Bodrum'a daha çabuk varırım diye seçmiştim. Oysa aradan aylar geçtiği halde Bodrum'dan uzak, Muğla'daydık hâlâ.

Günün birinde vilayet jandarma komutanı koğuşa geldi; otomobil parasının yarısını verdiğim takdirde onunla birlikte gidebileceğimi söyledi. Hemen kabul ettim. Çünkü iki jandarma ve otobüsle gitmekten daha ucuzdu. Bir sabah —ya da Muğla'da yirmi günden fazla kaldıktan sonra— Milas yolunu tuttuk.

Muğla ile Ahiköy (Yatağan) arasındaki yolu tekrar geçtik... Ahiköy'de yol çatallaşarak, bir kol Çine'ye, güney kol ise Milas'a gider. Ahiköy o zaman nahiyeydi, şimdi kaymakamlık oldu. Ben Bodrum'dayken «*Yatağan*» adlı bir kayığım vardı. Ahiköy'ün ilk kaymakamının karısı Bodrumluymuş. Yeni kaymakamlığa yeni bir ad takmak gerekince, oraya «*Yatağan*» diye kayığımın adını vermişler. İşte eski Ahiköy ve günümüzün Yatağan'ından Milas yoluna girdik ve girmemizle birlikte sık bir çamlığa daldık. Rüzgâr sağnak sağnak estikçe çamlar tez bir fısıltıya koyuluyorlardı. Sanki kaynaşan bir kalabalık ara sıra birbirinin kulağına bir şeyler fısıldıyorlardı.

Acaba birbirine, «Baksana, sürgün geçiyor» mu diyordu? Yanımda oturan jandarma komutanıyla şundan bundan bir iki laf ettik. Cebimde canım gibi sakladığım valinin kâğıdını ona okumadım, çünkü kâğıdı validen o getirmişti; kâğıtta yazılı olandan başka bir anlam çıkaramazdı. Bodrum kalesinin ne durumda olduğunu sordum. Bombardıman dolayısıyla kalenin terkedilmiş bir harabe olduğunu söyledi. İki üç dakika böylece konuştuktan sonra, ikimiz de sustuk. Ben gönül seslerimle başbaşa kaldım. Epeyden beri süregelen dertlerime yenileri ekleniyordu böylece. Muğla'da evden aldığım son mektuplara göre, zevcem şimdilik İstanbul'dan ayrılmak istemiyordu. Bu kadar ay sonra onları, bir de bir yaşına basmış ve yürümeye başlamış olan oğlumu görmek istiyordum. Bod-

rum'da şehir içinde serbest kalırsam deniz kıyısında bir ev kiralayabilecektim. Bir ev deniz kıyısında olur da, çirkin mi olur hiç?

Otomobil ara sıra çamlıklardan çıkıyor, düzlükleri aşıyordu. Yol kıyısındaki tarlalarda çalışan köylü kadınlarının kırmızı fıtaları havaliye renk veriyordu. Ötede beride, tozlu yollarda yavaş yavaş takırdayan iki tekerlekli arabalar ya da başta hep geleneksel eşek, deve katarlarına rasgeliyorduk. Herhalde buralardan pek otomobil ya da otobüs geçmiyordu ki, otomobil yanaşınca, develer ürkerek, sağa sola kalgıyorlardı.

Öğleye doğru Eskihisar'da otomobili durdurduk. Yol kıyısında koca bir çınar vardı. Çınarın erimiş yeşilden ibaret gölgesinde de dört İyonya başlığının üzerine masa gibi düz mermer levha oturtulmuştu. Komutan, börek ve köfteden oluşan kumanyayı almak üzere otomobildeyken ben mermer masanın yanına gelmiştim. Derken, betleri benizleri uçmuş, gözleri yuvalarından uğramış, birkaç eli tüfekli köylü çalılıkların arasından sökün ettiler. Bana heyecanlı heyecanlı :

«Buradan bir kızla bir erkek geçti mi?» diye sordular. Ben, görmediğimi söyledim. Jandarma komutanı, elinde kumanyamızla bana doğru gelmekteydi; elleri tüfekli köylüleri görmüştü. Köylüler onu görünce hemencecik ortadan sır oldular. Komutan, şoföre; köye gidip oradaki jandarma onbaşısı mı, çavuşu mu; onu çağırmasını söyledi. Aradan çok geçmeden onbaşıyla iki jandarma süt dökmüş kediler gibi gelip selama durdular. Komutan, barut kesil-

mişti, adamlara ateş püskürdü. Elleri silahlı insanların ortalıkta koşuşup, bir kızla erkek aramakta olduklarından, nasıl olup da haberleri olmadığını; ortalığın inzibatının böyle mi sağlandığını sordu.

Onbaşı da olayı anlattı. Köyde on sekiz yaşlarında, çok güzel bir kız varmış. Kıza bir delikanlı âşık olmuş ve kızın babası, kız kaç okka ağırlığında ise okka başına —geçmiş gün unuttum— belli bir para istemiş. Delikanlı, «Ben hayvan satın almaya gelmedim!» diyerek evden çıkıp gitmiş. Babasının para istediğini duyan kız, babasına fena halde kızmış. O sabah kız, erkeğe kaçmış; sonra ikisi de ortadan kaybolmuşlar. Kızın babası ve onu seven konu komşusunun, kızı aramaya çıktıklarını, şimdi de hemen onların peşine jandarmaların da düşeceğini onbaşı anlattı.

Bunu işitince kıza hayran kaldım doğrusu. Herhalde aslan gibi bir insan yavrusu olacaktı.

Köyün bulunduğu yerde, ilk çağda Stratonikiya denilen bir şehir varmış. Durduğumuz yerden on, on beş bin seyirciyi alabilecek büyük tiyatrosu görünüyordu. Yemeklerimizi yedikten sonra otomobile bindik, yolumuza düzüldük. Yol berbattı. Hey gidi İstanbul ve İstanbul'un Üsküdar âlemi, sanki yüzyıllarca uzakta bir geçmişte gömülüp kalmıştı. Milas yolunda giden bir ben vardım, bir de Üsküdar'da çarşıdan şunu bunu alıp, kûfeci çocuklarla eve gönderen bir ben vardı. Hangimiz asıl bendim?.. O geçmiş âlemden yalnız küçük oğlum kollarını uzatarak, «Beni de al!» diye bana bağırıyordu sanki.

Artık güneş batıya adamakıllı ağmıştı. Uzakta leylak renginde kadifeler kadar yumuşak dağlar görünüyordu. O koca dağların üzerinden çekilen batı ışığı dorukların açık ve yüksek göklere taşıdığı kuleleri ve yamaçlarla parça parça yarılmış kayaların üzerine kartal yuvaları gibi konmuş beyaz köyleri birer birer kırmızı kıvılcımlar halinde çaktırıyordu. Ara sıra ta doğuda Sandıraz dağının örtülü tepesini bir meşale ya da kıpkırmızı bir alev sütunu gibi görüyordum. Güneş batıp da batış renkleri henüz göklerde sönmemişken ta aşağıda Milas ovasının bir köşesinde, ev bacalarından mavi dumanlar tellenen Milas şehrini gördük. Otomobilimiz dağ yamaçlarında sarsıla gümbürdeye ilerliyor. Yol kıyısında öyle uçurumlar var ki, kartalın bulut üzerindeki uçuşunu, biz alçakta bırakıyorduk.

Sağa sola zigzaklaya zigzaklaya ovaya indik. Milas'ta ışıklar yanmıştı. Doğruca jandarma dairesine gittik. Orada evrakım ve ben Milas jandarma komutanı olan genç bir subaya teslim edildik. Dar ve uzun bir odaya kapatıldım. Ne var ki, orası koğuş değil, dayalı döşeli bir odaydı, şaka değil, bir tarafında bir minderi bile vardı. Tek penceresinden de bir dut ağacı görünüyordu. Jandarma subayını Büyükada'dan tanıyordum. Babası orada otururdu. Gece çarşıdan yemek getirdiler. O gece nispeten rahat bir uyku uyudum. O oda, Ankara'dan beri yattığım çeşitli koğuş ve odaların içinde tahtakurusu en az olanıydı. Milas, gündüzleri cehennem gibi yanar, ama geceleri dondurucu bir ayaz çıkar.

Ertesi sabah subayı görmek istedim. Geldi, kendisine aylarca ötede beride kapandığımı, o akşam, kendisiyle ya da uygun göreceği bir başkasıyla şehirde yarım saat kadar gezmeme izin vermesini rica ettim. Bana :

«Hay hay, bu akşam birlikte gezeriz» dedi.

İşte buna çok memnun oldum. Çünkü İzmir'e, Aydın'a, Çine'ye ve Muğla'ya gitmiş olduğum halde, bu şehirleri hiç gezmemiş ve görmemiştim.

Çine'deki o babacan jandarma komutanı şehirde serbest olarak berbere gitmeme izin vermişti. Ama iznini kötüye kullanmadığımı kendisine ispat için öylesine acele etmiştim ki, şehirde dolaşmanın tadına varamamıştım. İşte ilk defa dışarıda gezeceğime sevinerek, akşamı dörtgözle bekledim.

Gündüz odama ziyaretçi olarak sarı bıyıklı bir pehlivan geldi. Bana saatlerce kimle güreştiğini, rakibini nasıl kündeye, sırtını da yere —bu arada hiç anlamadığım «kılçık», «tırpan» gibi, bir sürü lafları geçiyordu— getirdiğini anlatıyordu. Bu konu beni hiç ilgilendirmediği halde, adamın söylediklerine tasdik yollu kafa sallıyordum. Öğle, ikindi oldu; ikindi de akşam oldu. Subay neredeyse gelip beni alacak diye sevinç içindeydim. Ama sular kararadı, gece oldu, subay gelmedi. Önce de yazdığım gibi, arada sırada valinin Bodrum kaymakamına yazdığı emri çıkarıp çıkarıp okuyordum. Subay beni gezdirmeye gelmeyince, kendisine teslim edilen evrakta sıkıfıkı hapsedilmemin emredildiğinden kuşkulandım. İşte bu sebepten —zaten içinde yazılanları ezbere bildiğim— evrakı tekrar

tekrar okudum. Öyle ya, subay Bodrum'da beni akşamleyin şehirde yarım saat gezdirmekte bir sakınca görmezdi. Hapsedileceğimi bana söylemekten kaçındığı için —beni Büyükada' dan tanıdığı halde— bana görünmemişti. Ertesi günü onu görmek istediğimi söyledim. Cevap olarak, köylere teftişe çıktığını söylediler. Bunun yalan olduğunu biliyordum; kuşkum bir kat daha arttı. Milas'ta kaldığım yedi sekiz günü binbir kuşku içinde kıvranarak geçirdim.

Nihayet geldiler, ertesi gün şafakleyin atla Bodrum'a sevkedileceğimi söylediler. Bu habere sevinmem gerekti, ama kuşkularım dolayısıyla, içime bir sıkıntı çökmüştü. Bu işkence bitmeyecek miydi hiç?

NİHAYET BODRUM YOLUNDA

Ben, hemen hemen bütün gece, göz yummamıştım. Bir kaymakamlık hapishanesini düşününüz. Daracık bir oda. Çoğunun penceresi yoktur, daracık bir avluya açılan bir kapısı vardır. Avlunun duvarları yüksektir. Dışarıda nöbetçi kulübesinde bir jandarma, nöbet bekler. Bir de gardiyan vardır; her akşam gelip, o karanlık odanın kapısını kilitler. Abdesthanesi yoktur. Defi hacet için bir eski gaz tenekesi kullanılır. Her kaymakamlık hapishanesi tastamam böyle değildir. Ama aralarında az fark vardır. Uzun süre hapse hüküm giyenler ilçe hapishanelerinde alıkonulmazlar. Üç yıl kalebentliğin altı ay kadarını yollarda geçirdiğime göre, böyle bir hapishanede iki buçuk yıl süresince

hapsolmak olasılığı vardı. Böyle bir olasılık gözönünde dururken, artık yolculuğum sona eriyor diye eteklerim sevinçten zil çalmazdı ya.

Şafağın alacakaranlığında beni dışarı çıkardılar. Milas'ın gece ayazından söz etmiştim. Mübarek ayaz, buz gibi esiyor, dişlerimi çatırdatıyordu. Jandarma dairesinin önünde, sokakta bekledik. Aradan çok geçmeden kaldırımlarda at nalları şakırtısı duyuldu, yedi sekiz atlı gelip, dairenin önünde durdular. Bu süvarilerin arasında galiba üç jandarma, bir Postacı Mustafa (Bodrum postası at sırtında gidiyordu, haftada iki defa) öteki süvariler Bodrum yolcularıydı. Yedekte bir de benim için eyeri boş bir at getirdiler. Benim süvariliğim hiç yoktur. Bir yolu süvari olarak gitmektense on kere yaya olarak gitmeyi yeğlerim. Beni kaldırıp ata bindirdiler. Postacı Mustafa —Bodrum'da aynı zamanda kahveciydi— bana atın çok rahvan olduğunu söyledi. Derken, Postacı Mustafa, «Dâh!» diye bir nara saldı, benim atın ardına yaman bir kamçı çaldı. At da top güllesi gibi ileri fırladı. Böylece göç kervanımız yola düzüldü.

Bodrum'a niye atla geldiğimiz merak edilecek. Çünkü yol yoktu. Önce de işaret ettiğim gibi, Bodrum yollarında Büyük İskender'in savaş arabalarından —yani, iki bin 300 küsur yıldan— beri tekerlek dönmemişti. Ovalar düzlüktür ama, arasıra Pedasos dağ zincirini geçiyoruz, oralarda ise yol yaşlı bir dağ patikasından ibarettir.

Bin metre yüksekliğindeki bir dağ zinciri, bir yeri bir yerden üç yüz, dört yüz deniz mili

deryadan daha iyi ayırır. Hatta dağın ayırdığı, denizinse ayırmayıp, böldüğü söylenebilir. İşte bu nedenle Anadolu olduğu halde, ayrıksı kalan Bodrum, Adalar Denizinin adalarına, Girit'e, İskenderiye'ye ve ta Marsilya ve Barselona'ya kadar Akdeniz limanlarına, Anadolu'dan daha yakın düşüyordu.

Neyse, Milas düzlüğü, ya da ovasında enikonu ilerleyince Milas'ın o ün salan gece ayazından kurtulduk. Pırıl pırıl, çil çil masmavi bir gündü. Bana hapishane olasılığını bile unutturdu. Ölüm ve idam kapısından geçen yolcuları ana yaradılış kollarıyla öylesine sarıyor ve bağrına basıyor ki, demeyin gitsin. Milas'ın Sodra dağını arkamızda bırakıyoruz. Sakin, yapayalnız ve mağrur bir dağdır; dolaylarındaki bütün tepeler anfiteatrosunun imparatoru. Sodra, yüksek bakışıyla, o tepelere : «Issızlığa tecavüz edebilirsiniz, haydi edin bakalım!» dermişçesine meydan okuyor. Ne var ki, biz ilerledikçe sanki Sodra ayaktayken, çömeliyor ve usul usul ovaya siniyor.

Milas ovasının sonunda, Peçin kalesini solumuzda bıraktık. Bu Peçin kalesinin üzerinde bir zamanlar Menteşe Beylerinin sancakları dalgalanırmış. Şimdi, rüzgârda, duvar taşlarının aralarına kök salmış çalılar fısıldıyor, koca koca kertenkeleler yukarı aşağı seğirtiyor. Peçin kalesinde yol birdenbire sağa dirsek verdi.

Ardımızda Sodra, büsbütün ovaya batmıştı, ama önümüzdeki, insana, «Ha işte buna dağ derler!» dedirtecek bir alamet takınıyor. Hani bazen zaman, dağların girinti ve çıkıntılarını sanki yağmurlarıyla şeker gibi eritir ve çatık

kaşlarını çözer, sonraları dağ, tarlalarla ekinlerle evcilleşir, yumuşar da yuvarlak kadın memesine döner. Hayır, önümüzdeki dağ binlerce yüzyıllara dayatmış dağların kartalı olarak kalmış.

Patikanın topraklı yerlerinde nallarımız —bizim değil, atların nalları— patırdayarak, taşlıklarda çatırdayarak dağı tırmanıyoruz. Gönlümün yurdu, canımın canı yerlerden geçiyoruz. Ne var ki, at kalgıyor, sanki eyer ardıma vuruyor, beni havaya fırlatıyor; boşlukta kalacak değilim ya, yine küt diye eyere düşüyorum. Durmamacasına devam eden bu sıçrayıp kıç üstü düşüş, içimi, yani bağırsak gibi mide gibi sakatatımı birbirine geçiriyor. Dayanmasına dişimi sıkıyor, dayanacağım ama, yeryüzünde yürümek dururken içimi altüst eden bu musibete niye dayanayım?

Böyle dört ayaklı bir hayvanın üstüne binerek zavallı yaratığa eziyet çektirmektense, hayvanın da bana işkence çektirmesinden ise, iki ayağımı yere dayayarak canım yeryüzünden güç ve kuvvet almam daha doğruydu. Postacı Mustafa kardeşe dert yanıp, iflahımın kesilmek üzere olduğunu anlattım.

«Ama siz ta Bodrum'a kadar yürüyemezsiniz, düşersiniz» dediler.

«Halep ordaysa arşın burda!» dedim, bacağımın uzunluğunu göstererek, yere kondum ve hemen yürümeye koyuldum. Bütün yol arkadaşlarım yorulmamı bekliyorlar ve beni alay edici gözlerle seyrediyorlardı. Ama saatler geçtiği halde, aynı hızlı tempoyla yürüdüğümü görünce, şaşıp kaldılar. Beni zora gelmez çıtkırıldım kalem efendisi mi sanıyorlardı ne?

Yolun her dönemecinde manzara değişiyordu burada, sazlık bataklık Varvil ovası. Köylülere göre bu yerin kemikli sivrisinekleri bile varmış. Geceleyin hızla taban tepildikçe insanın yüzüne iri yağmur damlaları çarpıyormuş gibi sivrisinekler yağarmış; kulaklarda da sert sert çınlar gibi ardı arkası kesilmeyen bir vızıltı. Biraz ötede bir zeytinlik. Sağanak, okşayan tatlı bir avuç gibi yaprakları sıvazlayınca zeytinlik boyunca gümüşi bir hâre yürütüyordu. Füüü..üü diye ılık bir yelpazeleyiş işitiliyordu. İşte Ekinambarı köyü. Sonra birdenbire manzara görkemli oluverdi. Çamlık, Akarsu, Sarısu, sonra yine dağ, bir köy, köylü kadınlar karpuz, kavun kesmekte, kara ve ak üzüm, çövenotu (öyle bol ki, yeryüzünü helvaya çevirebilir), dünyada soyu tükenmiş, yalnız buralarda kalmış âdemotu (mandragor), kösele gibi sert yapraklı kurtotu, ılgın, sandal ağacı, renk renk hayıtlar, ay ışığında yaprakları mavi mavi çakan, yabani sakız, karabaş, laden, adaçayı, yaban nanesi, kekik, çetinlik, kırlalesi, çobançantası, civanperçemi, kardelen, gelincik, papatya, gülhatmi, yabani hanımeli, çan çiçeği, kandilli sümbül, çayır güzeli, kadın tuzluğu, haseki küpesi, mersin... daha sayayım mı? Bunlar yüzde biri bile değil yahu.

Artık serbest olarak kendi ayaklarımın üzerinde dere tepe geziyorum. Seviniyorum, tepeme mavi ve uzun bir gök parçası taktı yaradılış, tüy diye. Göğsüm bu bitkilerin ısırıcı ve kekre can kokusuyla soluk alıp veriyor. Yanımdaki insanların ne jandarmalığı ne mandarmalığı kaldı, hep birlikte yol üzerindeyiz. Bodrum'da hapishaneye tıkılacakmışım, vız gelir!

Jandarmaların silahlarına bile bakmıyorum. Önlerinde uzun adımlarla yol alıyorum. Hızımın rüzgârı yüzümü serin serin yelpazeliyor. Vururlarsa vursunlar arkamdan. Sevincimle yere yüzüstü kapanır, toprakları avuçlar avuçlar bırakır, avuçlar kalırım.

Mesnevî'den iki mısra hatırıma geldi :

«Herkes kendi vüs'u ve sa'yı kadarınca nasip alır.

Eğer senin kabın az su alıyorsa, deryanın ne günahı var?»

Ne kap, ne kacak; gönül dolusunca yaşıyorum. Zamanı hep yatay sanırlar. Ben geçmişte yokum, gelecekte de yokum, şimdi dikine varım, yükselmesine sonsuz, derinlemesine sonsuz.

Dağlardan sonra ovamsı bir düzlüğe indik. Bir yolcu için güzel bir ovada dümdüz yürümek kadar hoş bir şey yoktur. Ama şimdi benim gibi bir yolculuğu anlatan için, sahradan korkunç bir şey daha olamaz. Hele bu sahra üzerinde bir ırmak olsun akmıyorsa. Çünkü ovanın anlatılışı biter, ova bitmez, uzar da uzar. Güzel bir ovaydı. Bir jandarma ve iki yolcu —ya beni taklit ya da attan usandıkları için— atlarından indiler, dört kişi olduk, çalataban yürüyenler. Dağlıkta, dönemeçlerden başka yolcular çıkakoydukça, ben selam veriyordum. İlk önce bu işte yalnız kalıyordum, sonraları ötekiler de selamıma katıldılar. Artık koro halinde selam veriyoruz. Ovada bize doğru gelen yolcular kara noktalar gibi görünüyorlardı. Yaklaşıyor, yaklaşıyorlar, «Merhaba!»lar, «Hayırlı yolculuk!», «Hoşça kalın!», «Güle güle!»ler ötüyor havada. Ayrılıyoruz.

Bir yere geldik, iki köylü kızı güneş yanığı esmer mi esmer. Birisinin gözü yoktu diyeceğim geliyor. Çünkü yüzüne bakınca gözlerin bulunması gerektiği kara kirpikli çatlaktan başının arkasındaki mavi gün görünüyor, ta öylesine çakır bakışlı. Öteki kızın gözleri kara. Ayın on beşini kapkara düşünün, bu koca kara ay ak bir geceden bakıyor. İkisi de yapışmışlar uzunca bir ağaç kütüğünün sağına, Arşimed yasasına sözümona uyarak koca bir taşı, kulübelerinin önünden devirmeye uğraşıyorlar, kan ter içinde. «Yapışalım!» dedim, altı yedi kişi tutunca kütüğü, tonlarca taş leblebi gibi yuvarlandı gitti. Memnun oldular. Gözleri de dudakları da, «Yaşasın sevinç!» diye gülüyor. Yürüdük!

Bir ara arkama döndüm. Postacı Mustafa atın üzerinde uyuyor. Bodrumlular «Âdetidir!» dediler. Ama postacı birdenbire uyandı : Çünkü jandarmanın biri, aşka gelip başını havaya dikti, upuzun bir, «Heyy! Heeyy!..» ile sesini kapıp koyuverdi. Ovanın boylu boyunca uzadı uzadı sesi. Böyle bir şeyi bir yerde okumuş muydum, yoksa bana mı öyle geliyor, bilmem. Ama ister okumuş olayım, ister olmayayım, öyleydi adamın o gün «Hey hey!»i. Göklere bakan gözlerinde hayranlık vardı. Sanki «Hey»inin «y»si bitmek üzereyken, «y»nin kuyruğuna iki avucuyla yapışıp «hey»le havalanıyor, göklere karışıyordu. Göklere bakan bakışında hayranlığı bile masmavi oluyordu. «Deveci, külahın sıkı mı?» masalındaki, deve kuyruğu değildi, o, uçan gönlünün izinde gidiyordu. Sözümona Ankara İstiklal Mahkemesi'nden Bodrum'a sürgün gidiyorduk. Boru mu bu! Hey güneşli, ateş-

li, buram buram cömert terli, dupduru iklim! Kana kana sendeydim.

Ne yazık ki, o yolu işte ilk defa Bodrum'a giderken aldım. Çünkü sonra Bodrum - Milas şosesi başka yerlerden geçirildi. Ovadan sonra yine sarp araziye geldik. Yolun kenarında bir harabe vardı. Gürültü olmayan yerde —pek tabii— sessizlik olur.

Mezarda, denizin zindan dibinde, sesler de, ışıklar da susar. Bir viranlıkta, ama baykuşlar çığlık salsa garip çakallar ulusa, rüzgârlar inlese yine de sessizliği kıramazlar. Sessizlik orada ta öylesine olumlu ve yapayalnız bir varlık olarak duruyor. Ama biz, güle konuşa geçtik. Viranlık üzerine tuz ekilmiş sümüklüböceği gibi köpürmüştür onuruna dokunuyoruz diye. Derken «güm!» jandarmaların birinin silahı patladı. Bana mı? diye arkama baktım. Meğer uyuyan bir yılanı vurup öldürmüş. Güneşlemekte olan zararsız hayvanı niye öldürdü sanki? Tüfeğin sesi, âdeta sessizlik yarattı. Patlayıştan sonra sessizlik daha ağır oldu.

Bodrumlulardan ve Mustafa'dan yolda, «Denize varmayacak mıyız?» diye soruyordum. «Güvercinlik'te deniz kıyısına varırız!» diyorlar. Kaç aydır deniz yüzü görmedim yahu!..

Denizi görmeden önce ona yaklaşmakta olduğumu, onun müjdecisi olan rüzgârdan, havadan bir de bitkilerin başkalaşmasından hemen anladım. Toprak bolca kumluydu, sert ve kısa eğreltiotları, süpürge otlarıyla ılgınlar, cüce kamış çeşitleri, zakkumlar ve kıyı hindibaları yerlere pusuşlarıyla duruş ve el kol sallayışlarıyla büyük zorbanın baskısı altında oldukları-

nı bildiriyorlar. Hele çalılar korkudan iki büklüm büzülmüş, yerlere sinmiş, kumlara gömülmüşlerdi. Tek tük sıska ağaçlar da öyle, kasıp kavuran deli boralar tarafından cin çarpmışa dönmüşler, burkula burkula karman çorman olmuşlardı. Belli ki kökleriyle bağlı olmasalar, Akdeniz fırtınalarının önünde köklerini ve kuyruklarını artlarına kısarak çığlık çığlığa, ilerlemekte olan bizlere ve içerlere doğru tortop yuvarlanarak uçup kaçacaklar.

Eh koca deniz bu bitkilere, yalnız bitkilere değil, insanlara da korku verir. İlerliyoruz. İçimde bir heyecan var. Denizi görmüyorum ama, kulağım delik, güçlü sesini duyar gibiyim. Uzaktan işitilir işitilmez iri bir uğultu. Bir dereye indik; önümüzde bir sıra kırık diş gibi kayalar var. Kuşku yok artık! Bu uğultu, homurtu değil, sütbesüt hazretin gürleyişi. İki ağır başlı davudi nota, biri bir oktav daha yüksek. Gelip giden bu notalar yuvarlanıcı bir inilti halinde. Ama bir saat rakkası gibi «trik! trak!» değil. Monotonluğu yok. Canlı bir şivenin duygululuğu var. Çıktık kayaların tepesine. Al sana Cevat! İşte Arşipel!..

Cezir ve elektrik dalgaları bütün gücüyle kıyı çakıl ve kumlarına binince, sularının inleyici seslerine yuvarladığı binlerle deniz kabuğuyla çakılların şarıltısını gene bağrına çekiyor. Derken bir hırlayış! İşte karaya sürdüğü binbir şeyi gene bağrına çekiyor. Denizin daha nice sesleri vardır, kayalara soruyla cevapları, derin mağaralardaki gürleyişleri, «imdat!» diye çağıran çığlıkları. Bırakalım onları... Bugün engin ciddi konuşuyor. «Neredeydin?» — «Sorma!

Sorma!» Karakollar, koğuşlar mı istersin. Ta buraya gelinceye kadar karaları anlata anlata dilim kurudu. Geldim. Ver mavini serinleyeyim biraz, al canımı.

Ilık, tuzlu rüzgâr saçlarımı arkaya uçuruyor, göğsümü açtım. Bütün yolcular —beni beklemek için değil— kendiliklerinden durdular. Atların kuyrukları ve yeleleri rüzgârda uçuyor. Kan ter içindeler. Onlar da denize bakıyor. Hatta kayaların —gözleri yoktu ama— duruşları denize donakalmış bir bakıştı.

Orasının önünden yıllarca sonra kayıkla geçerdim. O donakalmış kayalarla birlikte, orada put gibi dikilen Halikarnas Balıkçısını görürdüm. Ona hesap vermek gerekirdi bazı bazı. «Sen ne dersin? Bu işi böyle mi, şöyle mi yapayım?» diye sorardım titreye titreye. Berbat bir herifti o. Beni ensemden kavrayınca, insan demez, taştan taşa çarpardı. Onun elinden neler çektiğimi bir ben bilirim, bir de Tanrı!..

Çakılları ayaklarımız ve at nalları altında şakrak şakrak şakırdatarak yalı boyunca ilerliyoruz. Güney kıyıları dantel gibi girintili çıkıntılı olduğu için, kimi burunu aşarken denizden ayrılıyoruz. Ne var ki, fırtınadan barınan koy ve büklerle bitkiler alabildiğine gelişmiş, öyle ki, çamlar ayaklarını denizde ıslatıyorlar sanılır. Yazın mavi mavi melteminin yelpazeleyişiyle kumsallarda apak zambaklar, bir de süsenler (asfodeller) açmış.

Bir yere geldik ki, sakız ve süpürge çalılarının yolumuz üzerine sık serpilişlerinden kaçınmak üzere ayak uçlarımızda sağa sola sekerek bel kırıyoruz, sanki at-insan hepimiz bir

allegro vivace temposunda çılgınca dans ediyoruz. Top top çalılarda notalar. Yolun her dönemecinde, her çalkanışında, gözlerimize manzara, kulağımıza ses olarak bizi sürprizler bekliyor. Sözgelimi, şimdi hafif topuklarla hop hop hoplayarak gidiyoruz, derken her yönü kaplayan izbe ağaç kalabalığına dalıyoruz; birdenbire ufuklara kadar masmavi deniz görüyoruz, lüle lüle kaymak köpükler kıyılara yayılırken göklerde de köpükler kadar beyaz martılar çark ediyor. Yahu, yeryüzünde martıların bulunduğunu bile unutmuştum!.. İnsan, patikanın oynadığı bu oyunun bir ikisini görünce, umutla dolu yüreği dahasını özlüyor. Bu yolun bir kısmından sonraları jandarmasız geçtim. Yol sanki önünüzde yürüyor ve sizi iki elinizden tutup oynata oynata çekip götürüyor.

Derken yol birdenbire bir takla attı, kendimizi körfezin dibinde, Güvercinlik denilen yerde bulduk. Kendi adına; adı da kendine uygun bir yer. Burası yalı, kıyısında ağaç diye yeşil duman kümeleri. Bu kümelerin ortasında fıskiyeler halinde kanat şakırtıları savruluyor göklere, sonra düşüyor. Hep güvercin. Açıkta da Arşipel'in, maviler ve ışıklar çıldırışı.

Orada aynı zamanda bakkal dükkânı olan bir kahvehane vardı, üç tarafı peykeli. Yan geldik, gecikmiş bir öğle yemeği yiyoruz. Kimimizin kumanyası var, kimimiz de bakkaldan bulduğunu yiyor. Oradaki beş altı köylü selamımızı karşıladıktan sonra, başlarını önlerine eğdiler. Ne bize, ne de birbirine bir laf olsun söylemiyorlar. İnsanın onlara, «Bir şey yapın; hiçbir şey yapamazsanız, birbirinizi tekmeleyin bari!» diyesi geliyor.

Güvercinlik'ten sonra körfezin güney kıyısını kovalayarak Torba denilen yere geleceğiz. Orası Bodrum yarımadasının kuzeyinde bir küçük köymüş. Torba'dan kısa bir yokuşu çıkacak, ondan sonra bir inişle Bodrum'a varacakmışız. Söylediğim yerlerin değil yalnız adlarını, her taşını bile bilirim. Ama böyle ilk defa gittiğim zaman, ad sormuyordum. Şimdi de o ilk gidişi anlatırken ilk gidişte öğrendiklerime, bir de duyduklarıma tamamıyla sadık kalıyorum.

Güvercinlik'ten Torba'ya giderken, gördüklerimiz, denize ilk ulaştığımız yerden Güvercinlik'e kadar gördüklerimizin hemen aynısı, şu farkla ki, bu sefer kıyılarda hurma ağaçlarına rasgeliyoruz, açıkta da Sali adalarını seyrediyoruz. Ey okuyucum, geçtiğim yerleri böyle bir anlatışımı aşırı bulma! Eğer sana aklı başında adamım diye söyledilerse, yalandır. Bu yetmiş yaşımda bile âşığım ben. Eğer böyle bir işi ciddiliğe, aklı başındalığa uygun bulmuyorsan, sana ciddilik ve aklı başmdalık taslayan ben değilim, değil mi ya? Bilmezsen ben sana söyleyeyim : Âşık biraz aşırı olur duygularında. Eh, itidalle yalan söyle, itidalle doğru söyle, itidalle inan, itidalle sev. Allah belasını versin şu itidalin! İçimden nasıl esiyorsa öyle anlatıyorum. Şu kalıba, bu kalıba göre anlatacak değilim ya!.. Bırak sana istediğim gibi anlatayım!

Geçtiğim yerleri birer birer anlatıyorum. Ben koltukta oturmam zorlanmadıkça, koltuk üstüme oturakoymuş gibime gelir. Ben dolaylarımla yaşar ve onlarla birlikte otururum; oturduğum yer ister kuştüyü, ister taş, ister kayık olsun. Geçtiğim yerleri anlatıyorum, çünkü ben,

onların bir parçasıyım. Onları anlatmamak, *Mavi Sürgün'ü* senden esirgemektir. Onun gözü zaten hep kaçmaktadır. İşte bu vardığım yerde berraklık ve açıklık vardı. İnsan dirseklerini gönlü genişliğince yayabiliyordu.

Âşık Garip ile Kerem, Anadolu'da gezmişler, dağlara taşlara konuşmuşlar, ama Anadolu denizlerinden hiçbir laf yok. Buraları sizin yerlerinizdir, bırakın anlatayım.

Sali adaları diyordum, onlar karalardan uzaktılar. Öyle ki, karaları unutmuşlardı. Her yönlerini deniz sarıyor ve beşikliyordu, onlar da çocuk kadar masum uyuyorlardı. Kıyı boyunca upuzun mavi bir rüzgâr, serin serin esiyordu. Kumsalın berisindeki çalılıklarda arılar uğulduyordu. Kıyıda yürürken ayaklarımız kumlara batıyor, konuşan seslerimiz dalgaların hummmmm! diye gelişiyle fıs...s...s...s... diye çekilişinde kayboluyordu. Şaka değil, deniz konuşuyordu usul usul.

Artık güneş batıya ağıyordu. Postacı Mustafa, «İkindi artık, güneş batmadan Bodrum'a varalım» diyordu. Ben Milas'tan ayrılalıberi valinin, kaymakama yazdığı kâğıdın cebimde yerli yerinde durup durmadığını ilk olarak yokladım. Bu yolculuk sona eriyordu. Elbette sona ermemesini özlüyordum. Yaradılışın, oğluna unutturduğu sürgün, yavaş yavaş ve acı acı yine aklına geliyordu. Hani o ökseyle kuş tutan öksecinin kara parmakları var ya. İşte onlar yüreğimi sıkmaya koyuldu.

Torba'ya vardık, orada denizden ayrıldık. *Cote d'Azur* —bu da nereden hatırıma geliverdi— oralarını hep biliyordum. *Cote d'Azur*'ünü

de, Cenova ile Dalmaçya kıyılarını da... Demincek gördüğüm yerler, hatta şimdi üzerinde taban teptiğim Torba yokuşu, o anlı şanlı moda plajlarının topunu da Tatar ağası gibi yaya bırakırdı. Bu cennet gibi kıyılar, amma da ihmal edilmişti böyle!..

Artık akşamdı. Güneşin «Allahaısmarladık» deyip batıda kaybolmasına iki saat mi ne kalmıştı. Derler ya : Felaket bekleyip durmak, felaketin kendisinden daha acı ve uzun boylu bir felaket olurmuş. İdama mahkûm olanın asıl işkencesi, idam değil, idamı beklemektir. Aylarca süren bu sürünme de, bana kat kat ölüm olmuştu. Hapishane mi hapishane, serbestlik mi serbestlik, ne olacaksa olsundu bir ayak önce, vesselam. Benim de derdim, postacı babacan Mustafa'nın derdine denkti. Varalım efendim varalım; resmi daireler kapanmazdan önce varalım. Artık koğuşlama ve bekleme olmasındı. Adımlarımı sıklaştırdım, süvariler de bastılar mahmuzlarını.

Dedik ya, akşamdı artık. İşte bu yerin benzeri olan hatırıma geldiğine göre —Nis, Monte Carlo, Biarritz, Ostand'da— yüz binlerce kadın günün pek önemli olan bu yarısında, aynalarının karşısına oturmuşlar, güzellik ve moda endüstrisinin buyruklarına uyarak yüzlerine mevsimin standart güzelliğini makyajla vermeye çabalıyorlardı. Akşam yemeğine hazırlıktı bu. Moda endüstrisi bu kadınları kılık kıyafetleri içinde taahhütlü posta paketi gibi kapalı olarak doğumlarından ölümlerine dehliyordu. Tuvaletleri tamamlanınca, akşam yemeklerini yiyecekler, sonra danslar manslar olacak ve dolambaç-

lı yollardan gece avantürlerine girişerek gizlice birbirinin yatak odalarına kayacaklar. Tuhaftır ama, bu bomboş paketlerin dünya ekonomisine etkisi büyüktü. Bir nedenden bir nedene sıçraya sıçraya düşünülse anlaşılır ki, bu cennet gibi yerlerin ihmal edilme nedenlerinden biri de, büyük ihtimalle, moda endüstrisidir. Vazgeç efendim!..

İşte tam o tuvalet ve hazırlık anında, ben tamamıyla masum bir adam, jandarmalar muhafazasında sürgün yerim, ya da hapishanem olacak şehre yaklaşıyordum.

O anda gönlüm on altı, on yedi yıl önce gördüğüm ve bu yerlere uzaktan uzağa benzemesiyle hatırıma gelen batı Akdeniz kıyılarında değil, Cezayir'de Fransızlara karşı vur patlasın, çal oynasın çaat, çuuuut diye çakmak çalan Abdülkerim'in savaşlarıyla, İrlanda'da İngiliz imparatorluk kuvvetleriyle çarpışan «Erin» lilerle birlikteydi. Rahatsız bir dünyaydı o. Neyse çalataban yokuş yukarıya gidiyoruz. Artık hepsi süvariydi, çalataban giden yalnız bendim.

BODRUM

Eh nihayet yokuşun tepesine gelmiştik. Yolcular, «Neredeyse Bodrum görünecek!» dediler. Yüreğim çarpıyor. Kaç aydır buraya gelmeye uğraşıyordum yahu!.. Tepedeki bir dönemeci dönünce, «şırrrak», «guuurr» diye Arşipel'in koyu çividisi ölçülmez açıklıklara kadar yayılıverdi. Hani büyük camilerde ya da kilise-

lerde bir din adamı, bir şey söyler de, cemaat o sözü tekrarlar. Tekrarlanan söz en yakınımızdaki binlerce dudaktan, binlerce insan ötelere kadar dalga dalga sıcak bir uğultu halinde enginler. Böyle bir «güürrr»ler de secdeye varılışlarla olur. Yalnız burada üstümüzü kapayan bir kubbe değil, bir derinlik vardı sonsuz. Akşamın çividisinde koyulaşan koca Arşipel —*eski deniz*— varlığını bana öyle bir heybetle bildirdi. Masmavi bir gürleyişti o. Ben diyeyim yüz bin deniz mili, siz deyin beş yüz bin deniz mili, en berrak bir açıklığa uzuyor da uzuyordu. Durduğum tepeden sonsuzluğu seyrediyormuş gibiydim. Güvercinlik körfezinde de böyleydi. Ama orada, ne de olsa karşı kıyı vardı. Burada göz yaylımına hiçbir engel yoktu.

Bakış ufukları beriledikçe Adalar, sonra kıyıların denizle sarılıp sarmalaşmış kalabalık burunları ve koyları. Bunların ortasında hilal şeklinde iki liman, ortada da kaleyi taşıyan yarımada. Doğrusu ben, kalenin kulelerini daha basık sanıyordum. Bembeyaz yükseliyorlar. Yüreğimdeki kaygı artıyor.

Ne de olsa Bodrum adının yüreği sıkan bir karanlığı, bir loşluğu var. Oysa gördüğüm ışık ve berraklık, buğuyu üfüren meltem gibi, izbeliği ve loşluğu öylesine sildi ki, hapsedilsem bile, hapishanenin göğü gören bir penceresi, bir kapısı olur diye içim aydınlandı. Elbette hapsedilmesem daha iyi olurdu. Ama bu berraklık olduktan sonra, kaderin o aksi cilvesine bile katlanabilirdim. Ara sıra içim org gibi ötüyordu.

Artık yokuşu iniyoruz. İşte burada ufak bir aksilik oldu. Jandarmaların birdenbire mu-

hafız jandarmalıkları tuttu. Hani dervişlerin babası tutması gibi bir şey. Ben yayan yürüyordum (Ta Milas'tan Bodrum'a yürümüştüm. Ayağıma çabuğumdur. Ne var ki, bu işte ben kendim yürüdüm diyemem. Yol beni meşgul etmiş, çekip götürmüştü). Jandarmalar «Şimdi şehre ve hükümet dairesine geliyoruz. Böyle yayan gitmek olmaz. Atın üstüne dik oturarak hükümet konağına şanla gitmek gerek!» diyorlar ve başka demiyorlardı.

Ben, «Şanla dimdik yürürüm!» dedimse de, bir türlü dinletemedim. Burun ta Kafdağı'nda olarak «*izzet ve ikballe çıktım bâb-ı devletten*» diyenler olmuştu. Tersine olarak, ben şanla gidecektim bâb-ı devlete. Devlet başına kondu derler. Benim başıma adamakıllı konmuştu. Zaten altı aydır yalnız bana değil, bin kişiye yetecek kadar devletlenmiştim. Ata bindim, şiltem de arkamda. Bastılar mahmuzları, şaklattılar kamçıları, nallarımız kahvehanede bin kişi birden tavla oynuyorlarmış gibi şakırdıyor. İçim hızla yukarı aşağı sallanan bir şişe gibi çalkanıyor. Sokağın birinde Mustafa ile yolcular ayrıldılar. Tam devlet kapısına varacağımız zaman, benim biniciliğim paydos etti. Dik duracağıma atın boynuna sarıldım. Bu nedenle Bodrum şehrine dikine gireceğime —baştankara— yatay girdim.

Hemen attan indik. Sağımızda hükümet konağı, solumuzda da tek katlı jandarma dairesi (sonradan daire ile konağın dört tarafını çiçekler ve palmiyelere boğdum). Jandarma dairesine götürüldüm. Fethi Bey adında çok sempatik bir insandı. Hemen Muğla valisinin evra-

kını çıkarıp jandarma komutanına verdim. Yüreğim pat pat ediyordu. Komutan :

«İzin verin Cevat Bey, bu evrakı kaymakam beye göstereyim» dedi.

Çıktı, karşıya, hükümet konağına geçti. Eh okuyucum, bizim yürek tek silindirli dizel deniz motoru gibi işliyor, gövdemi olduğu gibi sarsıyordu. Öyle ki, nabzımın güm güm atışıyla oturduğum gevşek hasır sandalye cızz diye ötüyor. Eh o yürek zaten neler çekmemişti ki? Az sonra komutan geldi. Ne diyecek diye gözlerim dudaklarına dikili bir şekilde duruyordum. O gülümsedi :

«Sizi kaymakam bey görmek istiyor» dedi.

Yahu neremi görecek? Benimle ne halt edilecekse, şu işkencemi lastik gibi sündüre sündüre uzatmadan edilse bari!.. Haydi kalktım. Komutanın yanında merdivenlerden çıkıyoruz. Ben âdetime göre, dörder dörder çıkacağım basamakları, ama teker teker çıkarak üçüncü kata geliyoruz. Orada tıknazca bir adam —yani kaymakam— beni görünce ayağa kalktı ve bana bir sandalye gösterdi. Bu sefer bakışım kaymakamın dudaklarına takıldı. Ehem uhum etti, sonra :

«Vali beyin emirleriyle şehir sınırları içinde serbest kalacaksınız...» dedi.

Başka şeyler de söyledi ama, ben dinleyemiyordum artık.

Ey okuyucum, kaymakamın sözlerini duyunca sevinçten kalkıp dans ettiğimi, ya da başımda sevinç zillerinin çaldığını sanırsınız de-

ğil mi? Ne gezer! O sözler üstümden âdeta ezici bir yükü kaldırdığı halde, o dakikada büyük bir yorgunluktan başka bir şey hissetmedim. Sonradan bana Fethi Bey şöyle anlattı :

«Ben kaymakama evrakınızı ve valinin emrini götürdüm. Kaymakam bana, şehirde serbest kalacağınızı, ama o müjdeyi size kendi vermek istediğini söyledi; bunun üzerine ben, size bir şey söylemedim. Kaymakam size şehirde serbest kalacağınızı söyleyince, kaymakam ve ben, sizde belirmesini beklediğimiz sevinçten eser yoktu. Bilakis oturduğunuz yerde çöküverdiniz. Ta uzaktan konuşuyormuşsunuz gibi zayıf bir sesle : 'Teşekkür ederim' dediniz ve şaşkın şaşkın etrafınıza bakındınız...» dedi.

Demincek söylediğim gibi, ben şaşkınlık değil, büyük bir yorgunluk duyuyordum. Herhalde ta Üsküdar'dan beri önümdeki ağır bir yüktü, ite ite sürüp yürütmeye alışmıştım. Ben öyle iterken, yük birdenbire önümden alınıverince, sanki bacaklarım birbirine dolaştı ve ben boylu boyunca yere düştüm. Bacaklarına uzun zaman pranga ve ağır zincirler takılı olanların zincirleri alınınca —zincirsiz ayaklarla yürümesini unuttukları için— birkaç gün sendelerlermiş bana da onun gibi bir şey oldu galiba.

Önüme bir kahve getirdiklerini ve bir sigara ikram ettiklerini hatırlıyorum. Sigarayı tellendirdim. Yavaş yavaş kendime geliyordum. Daha doğrusu içimde bir müzik sesi duyuluyor, perde perde tize çıkıyordu.

Validen o kâğıdı aldığıma çok iyi etmiştim. Çünkü kalebentlik mahkûmiyetimi duyan Bodrum savcısı — o zamanki deyimiyle müddeiumumisi— ben gelmezden önce hep, «Kaleye kapatmam lazım. Ama kale harap. Onu serbest de bırakamam. Gelince hapsetmek zorunda kalacağım!» der dururmuş. Onu gördüm sonradan. Kendisine, kendi gözünde güvenilir bir adam olduğu inancını vermek için mutlaka dediği gibi yapacaktı. Ondan bir şey çıkmazdı. Çünkü vilayete başvurunca serbest bırakılma emri herhalde gelecekti. Fakat o emir gelinceye kadar belki bir ay hapiste kalabilirdim.

Bodrum, beni ihtiyar bir yazar olarak bekliyormuş. Beni —tamamen hatırlamıyorum— otuz üç ile otuz altı yaş arasında boylu boslu bir adam olarak görünce, şaşırmışlar. Asıl tuhafı ben de kendimi bitmiş bir insan sanıyordum. Bana bu duyguyu İstanbul'daki o *routine* hayatı veriyordu. Evet, orada da yazılarla, renkli ve renksiz basın resimleri, tezhibler ve bir sürü çevirilerle bir şeyler yaratmaya, hizmetler etmeye çabalıyordum. Ne var ki, bütün bunlar epeyce önemli olmakla birlikte —önce işaret ettiğim gibi— cereyana bağlı tramvay arabasının Harbiye'den Fatih'e dönüp dolaşması gibi Babıâli denilen o *routine*'den kurtulamıyordu. Ne olacaktı? Üç sene kalebentlik işkencesini pir aşkına çektikten sonra, beni hiç de tatmin etmeyen o *routine* hayatına dönecektim. O Babıâli yokuşu, yetiştirdiği birkaç milletvekiline karşılık, izbe odalarında nice varlıklara mezaristan olmuştur. Siyasete dalmak ya da şuna buna kavuk sallayarak dolgunca gelirli bir yere kapılanmak suretiyle o yazarlık mezarlık ha-

yatını terkedemeyeceğime göre, bana o *routine*'de döne döne çöküp ölmek kalıyordu. Bunu bildiğim için, kendimi bitmiş ve ölmüş sayıyordum. Bodrumlular haklıydılar.

EV VE DENİZCİ

Kaymakam beni şehirde gezmeye davet etti. Bodrum'un eski bir belediye dairesi vardı. Külüstür bir binaydı bu; onun önünde —ulu bir çınarla gölgelenen— meydanın çevresinde kahveler, dükkânlar, bir han ve bir de cami sıralanıyordu. (Cami yapılırken kıblenin yönünü bir hacıya tayin ettirmişler. Hacı da, «Ben Mekke'deyken Kâbe tam evimizin önündeydi. Kâbe'nin arkasından da güneş doğardı» demiş. Onun için caminin kıblesini hemen hemen doğuya yöneltmişler. Birçok Müslüman, kıblesi bozuk diye o camide namaz kılmazdı. Çınarı kestiler sonra. Ben bir okaliptüs diktim. Caminin musalla taşını kökleriyle her yıl bir karış kaldırıyor diye otuz küsur metre boyundaki ağacı da kestiler). Belediyenin önüne vardık. Orada kimi memurlara takdim edildim.

Kahvenin birine oturduk. Eh, serbesttim!.. Aylardan beri muhafaza altında, karakol gibi, koğuş gibi yerlerde yatmıştım. Artık öyle yerlerde yatmayacaktım. Cami meydanı mı, belediye meydanı mı, o meydanda, o gün oturduğumu görmüş olanlar, yıllarca sonra oradaki halimi anlatırlardı. «Etrafa bakınıyordun. Şaşkın bir halin vardı ve yüzünden belliydi ki, her gördüğün insan yüzünde ve insan bakışında insanca

bir sempati arıyordun, demek ki ondan uzun zaman yoksun kalmıştın» diyorlardı.

Bodrum'da o zaman topu topu bir tane polis vardı. Beni evine gece yatısına davet etti. Bu öneri karşısında tüylerim diken diken oldu. Oysa çok iyi bir adamdı o. Misafirperverliği dolayısıyla beni evine çağırıyordu. Ben ise o geceyi bir başıma dağda geçirmeyi tercih ederdim.

Orada kaymakama bir ev kiralamak istediğimi söyledim. Deniz kıyısında dört odalı bir ev varmış, kaymakam, «Onu gidip görelim. Hoşunuza giderse, hemen kiralarız» dedi. «Deniz kenarında ev!» Ne tılsımlı laf. Odası ister dört, ister iki, ister hiç olsun, şimdiden kabulümdü. Feleğin yüzü mü, yoksa benim içim mi sevinçle güldü doğrusu bilemiyordum. Bodrum'a geldiğim akşam, kendi evimde yatacağım demekti bu. Kaymakam kulağıma eğildi :

«Hemen kabul etmeyin, kira parasında indirim yapsınlar» dedi.

İşte bu hoşuma gitmedi. Ya elli altmış lira kira isterlerse? Çünkü cebimde o kadar para yoktu. Bunun için geceyi, handa hamamda geçirmek gerekti. Oysa evi kiralayabilsem, bir başıma kalırdım. Daracık, kaldırımlı bir sokağa daldık. Öylesine dar bir sokaktı ki, yüklü bir eşek güç geçebilirdi buradan. Oradan ikişer olarak yürüyorduk. O sokaktan kıyıya paralel uzanan bir sokağa geldik. İçim açılıyor. Oh, bir de evin kirası cebime göre olsa...

Hava kuru ve hafif, kendiliğinden aydın gibi. İçimden, buranın her günü böyleyse, günün ve aydınlığın ne olduğunu görmek için bu-

raya gelip oturmalı, diyorum. Altın bir akşam anıydı. Kumrular havalandıkça kanat şakırtıları boşanan bir alkış selini andırıyor. Kırlangıçlar altın ışıkta cıvıltı girdapları doluyorlar. Sağımızda solumuzda evler hep kireçle tertemiz badanalı. Hepsi kalıp kalıp kübik. Mimari süse, «Bana bak!» diyen cici biciye yeltenen yok. Düz çizgiler, ama göz alıcı bir surette beyaz. Sanki mantıklı görüntüler; apaklıkları koyu gök mavisini ustura gibi kesiyor. Çizgide Bizans kararsızlığı, buğululuğu yok. Başka bir dünyadayım, apaydın bir dünyada.

Ama pencerelerde saksı saksı, teneke teneke fesleğen, karanfil, şebboy ve başka çiçekler... Kimi evlerin sağından, solundan ya da arkasından hurmalar, yemyeşil fıskiyeler gibi havaya fışkırıyor. Bunlar rüzgârda su gibi fışıl fışıl. Açık kapılardan ara sıra avlular görünüyor. Tabandaki geniş kayrak taşlarının aralıkları beyaz badanalı. Deniz rüzgârı serin serin, tuzlu. Beyaz memleket. Birkaç ev ötede bir darbuka inliyor, bir kadının söylediği türkünün baş sözü : «*Şahboylum...*» daha sonrası, altın havaya, kırlangıç vücutlusuna ve darbukanın uğultusuna karışıyor; hangisinin hangisi olduğu belli değil. Bu muydu sürgün yeri Bodrum?.. Yerlilerin «İki dükkân bir fırın» dedikleri yer? Belki «Bodrum»la «fırın» sözleri kuvvetli zorlamalar ve tekmelerle kafiyece birbirine denkleştirilir? Ama bu diyarla o sözler cennetle cehennem gibi, canım canım yer ilk bakışta kendini öyle veriyordu ki insan gönlüne!

Bize karşı gelenler kaymakamı saygıyla selamlıyorlar. Biz yavaş yavaş yürüyoruz, sallana sallana. Sözde ağırbaşlılık, tedbir ve yüksek makama uyan bir yürüyüş bu. Oysaki ben ta Milas'tan yürüdüğüm halde, şu deniz kıyısındaki eve koşa koşa gitmek istiyorum. Bana söylenen her cümleye uygun bir cevap formülü buldum.

Cümle bitti miydi, bir kafa sallıyor, bir «evet, efendim» diyor, bir de gülümsüyorum. Bu üç şeyi birden yapıyorum. Sövmezlerse hatırım kalır, —ben yine bu üç şeyle cevaplayacağım. Er geç varılacak yere varılır ya!—

Nihayet evin önüne, yani sokak tarafına geldik. Evin önünde koca bir çınar pırıl pırıl. Ben evi görünce, hemen kiralayacağımı söyledim. Evin sahibi, yandaki «gazino»daymış. Geldi. Kaymakam, onun kulağına bir şeyler söyledi. O da kaymakama bir şeyler söyledi. Kaymakam bana döndü, ciddi bir yüzle, «Yirmi beş...» diye başladı, ben sözün alt tarafını dinlemedim. Cebimde yirmi yedi mi, yirmi sekiz lira mı ne vardı. Hemen davranıp yirmi beş lira çıkardım, verdim.

Kaymakam bana, «Acaba oynattı mı?» diyen bir bakışla baktı, aynı zamanda, «Cevat Bey, kira yirmi beş kuruş» dedi.

Bu sefer ben kaymakama oynattı mı diye baktım. Sahiden de kirası yirmi beş kuruşmuş. Kutu gibi beyaz badanalı bir evdi burası. Alt katta iki, üst katta iki odası vardı. Her katın birer odası iki penceresiyle denize, birer odası da yine iki penceresiyle karaya, yani sokağa bakıyordu. Evin solunda, bir avlusu vardı. Sokaktan avluya, avludan da eve giriliyordu.

Avlunun tabanı kayrak taşlarıyla döşeliydi. Sokağa açılan kapısının tam karşısında denize açılan bir kapısı daha vardı. Evin avluya açılan kapısının yanıbaşında, bel boyu duvar bilezikle çevrili bir de kuyusu vardı. Kuyudan avlunun sokak kapısına kadar bir metre yükseklikte duvarla, ev duvarı arasına toprak doldurulmuştu. O topraktan bacak kalınlığında bir asma avluyu örten çardağı zümrüt yapraklarla kapladıktan başka, bir koluyla evin köşesini dolanarak sokağa çıkıyor ve evin üst kattaki bir balkonunu sardıktan sonra da çınara karışıyordu.

Ben yirmi beş kuruş vermeye utandım. «O kadardır!» dediler. Altı aylığı birden verdim. Ev sahibi iki anahtar sundu bana. Biri avlu, öteki ev kapısınınmış. Avlunun denize açılan kapısının anahtarı yoktu; oturduğum sürece anahtarları hiç kullanmadım. Kapıları açık bırakıyordum. Zaten Bodrum, kilitsiz, anahtarsız bir yerdi. Ne hırsız, ne de hırsızlık vardı burada.

Hemen jandarma dairesine bir adam koşturdum. Nebizade Hamdi Beyin Ankara'da verdiği şilteyle, Üsküdar'dan beri taşıdığım çantayı getirecekti.

Ben avluya girdim, sokak kapısını kapadım. Avludan denize açılan kapıyı açtım.

HALİKARNAS HALİÇİNİ

Heyy! Açılan kapı birdenbire gözlerime ve gönlüme açık denizleri, boyu ve adaları verdi.

Batı göğünde, günün ufka veda edişi turuncu ve kıpkızıl çizgiler çekmişti. Onların üstünde Bodrum kalesi kapkara bir siluet kesinliğinde yükseliyordu. Kıyıda beyaz evler, pembeleşmiş, denizin mavisi de koyu menekşe olmuştu. Dalgalar eve doğru gelirken, tepeleriyle güneşin son ışığını kapıyorlar, uçlarından kırmızı kırmızı kıvılcımlar savurarak, kapının iki adım ötesini pembe köpükleriyle yalıyorlardı. Köpükle kapı arasında, kum ve gümüş teller gibi parıldayan kuru yosunlar vardı.

Çocukluktan beri ilk defa çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlayarak kapıya dizüstü düştüm. Şiddetle hayret ettim. İçimde hayranlık! Gönül açıklığı! Şükran!.. Kıyamet kopuyor. Parmaklarımı yosunlara, kumlara daldırdım. Güzel dünyanın kumlarını, deniz çakıllarını, yosunlarını, sanki inci pırlantaymışlar gibi yüzüme gözüme sürdüm, üstüme başıma avuç avuç akıttım. O deniz, o adalar güzellikte en aşırı hayalin cennet diye gözönüne getirebileceğinden bir kat daha güzeldi. Hele o berrak gök, uzaklıklarda ne uysaldı! Denizi, asma yapraklarının fısıltısını duyuyordum. Burada ölmeyecek kadar kuru ekmek ve suyla yaşamak mutluluğunu özlüyordum.

Dizüstü düşmek, bir çeşit fırlamak, havalanmaktır. Babıâli yokuşunun boyunduruğuna vurulmuş olan Cevat, boş bir kalıp olarak yerde yığıla dururken, onun ortasında —içinde sanki bir milyar kuş, sevinçle cıvıldaşarak— *Halikarnas Balıkçısı* irkilip, dikilmeye koyuluyordu. Yerde bir kalıp kalıyordu. Onun içinden başka bir insan kalkıyordu. Yıllarca İsviç-

re'de yapılan *Longine* ya da *Omega* marka sağlam saatlere ve gün doğumu ve batımıyla ölçülen zamana göre Üsküdar'dan altı ay önce ayrılmıştım. Oysaki yalan! Yerden kalkan, «*Balıkçı*», Üsküdar'dan binlerce yıl önce ayrılmıştı!.. Üsküdar çarşısından omuzları çökük olarak geçen adamdan, ta o kadar uzaktı ki. Oydu, ama tepeden tırnağa yepyeni.

Yarı arı, yarı kelebek bir yaratık vardı. Kurtken boşluk ve karanlıklarda emekler sürünür. Koza olur. Kurt olarak izbelerde çabalayıp debelenen yaratık, kozadan çıkar, güneşe mavi çakışlı kara kanatlar açar. Solur gibi gövdesine yaradılış rüzgârlarını çeker, kabarır. Sonra dosdoğru güneşe, vıızzz diye ok gibi uçar.

Tanıdım! Tanıdım! İşte o! O!.. Orasını ta erken çocukluğumdan tanıdım. Üç buçuk yaşımdayken babam Atina'da büyükelçiydi, «Faleron'da», hafızamın dünyaya ilk göz açtığı çağda, o denizi görmüştüm de apansızın güçlü bir tokat yemişim gibi dünya, ta ayak uçlarıma kadar fısıldıyordu. Uyandım, hem de pir uyandım. Kaç yıldır, bir vakitler şimşek gibi gördüğüm bu dünyanın özlemini çekip duruyormuşum da farkında değilmişim.

Şiddetli bir içgüdüyle avludan dışarıya fırladım. Aceleyle bir dükkâna koştum, bir büyük su kovasıyla bir kuyu ipi aldım. Avluya seğirttim. Kuyudan kova kova su çektim. Kovalar dolusu suları cömert cömert kayrak taşlarına savurdum. Denizden doldurdum savurdum, kuyudan doldurdum savurdum. Gene denizden, gene kuyudan fışıl fışıl savurdum.

O dakikada birisi karşıma çıkıp da : «Yahu sen deli misin? Bu suları niye savurup duruyorsun böyle?» dese, mutlaka ben, adama acaba deli midir? diye bakar : «Görmüyor musun, suları savurmayıp ne yapayım? Gönül suları bunlar, elimden şimdi avluya savurmak geliyor. Taşlar sulara kansın, elimden gelse, ta göklere, yıldızlara savuracağım, serin serin, gözleri açılsın da neşeyle gülsünler!» yollu gönül cevabı verirdim.

O kayrak taşları, o evin duvarları, o deniz kıyısı, orada oldu olasıya böyle şey görmemişlerdi herhalde. Belki döktüğüm sular bir özgürlük duygusunun sonucuydu, belki bir yaratma özleyişinin simgesiydi ya da bir eskiyi, bir işi, bir karanlığı yıkma arzusu, belki de bir şükran ödevi ya da bir kendini verme, bir gönülden kopma, gönülden akmaydı bu. Yaratıklarda an olur hiç akıl ve mantıkla açıklanmayacak esrarengiz davranışlar olur. Yukarıda belki şuydu, belki buydu diye saydım, belki de o saydıklarımın hepsiydi? O su savuruşumu en ufak ayrıntısına kadar hatırladığım halde, o akşam yemek yiyip yemediğimi hiç hatırlamıyorum.

Suları kana kana akıttıktan sonra eve girdim. Pencere kapaklarını açtım. Her pencereden dışarıya baktıktan sonra gece yatacak yerimi tasarlamaya koyuldum. Üst katta değil, alt katta yatacaktım. Deniz tarafındaki odada ve denize açılan bir pençerenin dibinde. O sıralarda kapı çalındı. Şiltemi ve çantamı getirmişlerdi. Onları içeriye aldım. Döşeğimi hazırlamak bir iş değildi. Şilteyi sermekten ibaretti. Onu da serdim.

Sular artık kararıyordu. Gökte tek tük yıldızlar parıldıyorlardı. Ne var ki, açık pencerelerden vızz, vınnng diye sivrisinekler giriyordu. Bunca ay sonra serbest olarak yatacağım ilk gece sivrisinekler tarafından rahatsız edilmek istemiyordum. Evin dolapları vardı, onlarda ne var diye yokladım. Bir kör keserle bir tutam ip buldum. Yulen Amerikalı yapı şirketiyle Ankara'ya giderken, Amerikalılar sivrisinekten korunmak için boylarını biraz aşan iki dar cibinlik bez kesiyorlardı. O paçavraların biri duvara iliştiriliyor, öteki de yan tarafa. Baş köşeye geleceği için, baş tarafa bir şey konmuyor, fakat ayak tarafına konan küçücük parçanın bir tarafı duvara, bir tarafı üste, bir tarafı da yana tutturuluyordu.

Ben de evde böyle bir cibinlik yapayım dedim. Bir dükkâna gittim. Cibinlik dedim anlamadı. «Hasse mi, mermerşahi mi istiyorsunuz?» dedi. Ben mermerden taştan, şahın ne olduğunu ne bileyim? Hangisi inceyse onu istedim. Boyuma göre ölçtüm. Kesti, verdi. Eve götürdüm, mermerşah mı, hasse mi, ne karın ağrısıysa —makas olmadığına göre— yerde kör keserle güm güm vurarak kestim. Saçak saçak tireler sarkıyordu. Varsın sarksınlar. Bir çöp parçasına ip bağladım, diktim. Şiltenin üzerine kurdum cibinliği (Ertesi günü İstanbul'dan tel ile cibinlik istedim sivrisinek için, İstanbul'a telgraf «Telli çengi sivrisinek için» diye varmış. Annem mektubunda «telli çengi ile ne demek istiyorsun?» diye sorduydu).

Artık sigara paketini, kibriti alıp deniz kıyısında şöyle bağdaş kurmak kaldı. Ev, yatak,

cibinlik hepsi tamam. Gelsin yıldızlar, dalgalar.

Orada bir bir ardınca sigaraları tellendirdim durdum. Düşündüm. Geç vakit uykum geldi. Pencereden içeriye hopladım. Usul usul şilteye uzandım, dalmışım.

BOMBA!

Halikarnas Balıkçısı, evinde uyuyakoysun. Sözü, soğuk ve buzlu kuzey iklimlerinde yaşayıp ölmüş, fakat bir müzede gördüğü Arşipel'e ait bir tabloyu hiç unutamamış olan Dostoyevski'ye bırakıyorum. Bir hikâyesine, «*Gülünç Adamın Rüyası*» adını vermiştir. «*Hamlet*» ne kadar *Shakespeare*'in kendisiyse, *Gülünç Adam* da o kadar *Dostoyevski*'nin kendisidir. «*Rüyası*» da Dostoyevski'nin rüyasıdır. Ama mantığa gelmez kimi duyguları gülünç bulanlar çok olduğu için, onların güleceklerini bilen Dostoyevski, kendi rüyasına «*Gülünç Adamın Rüyası*» diyerek, gülecek olanlara kıs kıs gülmüştür. O hikâyeden hatırladığım tek tük cümleleri buraya kaydediyorum : *Güneşin ışığı sıpsıcaktı, — Hava bir cennet rüzgârı gibi büyülüydü. — Arşipel'in kıyısında bir odadaydım, her şey aynı bizdeki gibi olmakla beraber, her şeyde bir şenlik, gönül aydınlığı ve parlaklığı vardı,— Zümrüt bir deniz, kıyılarda uysal uysal fısıldıyordu. — Bu kutlu ellerde oturanları gördüm, — Güneşin evlatlarıydılar. — Bu sevimli insanların gözleri sakin ve mutlu bir ışıkla parlıyordu. — Yüzümden kederin izlerini sildiler...»*

Yine Dostoyevski'nin «en büyük romanım» diyé başlayıp da ölümü dolayısıyla bitiremediği «*Stavrugin'in İtirafları*» romanının kahramanı Stavrugin, rüyasında şöyle anlatıyor :

«*Bir rüya gördüm. Arşipel'in büyülü kıyısındaydım. — İşte orası insanoğlunun beşiğiydi. — Orada her bakımdan güzel insanlar yaşamışlardı. Mutlu ve masum türküleri oralarda anılanıyordu. — Denizdeki adalara harıl harıl yağan gün aydınlığı, bu güzel insanların üzerine parlamakla seviniyordu. — Orada bir hülya, bir rüya vardı. İnsanın her zaman özlediği, her zaman erişmesine savaştığı bir hülya. Öyle bir hülya, öyle bir umut ki, insan onsuz yaşamaktan vazgeçemez ve onsuz ölmesini bile bilemez.*» İşte ben rüyamı görürken bunları hep yaşıyor ve duyuyor gibiydim. Uyanırken hâlâ denizi, kayayı ve batan güneşin ufki ışığını görüyordum. Uyandığım zaman gözlerimi açtım. Ömrümde ilk defa gözlerim yaşlarla ıslaktı.

«İklim, hava... İşte bu iklim, o hava.»

Uyuyordum. Rüyasız, dinlendirici, derin bir uykuydu bu. Birdenbire korkunç bir patlama, yani dev gibi bir «güm!» Bunun ne olduğunu okuyucularımın çoğu anlamazlar, çünkü —savaşta yanıbaşlarında bomba patlamış olanlar dışında tabii— okuyucularımın çoğunun ta kulaklarının dibinde bomba patlamamıştır. Yer gök sarsıldı, pencereden içeriye kum, çakıl taşı savruldu. Evin sıvaları patır patır yere düştü. Hasseden yaptığım cibinlik ortadan kayboldu. Ben takımıyla, yani şilteyle birlikte bir yana fırlatıldım. Gündüzden beri gördüğüm manzaralar; dağ, kıyı, deniz, orman, hep belli belir-

siz olarak birdenbire topaç gibi başımda fırıl fırıl döndü. Bir yaman girdaba yakalanmıştım. Başım, kulaklarım, çın çın ziller çalıyordu. Ortalıkta, kükürtümsü kekri bir sert koku vardı. Ta neden sonraya kadar uzaktaki adalar gök gürültüsünü birbirine aktarıyorlardı.

Pencere önünde, yerde, duvarın dibinde yatıyordum. O duvarın dış tarafında, duvarın dibinde bir bomba patlattıklarını ertesi günü öğrendim. O patlayıştan ödüm koptu doğrusu. Hemen ayağa fırladım, üstümden başımdan kumlar, çakıllar, sıva parçaları yere döküldü. Hatırıma, Hüseyin Cahit'in devrilen arabası ve o devriliş hakkındaki söylentiler geldi. Beni öldürmek istediklerini sandım bir an. Odanın iki penceresinden ateş edildiği takdirde, beni vuramayacakları bir köşeye gidip çevreyi dinledim. Her an bir yaylım ateşi bekliyordum. Fakat ortada tam bir sessizlik vardı. Patlamadan beş on dakika sonra, odanın içindeki bir ocak böceği, önce korkak ve aralıklı, sonra hızlı hızlı, tıpkı kuş gibi sık sık ötmeye başladı. Bir dikiş yüksüğünün içine sığabilecek kadar küçük olan bu uysal böceğin ne büyük cesareti vardı! Ben seksen küsur kiloluk koca adam orada korkup titriyordum hâlâ. Ne hoştu! Böceğin adı yoktu Mehmet, Ahmet diye, ama işte raslantı sonucu birbirimizin çağdaşıydık. Ben buraya o dakikada duyduklarımı yazıyorum. O hiçbir şey yazmadan yaradılış okyanusunun akıntısında göçüp gitmişti. Adı olsun ya da olmasın, onu hatırlıyorum; o anda yaradılışın sesiydi bu.

İnsan her aşırı duygudan yorulur, ben de —biraz ocak böceğinin yardımıyla— korkmak-

tan yoruldum. Ocak böceği sesinin geldiği tarafa dönüp gülümsedim. Şöyle bir sigara tellendiresim geldi. Karanlıkta el yordamıyla giysilerimi buldum. Toz topraklarını silktim, paketle kibriti buldum. Ocak böceği boyuna cık cık edip duruyordu. Kibriti yakmazdan önce her mermiye sığınak olabilecek köşeme çekildim yeniden. Çünkü kibrit, ışık yapacaktı. Ortada hedef olabilirdim. Sigara yakıp içmeye başlayınca, yavaş yavaş sağa sola yürümeye koyuldum. Pencerenin önüne geldim. Bir kibrit yakıp dışarıya baktım, kimse yoktu. Ne oluyoruz yahu? Odadaki toz toprak, dökülmüş sıvalar olmasa patlamayı rüya sanacağım.

Pencereye gidince, oradan geceyi gördüm. Denizde çıt yoktu. Hafif bir yakamoz dolayısıyla sular ağarıyordu. Apaçık bir geceydi. Hani tarlaya kavun karpuz ekilir, kavunun biri koskocaman, biri de küçücük olur. Gördüğüm gece, gecenin azmanı, bir deviydi. Kimi İstanbul geceleri küçük şeylerdi. Buysa açık geceydi, dört tarafı kıskıvrak kapalı, avuç kadar gece değil. Bu yıldızlar okyanusunda ise değil avucum, ben kendim bir toz parçası bile değildim. Yıldızlar çakışıp, kıpraşıyorlardı. Bir yıldız kaysa, yıldız kalabalığı arasında geçecek yer bulamayacak. Kulaklarımla nerdeyse işiteceğim çatırtılarını. Eh, böyle geceye başlangıç olarak bando diye *Wagner*'in bütün davulları, kontrbasları az gelirdi doğrusu. Olsa olsa, o deminki patlama gerekti, bir gürültüler kıyametini göklere savursun. Kollarımı açtım, kolla-

rımın uçları sonsuzluğa varsa bile geceyi bağrıma çekemeyeceğim, o beni sarıyor. Yaşasın koca gece!.. Hemen giyindim, pencereden dışarıya, kıyıya atladım.

Hem gezmek, hem de biraz önceki patlamanın ne olduğunu öğrenmek üzere kıyı boyu yürüdüm. Azmakbaşı olduğunu sonradan öğrendiğim yere geldim. Oranın bir yanı deniz, öbür yanı da hurma, zeytin ve zakkumlarla örtülüydü. Gün, daha doğrusu gece kızarmaya koyuldu. Gecenin kenarınca şafağın kıpkızıl ateşi harıl harıl taşıp akıyordu. Öyle ki, gözle görülen renk, kulakta derin bir inilti halinde vıng vıngg ediyordu. Gün doğuyordu. Bodrum'daki ilk bilinen «dün»dü, dünü kim bilmez? Ama ben uzak bir geçmişten geçip geldiğimi duyuyordum. Ama ayrıldığım yerlerin takım taklavatından, pılı pırtısından, çanak çömleğiyle oturağından vazgeçmeyerek, sokakta geçip giden ve eski yeri, yeni yere taşıyan bir göçmen arabası gibi değil. İçimden bir şeyler kabarıyor, dimdik bir şey. Nasırlanarak katılaşmış ve duygusunu kaybetmiş ölü derileri çatlatıp doğan bir şey. Derin ve karanlık bir kuyudan yavaş yavaş ışığa yükselen bir baş gibi.

Çevremdeki dağlar kıpkırmızı başlar kaldırdılar; gök gürültüsünü andıran bir ışık dağdan dağa geçti. Yeryüzünün karanlığından gün kıpkırmızı yaratılıyordu.

Çıt yoktu. Derken önüme upuzun bir kayık (onlara piyade dendiğini sonradan öğrendim. Bu ad o uçucu teknelere hiç de yaraşmaz) kayıp geldi. İkişer ikişer yanyana duran altı balıkçı, ayakta elleriyle, göğüsleriyle ite ite kürek çeki-

yorlardı. Her itişte çıplak ayakları «fors»ların üzerine şrak! şrak! diye vuruyordu. Kürekler kronometre gibi düzenli fışşıyuu, fışşıyuu'larla denizi öttürüyordu. Hiçbiri yanıbaşmdakine bir laf söylemiyordu. Birdenbire altısı da birden rakk! diye dimdik durdular. Hiçbirisi «Duralım!» dememişti. Kayık, aldığı hızla kırmızı zemin üzerinde kendi kendine kayıyordu. Dümen izince küçük kırmızı boncuklar diziyordu. Bütün gözler tanyerindeydi. Yüzler doğan ışıkta kıpkırmızıydı. Şafak cam gibi denizde angılanarak ikinci bir şafak yarattı. Kayık göklerde, boşlukta tan ışığında ilerliyordu. Kayık, kıyıdaki bir evin ardında kayboldu yavaş yavaş.

Bu denizi, bu ağaç gövdesini ben ne zaman, nerede gördüm de şimdi tanıdım, diye kendi kendime sorasım geliyordu. Maskeler ağaçlardan, adalardan, o kayıkçıların yüzlerinden düştü. İnsan adaya, ada ağaca yapyakın geldi. Sanki hep birbirine, «Bunca yıl karanlıkta niye saklandın?» derler gibime geliyor. İnsan ağaç ve deniz oldu; ağaç da deniz ve insan oldu. Körebe oynayıp da tuttum demeye ne gerek var. İşte ışık, hepimiz meydandayız.

Eh, şafakleyin bu kadar gezinti yeter, diye düşünerek eve döndüm. Kapı açıktı. Kapının önünde duruyordum. Sağdaki, soldaki ve önümdeki yoldan, sırtlarında çuvallar, sandıklar taşıyan insanlar peydahlandı. Beni kapıda görünce, korkuyla gözleri fal taşlarına dönüyor ve hemen kalgıya kalgıya geldikleri yöne kaçıyorlardı. Biraz önceki patlamadan sonra o insanların hali garibime gitti. Ne oluyorduk? Ne oluyordu? Ne oluyordum? Bu esrarengiz davranış

neydi? Ben umacı değildim. Oysa yanaşsalar, onlara patlamayı soracağım. Kaçanın birinin peşine düştüm. «Selamünaleyküm!.. Dur yahu!» diye bağırıyordum. Ben, «Dur yahu!» dedikçe, o hızlanıyordu. Oysa geceki patlamayı onun ve bütün Bodrum'un, hatta Leros adasına kadar on iki adanın duymuş olması muhakkaktı.

Ben koştum, o koştu. Baktım durmayacak, vazgeçtim peşini kovalamaktan, yine eve döndüm. Artık tek tük geçenler oluyordu sokaktan. Hepsi de şehrin göbeği olan kale tarafına gidiyorlardı. Kimisi selam veriyor, kimisi vermiyordu. Öyle acayip şeyler olmuştu ki geceden beri, o yolculardan birkaç saat önceki patlamanın nedenini sormaya korktum. Olur a, sorunca belki kıyamet kopardı!..

Neyse, bir gün önce bana tanıştırılan memurlardan birisi evin önünden geçiyordu. Selam sabahtan sonra, ona :

«Dün gece bu evin önünde bir patlama oldu. Neydi acaba» diye sordum.

«Haaa! Şu dün geceki 'güm!' mü? Bombaydı o. Önemsiz şey!» dedi.

«Bomba! Önemsiz? Nasıl olur?..»

«Efendim, kaçakçılar gece deniz kıyısına kaçak eşya çıkartıyorlardı. Bu ev çoktan beri boştu. Evde kimsecik yok diye evin dibine koymuşlardır bombayı. Amaç, kolcuları oraya çekmektir. O zaman kaçakçılar eşyayı denizden rahat rahat kıyıya çıkarırlar. Ama artık kolcuların gözü açıldı. Bu oyuna pek gelmezler.»

Ben o sabah siftah olarak bir bakıma geziye çıktım. Sonradan anladığıma göre, şehrin,

iki kavis teşkil eden iki limanından birisini kıyılamışım. Çıkıp yürüdüm, arkama dönüp baktım, peşimi kovalayan yok. Sakin şehir, kıyı boyu yan gelmiş, büsbütün uyanmamış, uyuyordu hâlâ. Şehri biraz da Afrodit'e benzettim. Sabahın erken saatlerinde denizden bembeyaz doğuyordu. Güneş, sanki onu kollarıyla tutuyor ve denizden çıkarıyordu. Şehirden ışıkla birlikte tuzlu bir parıltı sızıyor. Denizden çıkan gövdeden suların aktığı gibi.

Kimi denizciler, ister denizde ister karaya çekilmiş olsun, konserve kutularıyla kayıklarına su çarpıp ıslatıyorlardı ki, kayık kaplamaları güneşte açılmasın. Yine kat kat kireçle çırpılmış küçük, bembeyaz, tertemiz evlerin aralarında zeytinlerin gümüşisi, keçiboynuzlarıyla portakalların körpe yeşili ve koyu tirşesi, şurada burada da testi toprağının mercan kırmızısı görünüyordu. Ağaçlardan kar tipisi gibi kelebekler savruluyordu. Denizse yol yol zümrüt yeşili, leylâki, mavi, uzakta da mordu. Ayna deniz üzerinde, ağaçların ve beyaz evlerin angısı titriyordu.

Kale yanına vardıktan sonra eve döndüm. Artık şehir tamamıyla uyanmıştı. Kadınlar deniz kıyısındaki evlerinin eşiklerine ve kumlara küme küme bağdaşmışlar. Öteye beriye devrilmiş karbeyaz mermer sütunlar üzerinde, renkli giysileriyle bir güneş ışınına dizilmişe benziyorlardı. Çocuklar yaylım yaylım, ışıktan oklar halinde zümrüt denize fırlıyorlar ve denizleri de, kahkahalarını da çın çın öttürüyorlardı.

Gün artık her yanda mavi bir nurdu. Öyle mavi ki, insan maviyi toplamak için avucunu

göğe açacak ve elini yanaştırıp bakınca, avucunun mavileşmediğine şaşacak. Dev gibi göklerin ve denizlerin bu yurdunda berrak mavi ışık da iliklerine işliyor insanın. Işığa baktıkça kendi kendime, «Acaba saydam mı oldum? Gölge salmıyor muyum yoksa?» diye ardıma dönüyorum; kendi açık mavi gölgemi görünce, «Ben de saydam bir mavi oldum galiba!» diyordum. Asıl tuhafı, bu yer bana hiç de yabancı gelmiyordu; sanki ezelden beri beni bekliyordu.

Benim elimde oranın pulu damgalı tapusu yoktu. Ama orası, bütün engin çevresiyle, dağları ve denizleriyle kendini tamamıyla bana veriyor ve beni de tamamıyla kendine alıyordu. Orada kaldıktan beş on gün sonra öyle oldu ki, hiçbir kuştüyü yastık oranın en katı taşı kadar yumuşak gelemezdi bana. Belki de bana vahşi denecek. Ne denirse densin, ben buraya düpedüz gerçeği yazıyorum.

GAZİNO - ÇARDAKALTI KAHVELERİ

Beni görür görmez sırtlarında çuvallar ve sandıklarla kaçanların sırları birkaç gün sonra aydınlandı. Onlar, sabah erkenden, sokaklarda daha kimse yokken, evden eve kaçak eşya aktarırlarmış. Beni görünce, memur sanmışlar ve korkup kaçmışlar.

Her gün şehri enine boyuna gezerdim, öyle ki, beş altı gün sonra Bodrumlu sayılabilirdim. Şehrin çeşitli mahallelerini sırası geldikçe anlatacağım.

Bir yere yeni gelenler, ilk günleri oralıların kılavuzluğuna başvurmak ve onlarla konuşmak zorunda kalırlar. Benimle ilk konuşmak isteyenler, oraya memur olarak gelmiş olanlardı, çünkü ben bir efendi sayılıyordum. Evime bitişik «Gazino» denilen bir kahvehanenin bulunduğunu daha önce yazmıştım. Akşamleyin daireler kapanınca memurların hemen hemen hepsi orada toplanırlardı. Kahvehanenin bir yanında kaymakam ve memurlar, bir yanında da esnaf, rençber ve denizciler otururdu. Tiyatrolarda mevki koltuklarıyla daha ucuz yerler birbirinden nasıl ayrılırsa, bu iki takım müşteriler de öyle kesin sınırlarla bölünmüştü. Gazinoda yalnız koltuklar yoktu, hasır sandalyelerle peykeler de vardı.

Gazinonun iki bölümünde de tavla, iskambil, dama ve domino oynanırdı. Ben satrançtan başka oyun bilmediğim için, parti üzerine parti tavla ya da iskambil seyretmek zorunda kalınca, sıkıntıdan patlardım çoğu zaman. Yüksek sesle : «Şeşbeş!» «Sebayi dü!» diye pulların oynanması ya da iskambillerin masaya şaklatılması dışarıda güneşte masmavi yanan deniz dururken çekilmiyordu doğrusu.

Vakit öldürüyoruz, diyorlardı. Kimin haddine düşmüş vakti öldürmek! «Vakit» onu yaşatmayı bilmeyenleri öldürür; bitkileri, insanları, imparatorlukları, uygarlıkları, çağları hep yok eder. Galiba onun için pek eskiden en büyük Tanrıya, her şeyi var eder, yok eder anlamına *Kronos* dediler. Sübjektif hayatları olmayanlar, gönüllerini harekete kışkırtmak için, objektif, yani bir «dıştan dürtüye» ihtiyaçları

vardır. Gönül davranışı için ortada bir neden yoksa, o zaman iskambil mi, tavla mı —her neyse— onu bir amaç sayar ve birkaç saat süresince bir nevi *ersatz* hayat sürer.

Bunlarla konuştum, ama söz konusu hep, Bodrum'da hayat yok, ya da Bodrum gibi yerde yaşanır mı? gibi şeyler olurdu. Hayat yok diyenler, galiba kadınların sokaklarda yatıp, buyurun diye bacaklarını kaldırmalarını istiyorlardı. Hayat, bir yerde değil, insanda olur. Yaşamak, gönlü de dünyayı da aşar taşarcasına hayatla doldurmak demektir.

Dolaylarda açıklıklar vardı. Onlar insan gönlünü her yönden «Gel! Gel! Gel!» diye ısrarla davet ediyorlardı. Gönlü onlara doğru davranınca genişliyor, ferahlıyordu. Harlı güneşin masmavi denizden kaldırdığı duvak gibi titreyici buğunun ötesinde Kriyo burnu, yani Knidos, hayal meyal görünüyordu. Ne var ki, denize açılmam yasaktı.

Gazinonun kahvecisi Derviş, aynı zamanda denizciydi. Kahve ocağının bulunduğu duvarın öteki tarafında benim evin bir dolabı vardı. Derviş, kabaran kahve cezvesini, ocağın önündeki mermere vurdukça ben evden onun tak tak edişini duyardım. Olta, misina, balık sicimi ve bir uzun kamış bulması için ona başvurdum. Onunla birlikte dükkânlara gittik. Bodrum dükkânları o zamanlar bir tuhaftı. Her dükkânda, bakkaliye, basma, kumaş, deve çanı, pencere camı, çivi, yani dünyada satılabilecek ne varsa, topu da bulunurdu. Balık avına ait şu bu ise yalnız birkaç yerde bulunurdu.

«Gazino» gibi sandalyeli ve peykeli kahve-

hanelerden başka sandalyesiz ve peykesiz olanları da vardı. Deniz kıyısında kumların üzerine hasırlar serilir, keçiboynuzu ya da hurma dallarından çardakların gölgesine yan gelinirdi. Ben oralara gider oltalara balıkçı bağlarıyla misinaları taktırırdım. Pek tabii olarak denizciler, bir olta bağlamasını bilmeyen bir insanı hor görürlerdi. Ben de bir elde oltalar, ötekinde misinalar, denizcilerin yanlarına ezile büzüle varırdım. Oltaların bağlanmasını çekine çekine rica ederdim. Öyle ya, hasıra yan gelmiş, denizin gidip gelişini seyrede ede bir keyif kahvesi, bir de sigara içerek dinlenen adamı ne de olsa rahatsız ediyordum. Ne var ki, bu çardakaltı kahveleri ve oradaki insanlar, hoşuma gidiyordu. Gazinoda oturanlarsa böyle yerlere gittiğime şaşıyorlardı. «Orada konuşacak ne buluyorsunuz?» diye soruyorlardı. Bu soru çok garibime giderdi benim. Aradan iki üç ay geçince denizcilere bu sefer ben bilmedikleri şeyleri, yani bağ ve halat matislerini öğretiyordum. Onların arasında görünmem âdeta neşeli bir olay olurdu.

Bodrum'a vardıktan on gün sonra, şafaktan önce kalkar, bir denizcinin ödünç verdiği ağ ve kepçeyi alarak limana gider —yani kalenin ötesindeki kavise— orada denizden yemlik karidesler tarardım. Sonra doğru Bardakçı'ya giderdim.

Şimdi bir ukala dümbeleği çıkar da, «Bu balıkçı, karanlıkta karidesi nasıl görürdü?» der ve kurnaz kurnaz, güler. Karidesleri görmezdim. Kepçenin içine, sığlık dipte yosun, pislik ne varsa dolardı. Hatta kimi sefer hıyar gi-

bi, ama yumuşak şeyler bulunurdu. Bunları yokladıktan sonra elleri yıkamak gerekirdi. Karideslerin gövdeleri pek kaygan olurdu, sonra da açılıp kapandıkları için parmaklar arasında âdeta kıpırdarlardı.

BARDAKÇI

Bu Bardakçı pek önemli bir yerdir. Orası eski Latin Ozanı Ovidius'un *Metamorfozları*'nda ve ondan çok daha önce ilkçağdan, ta modern edebiyata kadar yer almıştır. Yurdumuzda olduğu halde hemen hemen kimsenin oradan haberi yoktur. Eskiden adı Salmakis'ti. Sözümona, Tanrı Hermes ile Sevgi Tanrıçası Afrodit'in sevişmesinden nurtopu gibi bir oğlan doğmuş, adı Hermafroditos. On beş yaşma varınca genç, yerinde duramamış başını alıp güzel yeryüzünü gezip görmeye çıkmış. Bu arada Karya'da Bardakçı'ya varmış.

Bardakçı'da gökten düşme bir cennet parçası gibi küçücük ve berrak bir göl varmış. Oranın da tek peri kızının işi gücü, gölün çırçıplak sularında çırpınıp cümbüş etmek, boyunca uzun saçlarını şimşir taraktan geçirmek, türküsünü mavi melteme salıverirken göl kenarında can kokulu çiçekler toplamakmış. Peri kızının kendi güzelliğine hayran kalıp gülüşünü güneşli yamaçta çınlatmak için gölün cam yüzünden başka aynası yokmuş. Günün birinde Hermafroditos göl kıyısında görünmüş. Peri kızı Salmakis, körpe delikanlıya deli gibi tutulmuş. Ona :

«Sen Tanrı mısın bilmem? Anan seni doğurmakla, sütninen seni emzirmekle, kızkardeşin seni kardeşi görmekle hesaptan öte mutlu olmuşlardır. Ama gelin olarak sana varan kız hepsinden de kat kat daha mutlu olmuştur. Bir geline varmış bulunuyorsan, gel sana kavuşuşum çalınma bir zevk olsun. Çalınma olmakla daha da tatlı olur» demiş.

Delikanlı, peri kızını: «Git oradan!» diye öte dürtmüş. Kız, içi acıyla burkularak, çekilip bir çalının ardına gizlenmiş. Kendini ıssız yerde yapayalnız bilen genç, üst başını göl kenarında çözüp yere bıraktıktan sonra tepeden tırnağa çıplak olarak göle dalmış, onun apak gövdesini gören kız da giysilerini paralarcasına çıkarınca, yalınkılıç gibi çıplak ve ayaklarıyla genci sarıp, acıtırcasına kavramış. Peri kızı, Tanrılara: «Size yalvarırım, ikimizi birbirimize kavuşturun!» diye dua etmiş. Duası kabul olunarak, kızla erkeğin iki gövdesini, bir tek gövdede birleştirmişler. Öyle ki o gövde ne dişi, ne erkek; ama hem dişi hem de erkekmiş. Batıda hünşa (erse) anlamına gelen Hermafrodit sözü işte bu Bardakçı'dandır.

Bardakçı'da, üç yanı bir dağ amfitiyatrosuyla çevrili bir düzlük vardır. Bir tarafı deniz kenarıdır ve orada bir su akar. Söylencenin (efsanenin) gölü düzlükte olamazdı. Olsa olsa şehir yönündeki dağın denize inen eteğinde olacaktı. Onun yerini keşfettiğimi ileri sürebilirim. Çünkü Bardakçı'da tepenin birinde, biri Hermes'in, öteki Afrodit'in iki tapınağı yanyana yükseliyordu. Bu iki tapınağın adlarının birleştirilmesinden Hermafrodit sözü ve adı, bir de

Salmakis efsanesi uydurulmuştur. O iki tapınak olsa olsa Bardakçı'da Kaplankaya denilen yüksek tepenin üzerinde olabilirdi. O tepenin denize inen yamacında denize yakın koca dikili taşlara, anıtlara, dolmenlere benzeyen dev kayalar dikilir. Bu dik duran dorukların arasında yer yer yeşil kadife gibi çimen parçaları göverir. Denize varınca dik kayalar arasında —kimisinin kıyısı kumsal, kimisinin cilalı taş— berrak doğal havuzlar vardır. Taşlar bu havuzların ötesinde berisinde kemerler ve köprüler oluştururlar. Taşların altından deniz girer ve irili ufaklı beş altı havuzu dolaşır. Havuzların deniz tarafından sivri uçlu ve mantar başlı kayalar denizden yükselir. Salmakis gölü, olsa olsa o havuzlardır.

İşte limandan karidesler topladıktan sonra limanın eğmecini (kavisini) dolanır, Kaplankaya'nın kara tarafından yürüyerek Bardakçı'daki havuzlara ve deniz kıyısına varırdım. Ben oraya ulaşıncaya kadar şafağın sökmesine az zaman kalırdı.

Ne şafak! Ne gün! Hey! İşte o havuzlara kanatları renk renk balıklar gelirdi. Cam gibi suya balık kamışının ucundaki yemi bandırırdım. Balıkların bir cümbüşünü seyredeydiniz. Sanki on, on iki yaşındaydım. Orada elde balık kamışı, bütün günü, başı açık geçirirdim. Gönlüm bütün acılardan soyunurdu. Bir havuzdan ötekine geçerdim. Deniz kıyısında dimdik duran dorukların arasına varırdım.

Ayakucumda deniz, kaynayarak yanan bir zümrüt, sonra mavi, sonra menekşe, ne var ki, üzerine tuzla buz edilmiş milyonlarca ayna par-

çaları yağmış, alev alev yanıyor, çakıyor, çakıntıdan göz alıyor. Uzakta harıl harıl güneş ışığının mavi denizden kaldırdığı titreyici buğunun ötesinde Kriyo burnu, yani Knidos hayal meyal görünüyor. Bana alarga et! Gel! Gel! diyor. Deniz değil içimi, parmaklarımı çekiyor, bir bir saçlarımın uçlarından tutup yolacak. Durduğum yerden kopamıyorum ki. Üç yıl çabuk geçer, diyorum.

Bodrum'da geçirdiğim ilk otuz, kırk gün süresince, asıl kendi çevrem sayabileceğim yer, o canım havuzlarla dimdik kayalardı (Sonra anlatacağım gibi, bir de Kale önü vardı). Odalarda, başka insanların zevkine pek güzel varırım. Ama Bodrum'da, dışarıda yaradılış bana yeter bir dosttu. O Kaplankayası gibi dışarılık yerlerde bir başıma kaldığım zamanlar, en az yalnız kaldığım hayat parçalarımdı. Oralarda koşabilirdim, gülebilirdim, hoplayabilirdim, kurtuluşun korkunç sevinciyle tutturduğum bir havayı günlük güneşlik havaya katabilirdim, hatta şimşeğe ve kasırgaya bile.

Birtakım nükteler yumurtlamak girişimiyle paramparça ve berbat edilmiş güzelim sessizliğin öldürülüşünü seyretmektense gönlün saf sessizliği tam bir güzel konuşmaydı. İnsan ya tam kendisinin, ya da tam başkasının olmalıdır. Ya konuşmalı, ya da tam Kaplankayası sessizliği. İnsanlar yalnızlıktan kaçarlar, insanları sevdikleri ve onlarla birlikte bulunmak isteğiyle değil. Ama yalnızlıkta kendi boşluklarıyla yüzyüze kalırlar da, canları sıkılır onun için. Kaplankayası yerimdi benim. «Gazino» değil!..

Bir gün Kaplankayası kıyısında, dik kayaların önünde duruyordum. Dört beş metre önümden bir kayık geçiyordu. Kürektekiler kan ter içindeydiler. Onların arasında bana misinaya olta bağlayan iki Giritli denizciyi tanıdım. Onlara, «Merhaba!» dedim. Korktular, yerlerinden sıçradılar. Kayaların arasında beni farkedememişler, kayaların biri apansızın oynayıp onlara seslendi sanmışlar. Bana selam verdikten sonra gülüşerek birbirine «O merakkis!» (yani, meraklı) dediler. Birkaç ay, adımla değil, «Meraklı» adıyla tanındım.

Bir de balık sepeti aldım. Hayıt çalısı *(Budleia variabilis)* dallarından kafes gibi göz göz örülme, toparlak ve yassı bir sepetti. Sepetin altına sardalya suyuyla yoğrulmuş ekmek hamuru yapıştırılır. Hem batması, hem de dipte oturduğu yerde durması için altına taş konulur. Kayıkla gidip sepeti denize salıveremediğim için, büyük bir leğen aldım. Yemli ve taşlı sepeti leğenin üzerine koyar ve leğeni denize iterdim. Denize atlardım leğenin ardı sıra. Denize dalarken sanki bir aynayı şangır şungur kırar ve altına geçerdim. Parıltılı, yeşil bir cennetti. Sonra yüzer, leğeni ite ite açığa götürürdüm. Sepeti leğenden iki elimle kaldırır, onunla birlikte iki kulaca çökerdim. Sepeti dibe bırakınca yüze yüze uzaklaşmak gerekirdi. Dilediğim kadar denizde kaldıktan sonra, evin damına çıkardım. Gönderdiğim için kayık, sepeti çıkartırdı. Evimin damından sepetin dibinde, balıkların kalgıyarak gümüş gümüş çaktıklarını seyretmek hoş oluyordu. Balıkları dağıtırdım. Çünkü ben, Subaşı'nın lokantasında yemek yiyordum.

Bir merakım da şu içine kapatılacağım anı sanı kara ve netameli Bodrum kalesini gezmekti. Onu gereğince anlatmam için Bodrum tarihini kısaca gözden geçirmem gerek. İlk önceleri şehir, mavi esen delikanlı Meltem Tanrısı Zefiros'un adından *Zefiriya* diye anıldı. Yani, mavinin asıl canı ciğeri, gönlü olan bir maviliği ilk oraya mal eden ben değilim. İsa'dan bin beş yüz şu kadar yıl önce Mısır'da Nil deltasına denizden saldıran —ve Firavunlar tarafından «*Deniz Halkı*» diye anılan— denizcilerin arasında Karyalılar başta gelir. Mısır Firavunu Psametikus zamanında, Mısır hizmetinde Karyalı denizciler vardı. Orası İsa'dan bin şu kadar yıl önce *Halikarnassos* adını aldı. Assos harfleriyle biten her yer adı gibi bu söz de Helence değil, Anadolu'nun unutulmuş bir diline aittir. Halikarnas'ın, ta başlangıçta, denizle ilgisi, sikkelerinin üzerinde Deniz Tanrısı Poseidon'un başı ve üç dişli zıpkınının bulunmasından bellidir. Halikarnas kraliçesi yirmi, yirmi beş yaşındaki Artemisiya, kendi filosunun fiilen amirali ve Xerxes'in bağlaşığı (müttefiki) olarak İsa'dan beş yüz yıl önce Salamis deniz savaşında bulundu. Yenilen ve batırılan birçok donanmaların arasında donanmasını kurtaran tek amiraldi. Savaştan önce Artemisiya, Xerxes'e durumun kendileri için iyi olmadığını bildirmiş ve o gün için bu durumda savaşa girişilmemesini söylemişti. Ne var ki, Xerxes, o tumturaklı kibiriyle şöyle yaparız, böyle yaparız! diye yüksekten atıcı cevaplar verdi. Sonuç belli. Böylece dünyanın ilk ve son kadın amirali Halikarnaslıdır.

Tarih babası Herodot da Halikarnaslıdır. Herodot'un yazdığına göre, savaş sonunda Xerxes, «*Bugün erkekler kadınlar gibi, kadınlar da erkekler gibi savaştılar!*» demişti. Bu sözler, Artemisiya hakkındadır. Artemisiya o savaştan sonra filosuyla Rodos adasını zaptetti. Adanın, bu ilk zaptedilişidir.

Artemisiya adlı ikinci bir Halikarnas kraliçesi, ölen kocası Mausolos adına, dünyanın yedi harikasından biri olan «*Halikarnas Mausoleum*»unu yaptırdı. Büyük İskender, şehri sardı, dış duvarları ele geçirdi, ama iç duvarları alamadı.

Yüzyıllar geçti. Haçlılar Kudüs'e giden deniz yollarını kendi egemenliklerine almak ve Anadolu kıyılarında korsanlık etmek için Rodos adasını genel karargâh edindiler. Anadolu kıyılarında ve adalarda büyük kaleler kurdular. Bu arada Rodos Sen Jan şövalyeleri, Halikarnas'ta da koca bir kale yaptılar. Kale, yan yana hilal şeklindeki limanların tam ortasındaki yarımadanın üstündedir.

Kat kat beden duvarlarıyla sarılı kalenin yapılışını, şövalyelerin mühendis ve mimarı Schlegelholt anılarında şöyle anlatıyor Kale duvarları için taş lazım olmuş. Bu sebepten Halikarnas Mausoleum'unu kırmışlar. Adam, yaptığı bu marifeti anlatırken, aynen şu sözleri kullanıyor «*Alaşağı ettik, kırdık, parçaladık.*» Şövalyeler şatoyu havari Sen Piyer'e adadıkları için, adına *Petronium* dediler. Petronium sözünü Türkçede *Bodrum*'a çevirdiler ki, bu ad (1. Zefiriya, 2. Halikarnassos, 3. Petronium) şehrin dördüncü adıdır. Ne yazıktır ki, apaydın ve

masmavi bir yurt köşesi olan bu yer, Bodrum gibi karanlık bir adın kara damgasıyla karara kalmış olsun.

Sultan Hamit tahta çıktıktan az sonra kale, hapishane olarak kullanılıyor. Birinci Dünya Savaşında kale bombardıman sonucu haraboluyor. Günümüze kadar o viran haliyle kalıyor.

Kalenin ilk bombardımanı şöyle olmuş Gökova körfezinde (Bodrum, bu körfezin kuzey ağzmdadır), Oniki Ada dolaylarında gelen geçen İngiliz ve Fransız gemilerini torpilleyen bir Alman denizaltısı varmış. Fransızlar, denizaltıya ait akaryakıtın Bodrum kalesinde depo edildiğini sanarak, Bodrum'a «*Dupleix*» kruvazörünü göndermişler. Kruvazör şafakla beraber gelip, Bodrum'un önüne demirlemiş. Bütün şehir masum bir çocuk gibi uyuyormuş, kıyı boyunca deniz, beyaz evlere ve arkadaki dağlara ayna oluyormuş Kruvazörün topçu komutanının, «Bu kadar güzel ve günahsız bir şehri nasıl topa tutacağız?» demiş olması ünlüdür.

Kruvazördekiler, oradaki bir jandarma çavuşuna, iki saate kadar kaleyi yoklama izni vermediği takdirde, zorla yoklayacaklarını bildirmişler. Çavuş da, ne halt edeceklerse etmelerini, çünkü kendisinin izin veremeyeceğini, söylemiş. İki bin nüfuslu küçücük kasabada on, on beş av çiftesi, birkaç şeşhane ve çakmaklı bozması birkaç tüfek bunlardan da başka düşmanın denize döktüğü mayınlarından çıkarılan dinamitlerle yapılma bombalardan başka silah yoktu. Kruvazörse, yirmi dört santimetrelik modern toplar taşıyordu. Yalnız yaşlılardan ve çocuklardan oluşan şehir halkı öylesine dayan-

dı ki, geminin limana gönderilen bütün filikaları zapt ve içindekiler tutsak edildiler. Kruvazörün subayları şehirde silah yok diye güvertede dururken, birçoğu yaylım ateşiyle öldürüldüler. Kruvazör top ata ata çekilip gitti.

Köylerden şehre gelen nineler, «Bunlar da ana kuzusudur, yurtlarından uzak kalmışlardır!» diyerek onlara yoğurt, peynir, fukaraların nesi varsa getiriyorlardı.

Türkiye zamanında Bodrum, iki önemli adam yetiştirmiştir. Birisi denizler dahisi Turgut Reis, öteki Neyzen Tevfik'tir.

Milli Eğitim Bakanlığı, kaleyi antika diye saklıyor. Oysa ne sanat, ne de tarih bakımından bir değeri vardır. Sen Jan şövalyeleri çeşitli uluslara mensup oldukları, her ulus da ayrı bir kulede oturduğu için, orası ancak Ortaçağ Avrupası'nın çeşitli kule mimarisinin bir müzesi olabilir. Kulelerden başka, bütün alanlarından yararlanılmalıdır.*

Ben uyanmakta geç kalınca, yani şafaktan önce Kaplankayası'na varamayacağımı anlayınca; karidesleri toplayıp, balık kamışıyla kaleye giderdim. Onun yıkılmış, karanlık dehlizlerinin hepsini tanırdım, yılanlar tarafından ısırılmak ya da akrepler tarafından sokulmaktan korka korka her yerine varırdım.

Kayaların üzerine oturur, sigara ve kibriti yanıbaşıma koyardım. Sağımda limanı görürdüm. Gemisiz liman, çocuksuz, kısır bir anaya

* Kalede bugün Sualtı Eserleri Müzesi vardır.

benzer. Bodrum limanı kısır sayılmazdı. Elli, altmış tonluk paraçetalar ve tirhandillerden tutunuz da, bir sürü kemanbaş ve baltabaş kayıklar dalgalarda oynarlar.

Bir gün —hiç unutamayacağım— oturduğum kayanın önünden bir tirhandil geçti. Ne geçişti! Hani yalancı şafak derler ya, ortalıkta onun ağartısı vardı. Az sonra tanyeri birden kızardı. Güneşin ateş küresi denizden fırladı. Denizi örten buğular tel tel vadilere kıvrıldılar.

Gemiyi ilk önce sisler arasında hayal meyal seçebildim. Uçan gabyaları, flokları, trinketleri ve randası sezilmezken, bir bilmecenin çözülüşü gibi, yavaş yavaş ağarmaya koyuldu. Fakat esen bir sağnak, buğuları kayığın üzerinden büsbütün siliverince, bütün gemi, tepesinden tırnağa kadar kızıl ışıkla yandı. Yavaş yavaş sallanıyordu. Dalgalara binip inerken, direk uçları gök üzerinde bir kavis çiziyordu. Bakışım gemiye bağlandı. Gitgide ışığa çıkan yelkenler, güneşe tutulan aynalar gibi çakıyordu. Gemi kıpkızıl ışıldayan bir mücevherdi sanki. Buğunun duvağından tamamıyla aydınlığa süzülüşünde, göğsümü coşkuyla kabartan bir güzellik vardı. Teknesi parlıyordu, küpeşteleri, bordaları, bütün çarmıkları ve ipleri sanki ateştendi. Yüksek ve mağrur bir gemiydi. Gözümde sanki gemi, ölümlü ömürden daha öte bir hayatla canlıydı.

Gemi pırıl pırıl titreye titreye tam önüme geldi. Sanki birdenbire, o ana kadar duymadığım bir dilden konuşmak üzereydi bana. Gemiden apansızın bir müzik kopmasını, hatta geminin bir türküye dönmesini ve o türkünün ye-

ni doğan günü ve öteki engini bana anlatmasını bekliyordum.

Tirhandil, çiçek toplaya toplaya yürüyen ve saçları rüzgârda savrulurken, türkü söyleye söyleye eğilip bükülen bir insan gibi ilerliyordu.

Eğilip kalktıkça deniz pruvasına gerdan veriyordu. Beyaz köpükler küpeştelere kabarıp da, arkada dümen suyunca sönüyordu. Kayığın yeşil su çekimi, şimdi yeşilini gösteriyor, şimdi köpüklerde gizliyordu.

O dakikada gönlümün ateşine denk, yaylanabilen bacaklarım olsaydı, kale kayasının ucunda dineldiğim yerden hızımı alarak, «Beni de al!» diye bağırıp yelkenlerin arasına fırlayacaktım. İçimde bir gidiş arzusu harladı.

Ne çare ki gemi, bulut yelkenleriyle tuğlanmış, ufuktan öte geçti. Bense kayaya bağlı kaldım. Bir an için kale, hapishane oldu gene benim için.

Eşim, bir iki ay sonra oğlum Sina ile İstanbul'dan geldi. Sina bir yaşındaydı. Hasta oldu, birkaç ay uğraştıktan sonra onu iyi ettik. Sokaktaki çınar ağacıyla gölgelenen, evin üst kat balkonunda oynardı.

O sıralarda İsmet Paşanın bir yatla Bodrum'a uğrayacağı bildirildi. Halk Partisi merkezi olarak seçilen bir kıyı evinde kabul edilecekti. Bodrum Halk Partisi Başkanı bir hoş geldiniz nutku söyleyecekti. Nutku yazdım ve başkana ezberlettim. Su gibi okuyordu rahmetli (çünkü on yıl önce öldü), iyice hatırlamıyorum ama, söylev şöyle bir cümleyle başlıyordu. «*Kargaların bir leşin üzerinde toplandıkları gi-*

bi,"düşman da Anadolu üzerine çullanmıştı...» Tamamen böyle değil, ama ilk sözü «kargalar» dı. İsmet Paşa karaya ayak basınca, başkan nutku okumaya başladı, ama nutku tutuldu mu ne? Çünkü hıçkırığı tutmuş gibi, belki yirmi kere, «Kargalar... kargalar...» diye tekrar etti. Ben ta arkadaydım, fakat adamın nutukta ilerlemesi için koşup ardına bir tekme atasım geldi. Neyse, kargalardan sonraki sözleri önümdekine fısıldadım. O da önündekine fısıldadı. Bu arada İsmet Paşa herhalde işin farkına vardı ki, gülümsüyordu. Kargalardan sonraki söz başkanın kulağına varınca, adamcağız öyle bir hızla boşanıp nutku bitirdi ki, nutuk böyle mitralyözcesine fırlayışla gerçekten bitirildi. Böyle *formel* söylevler resmilikten upuzak kalan o özgür aydınlığa hiç uymuyordu.

ULU ÇINAR - MUSA'NIN SEVGİSİ

Belediye meydanındaki ulu çınardan söz etmiştim. Ağaçtan çok, kat kat ormana benzeyen çınar, ağustosböceklerinin toplantı yeriydi. Ben diyeyim bir milyar, siz deyiniz iki milyar. Bir ötmeye başladılar mıydı, gök gürültüsünü andıran kümeli gıcırdamalarından, ağaç altında yanyana kahve içenler —birbirinin kulaklarına gırtlaklarını patlatırcasına bağırsalar da— seslerini duyuramazlardı. İşte meydanı çevreleyen kahvehanedekiler bu gürültüden rahatsız oluyorlardı. Ağustosböceklerini susturmanın olanağı yoktu. Derken sivri akıllının biri çıktı ve böcekleri susturma çaresini buldu. Rumlar

mübadele sonucu Bodrum'dan ayrılınca, kilisenin çanı, hiçbir işte kullanılmaz olmuşmuş. Adamın biri, çanı çınarın bir dalma astı. Böcekler aşka gelince, çanı çalıyorlar, böcekler de susuyordu.

Gelgelelim böceklerin güldür güldür ötmesi benim çok hoşuma gidiyordu. Hatta yazı yazacağım zaman o çınaraltı kahvelerinden birine giderdim.

Her atasözü, ya da tekerleme mutlak bir gerçeği anlatmaz. Lafonten, «*Ağustos Böceğiyle Karınca*» masalında ağustosböceğine haksızlık etmiştir. Masala göre, ağustosböceği bütün yaz türkü söyler, ya da saz zımbırdatır, kış gelince de ekmeksiz kalır. Karınca ise sıcak evinde ocak başında keyif sürmektedir. Kilerinde çuval çuval buğday, nohut, teneke teneke yağlar istif edilmiştir. Hiç yarını düşünmeden, her dakikanın zevkine varmaya çalışan başıboş, artist ruhlu insanı —yani ağustosböceği—, ihtiyatlı ve dizel motoru gibi hesaplı, kafalı adamı —yani karınca— temsil eden ve sözümona insanlara eğitici örnek veren bu masalda uçarı ve artist ruhlu insan yerini tutan, ihtiyatsız, zevkine düşkün ağustosböceğinin gerçek hayatı bambaşkadır ve pek acıklıdır.

Ağustosböceği yaza doğru yumurtadan bir kurt olarak çıkar, sonra kanatlı bir böcek olur. Gebe kalan dişi böcek tohumla dolu yumurtalıklarını ısıtmak zorundadır. Güneşli bir dala kancalı ayaklarını takarak sımsıkı yapışır. Ağustosböceği kuş gibi ötmez. Sırtında bir sürü halkalar vardır, onları, akıldan öte bir zevk ve vahşi bir inatla, sürter durur. Vınk vınk edi-

şi, hayatın nabız atışıdır. Bu sürtüş sonucu olağanüstü bir sıcaklık olur ve annenin hemen hemen yanması pahasına yumurtalıktaki tohumlar olgunlaşır. Derken günler kısalır, havalar soğur, işte o zaman karnı çatlamış, ipince zar kabuğu halinde kalmış bir böcek kabuğu görürsünüz; ağaca takılakalmıştır. Kış rüzgârları o ince kabuğu, yüreklerin acıyla cızz etmesi gibi, yoksul ve acıklı öttürür.

Kış gelince, güneşli dünyadan göçüp gitmiş olan ağustosböceği, ortada yoktur ki, namerde muhtaç olarak karıncaya avuç açıp dilensin. Ağustosböceği (sözümona uçarı adamın hayatı) bir ahlak kuralı değildir. Korkunç, insafsız, acı bir yaratma olayını temsil eder. Zavallı ağustosböceği, yaratmak için kendisini feda eder.

Ağustosböcekleri gürlemeselerdi hatırım kalırdı. Deli Mahmut denilen bir meczup vardı, arasıra, «Veresiye veren kaltak!» diye bağırırdı. Herkes gülerdi. Alacabulaca giyinmiş yakışıklı bir kız vardı, kendisine yutkunup imrenen delikanlılara, «Parasını sonra verirsin!» dermiş. Deli Mahmut o sözlerle ona böyle sataşırdı. Oradaki çınaraltı âleminin bunlar Bodrum'a ait özellikleri olduğu için buraya kaydettim. Burada «Gazino» sözünü sembolik olarak kullanarak, o ağustosböceklerinin gürül gürül edişini, «Gazino»daki gürültülere tercih ederdim.

Bomba gecesi öten ocak böceği, can ciğer dostum oldu. Onun da ötüşü ağustosböceğindeki gibi ötüş değil, hayat yaratmak için kendisini *instinktif* bir özveri ile feda etmektir. Bu bö-

ceği İstanbul bilmez. Değil yalnız yazın, asıl kış geceleri sabaha kadar öter. Öter diyorum, ama daha önce anlattığım gibi, ötmek değildir o, bütün sadeliğiyle, yaratmaktır. Yalnız ocak böceğinin ötüşü, ağustosböceğininki gibi monoton bir şekilde değildir (Monoton deyince, bu deyişte bir hor görme yoktur. Örneğin bir puhu kuşunun direk gibi, tek notayla dimdik çağırışı, bülbülün ötüşü kadar ahenklidir). Ocak böceğinin sürekli cık cıkının yarattığı canlı sessizlik içinde yazı yazar ya da minyatürlerin gece ışığında farkedilebilecek renklerini koyardım.

Ocak böceğine durup dinlenmeyi yasak eden, bir hayat ifriti vardı muhakkak. Zavallı hayvancık kim bilir hangi zevk ve kuvvet kaynağından sarhoş oluyordu. Onun çıldırışı hayatın ta kendisiydi, hayat ki onu korkunç bir inatla bütün gece ötmeye ve yine ötmeye zorluyordu. Niçin öttüğünü bilmiyordu, (sanki sanatçı niçin resim yaptığını, fen adamı niçin keşif ve icat ettiğini bilir mi?) ocak böceği inatçı bir çılgınlıkla, benim bilgi sonucu kuşkularımı yadsıyıp (inkâr edip) dağıtıyordu. Çıldırışında benim akıllılığımdan kat kat daha akıllıydı. Ara sıra yazımda duraklıyor, ona dönüyordum ve ölüme karşı kendisince savaşan hayatın bu koca askerine bir «Merhaba!» sallıyordum.

Bodrum'da bir de Musa adlı bir delikanlı vardı. Ona, Zeytinci derlerdi. Çünkü Tarım Bakanlığının bir memuruydu. Candan bir çocuktu. Her derdini kendi gönlüne açıyormuş gibi, bana açar, her sevincini paylaşmamı isterdi. Adam, karısıyla bir türlü geçinemiyordu. Onun

ya da kadının bir kabahati mi vardı? Hayır! Birbirlerine hiç olmazsa derin saygıları vardı. Gelgelelim ikisinin de ahlakı güzel olmasına rağmen, artı ve eksi kontaklar oluyor ve şimşekler çakıyordu. Bana bir gün anlattı : «Dün gece yine bir çatışma oldu. Refika acı acı bağırıyordu. Eh fukarayız, bir şiltemiz var. Onun siniri tutunca benim ayrı yatmam gerekir. Deniz kıyısından bir koca taş alıp yukarıya çıkardım. Onu yastık, odanın kuru tahta tabanını da şilte edindim. Aşağıda, sokaktan sarhoşlar geçiyordu. Refikayı türkü söylüyor sanmışlar, iri ve bozuk seslerle, 'Zeytinci keyfinde, sabaha kadar eğleniyor maşallah' diyorlar ve kalın kalın gülüyorlardı...»

Neyse karı koca ayrılmaya karar verdiler. Bir gün Musa sevinç içinde koşa koşa geldi, bana : «Evleneceğim kadını bugün seçtim. Bir kız var, eve su getiriyor. Biliyor musun nasıl? Tellenen ve süzülen bir duman gibi. Süzülen dumanın ucuna iki kara göz koy, omuzuna da upuzun bir testi. Avluya girince sokağın çamurunu içeri getirmemek için nalınlarını kapı eşiğinde çıkarıyor. Çeşmede ıslanmış olan çıplak ayaklarıyla avlunun kayrak taşlarının üzerinde yürüyor. Upuzun, ipince ayaklar. O çıkar çıkmaz, ayağının ıslak izinden ayak ölçüsünü aldım. İskarpin yaptıracağım. Sen beni tanıyorsun ya, annesi şu Azmakbaşı mandalin bahçesinin sahibi olan kadın. Sen kadını tanıyorsun. Ondan kızı iste. Ama isteyenin ben olduğumu söyleme. Buraya gelen bir arkadaşının, kızı görüp istediğini, ama görevle birkaç ay için vazifeyle bir yere gittiğini söyle» dedi.

Ben ona, alabileceği zengin kızlar bulunduğunu, böyle on parasız bir fukarayı ne edeceğini söyledim. Dinlemedi, harıl harıl seviyordu. Neyse, uzatmayalım, kızın anasına söyledim. Anası, genç hakkında birçok sorular sorup cevaplar aldıktan sonra, kızı Musa'ya vermeye razı oldu. Musa bana bir altın yüzük verdi. Kızına vermesi için, kaynanasına verdim.

Musa, kızın bahçesinin yanında bir ev kiralamıştı. Evin penceresinden bahçenin dört köşe havuzunu, havuzun yanında da su dolabını görüyordu. Musa bir gün yine koşarak geldi, gözleri hem şaşkınlık, hem hayranlıkla parlıyordu. Bana, «Sen de görmüşündür. Dün gece tam ay vardı. Pencereye oturdum. Su dolabı dönüyordu. Ama onu döndüren beygir değil, nişanlımdı. Bu sabah anladım. Fukaraların bir beygir alacak paraları yok. Dolabı geceleyin —konu komşu görmesinler diye— benim nişanlım döndürüyor. Bir an için pencereden atılarak dolabı onunla birlikte döndüresim geldi.» Ne tuhaf dünya? Fukaralıktan utanılıyor. Bunların hiç utanacakları bir şeyleri yok. Bir görenek dolayısıyla fukaralıklarından utanıyorlar. Fakat utanacakları her şey varken, hiçbirinden utanmayıp, yalnız fukaralıktan utananlara ne demeli?

Bu tuhaf nişan töreninden on gün sonra Musa bana, yani evime, boyuna zerzevat ve yemiş taşırdı. Marullar, yeşil biberler, maydanoz, elma, armut, mandalin, limon, portakal, habire taşıyıp duruyordu. Ona, «Yahu yeter, ben burada manav dükkânı açacak değilim!» dedim.

Bütün bu yeşillikler bolluğunun nedenini bir süre sonra öğrendim. Meğer Musa, hem ni-

şanlısını görmek, hem de satın aldığı yemişler ve şu buyla onlara bir dolap beygiri aldırtmak için, bahçede ne varsa gider gider satın alırmış. Musa zengin değildi, son meteliğine kadar harcardı. Tuhaf bir çocuktu o.

Bir gün Musa'ya sokakta rasgeldim. Ceketinin göğsündeki mendil cebi, yağlıboya fırçalarıyla doluydu, yan cepleri de boya tüpleriyle şişmişti. Ona, «Hayrola, bu fırçalar boyalar ne?» diye sordum. Bana,

«Vapur resmi yapmaya gidiyorum» dedi.

«Ne vapuru?»

«Burada Deniz İşletme Acenteliği var ya. İşte acente, vapur resmi meraklısı. Acenteliğin duvarını, Deniz İşletmesinin ne kadar gemisi varsa her birinin birer metre uzunluğunda tuvallere resimlerini istiyor. Pazarlığını yapmadık ama, hakkımı vereceğe benziyor. Amacım, bir beygir alıp, bizim nişanlıyı dolaptan kurtarmak.»

Aradan dört gün mü, beş gün mü geçti, onu yine yolda gördüm, düşünceliydi. Nedenini sordum. «A birader, şu gökle şu denizi görüyor musun? Eh, bunlara mavi boya mı dayanır. Üçüncü vapur resminde mavilerin hepsi de bitti. Ne kobalt mavisi, ne ultramarin, ne seruleum mavisi kaldı. O vapur resimlerinde yalnız deniz ve gökte serbestim. Vapurlara gelince, acente vapurlar fotoğraflarında nasılsalar öyle istiyor. İpler birer birer çizilecek, bacalarda Deniz İşletmesinin arması iyice belirtilecek. Mavi kalmadığı için öteki vapurların denizini de, göğünü de kapalı olarak yapacağım.» Burada elini ta Knidos ufkuna uzatacak-

mış gibi, denize doğru fırlatarak, «Bak şu denize. Yazık oldu!» dedi; döndü yürüdü.

Tuhaf adamdı şu Musa, vesselam. Benimle Kaplankaya'ya, bir de kale önüne balık avlamaya gelirdi. Yanyana otururduk, kimi sefer o konuşur ben dinlerdim, kimi sefer ben konuşurdum o dinlerdi. Saatlerce susardık, bazen sanki birbirimizin düşüncesini dinlerdik. Onunla birlikteyken yanımda kimse yokmuş gibi olurdu. Bazen, acaba ben o muyum, yoksa o ben mi? diye düşünürdüm.

Yine bir gün sevinçten etekleri zil çala çala geldi :

«Biliyor musun, bugün ne oldu? Nişanlımla tanıştık!» dedi. Ben :

«Nasıl olur? Onu zaten biliyordun ya?» dedim.

«Ben biliyordum ama, o bilmiyordu. Şimdi biliyor.»

Anlattı Musa; şu bu almak üzere bahçeye sık sık girip çıktığı için kızla senli benli konuşmaya koyulmuşlarmış. O sabah yine bahçeye gitmiş. Bahçede çevresi sütunlu büyük dört köşe havuz varmış. Sütunların üzerinde de üzüm asması çardağı, havuzun suyunu gölgelemek için. Musa ile kız, Musa'nın aldığı marulları yıkamak üzere havuzun kıyısına yanyana oturmuşlar. Şundan bundan konuşurken, Musa, kızın elindeki nişan yüzüğünü göstererek :

«Nişanlın ne zaman gelecek?» demiş.

«Bilmiyorum? Ama dün annem, komşuya bir aya kadar geleceğini söylüyordu bahçeden, ben odadaydım, işittim.»

«Nişanlın nasıl adam?»

«Bilmiyorum ki, annem vermiş beni.»

«Ya topal, kör bir şeyse?»

«Yok a canım, annem beni vermezdi. Hem ben varmam ki köre.»

«Annen hiç söylemedi mi sana, şöyledir, böyledir diye?»

«Yoo. Galiba annem de nasıl olduğunu pek bilmiyor. Cevat Beygiller hiç de kusuru yok demişler anneme.»

«Peki, sen nasıl olmasını isterdin?»

Musa'nın anlattığına göre, ikisinin de belden üst tarafları havuzun suyuna yansıyormuş. Ama Musa havuza doğru eğilmiş bulunuyor, kızın yüzünü havuzda görüyormuş. Kız yukarıya baktığı için havuzdaki aksini göremiyormuş. Musa bunu sorunca, kız yüzünü ona döndürmüş. Musa havuzdan görmüş. Kız görüldüğünün farkında değilmiş. Kızdan cevap alamayınca, Musa yine :

«Yahu nişanlının şöyle ya da böyle olduğunu istersin değil mi? Sözgelimi gümrük ambar memuru Hüseyin Bey var. Ya da telgrafçı Süleyman Bey?»

Kız :

«Yok, onlar gibi istemem. Gönlüm ısınmaz onlara» demiş.

«Eh kimin gibi olsun istersin?»

Yine cevap yok.

«Bak, şehirde kaç kişi var. Hangisi gibi olmasını isterdin?»

«Sana benzerse iyi!» demiş kız. Musa da nişanlısının kendisi olduğunu söylemiş. Kız kıpkırmızı kesilmiş ve sıçrayıp kaçmış ceylan gibi.

Musa gemi resimlerini bitirince, —acaba acente ne kadar verecek diye— yüreği pat pat çarpa çarpa acenteliğe gitmiş. Adam yedi resme ikişer buçuk liradan on yedi buçuk lira vermiş. On yedi buçuk liraya dolap beygiri alamadığı için Musa, sağlam bir dolap eşeği almış.

Onlar evlendikten sonra bir kere evlerine gittim. Kadın şalvarla ve çıplak ayakla içeri dışarı koşuşuyordu. Ocakta çömelerek kahve pişirip getirdi. Hava sıcaktı. Ocağın ateşi yüzüne vurmuştu, yüzü kıpkırmızı olmuş, terliyordu. Birkaç yıl sonra Musa'ya İstanbul'da rasgeldim. Karısı yanındaydı, pek uygun bir giysi giymiş, hele şapkasını başına öyle yakıştırmıştı ki!..

Aradan bir yıl geçince, artık ben adamakıllı Halikarnaslı olmuştum. Ben oraya gittiğim zaman birbiriyle karşılaşan Bodrumlular pek selamlaşmayı beceremiyorlardı. Yumruk kadar bir lokmayı yutmaya çalışıyorlarmış gibi, birbirinin yüzüne yutkunup dururlardı. Eninde sonunda pek zoraki bir görev görülüyormuş gibi candanlığın hızından büsbütün yoksun bir şeyler homurdanılıyordu. Eskiden beri selam olarak «Merhaba!» demek âdetti ya, herkes de bu sözü âdet yerini bulsun diye kullanıyordu. Artık bu sözde has madenin —yere çarpılınca— çil çınlayışı değil, kalp paranın kof takırtısı vardı. Ne var ki, bu söze zafer hızı katıldı.

Selam sözü insanoğlu gönlünün derinden, tanyerinin aydını gibi sevinçli gelmeye koyuldu.

Artık şehrin her yerinden neşeyle şimşek gibi çakıyordu merhabalar. Hatta bu merhaba selamı dolayısıyla bir kayık karaya oturdu.

Bir gün Hovarda (Kaptanın lâkabı buydu. Kendisi bu anlatacağım olaydan on yıl kadar sonra kayığı ile denizde kayboldu. Ne kayığının parçası, ne kendisinin gövdesi bulundu. Tam bir kayboluştu onunkisi) seferden dönüyordu. Asıl limanın bir tarafında kale, bir tarafında da —ufak bir yarımada üzerinde— Tepecik camisi vardır. Ara yerdeki kavis, ince kumsaldır. Kumsalın üzerinde yer yer —önce söz ettiğim— Çardakaltı kahveleri vardı. Hovarda'nın dümenine kumsalın bükümünce bir iz dolandırıyordu. Hovarda'yı çardakaltı kahvelerinden görenler, kumsalın kavisince, «Merhaba, Hovarda!» diye selamla gürlediler. Hovarda da candan «Merhaba!»lar bağırırken el kol sallıyordu. Aşırı sevincinden dümen yekesini kendi halinde bıraktı. Mavilerin koynundan fırlayan bir sağnak, yelkenlerin içine atlayınca, gemi tam hızla orsaalabanda etti. Kayık, Çardakaltı kahvelerinden birine, kumsalın üzerine kayıp çıktı. Teknenin hemen hemen üçte biri sudan çıktı. Çardağa çatan armanın amura ve stanco ipleri kopunca yelken kurtuldu, uçtu... uçtu... Tepecik camisinin kısacık minaresine takıldı. Güldür güldür yapraklanırken kıyı boyunca kopan gülüşlere ve merhabalara kendi harlayışını kattı.

Artık balık takımlarını kendim yapıyordum. Balıkçılar on beş yirmi kiloluk koca orfos balıkları satarlardı. Ne renkli ve heybetli

şeylerdi onlar! Yumurta boyunda oval gözlerine bakardım da onlarda derin denizlerin sırrını görür gibi olurdum. Ne de kocaman kanatları ve yeleleri vardı. Rüyama girerlerdi. Demirciden onlara göre oltalar dövdürdüm. Nerdeyse kasap çengelleri kadardı onlar. Salmakis'te ve kale önünde orfos bulunmazdı. Ama eski Halikarnas dalgakıranının beş altı kulaçtaki yıkıntılarının mağaralarında babacan orfosların bulunduğu söylenirdi. Yolundan sapan kimi orfosun avlandığım yere uğrayacağını umardım.

Gazinodan ve iş saatinden sonra orada toplananlardan söz etmiştim. Yatsı namazını kıldıktan sonra oraya, çoğu bastonlu, değnekli yaşlı yirmi otuz kişi toplanırdı. Kim bilir kaç seneden beri yatsı namazından sonra gazinoya gidip birer kahve içmek gelenekleriydi. Birbirlerine söyledikleri sözler ortalıkta cansız ve kansız şöyle bir süründükten sonra değneklerini takırdatarak kambur kambur evlerine çekilirlerdi. İhtiyarlardan birisinin ötekine söylediği sözler hâlâ hatırımda : «Ah, bu domatizma (romatizma demek istiyordu) bir türlü durmuyor. Ilıcaya git, dediler, gittim, olmadı. İstanköy'ün sıcak çamurlarına bat, dediler, battım, yine olmadı. Suya gömüldüm, çamura gömüldüm, artık mezara gömülmek kaldı!» diyordu.

Bir gece on on beş orfos takımıyla gazinoya daldım. «Merhaba!» dedim hepsine. Sonra deryalar balık doluyken, niye orada uyuklayıp durduklarını söyledikten sonra, öylesine ateşli konuşmuşum ki, gazinoda bir oksijen bombasının patlaması gibi bir şeyler oldu. Hepsi de oturdukları yerlerden dikildiler. Her birinin

eline bir orfos takımı, ya da başka oltalar ve ipler verdim. Güçlü kuvvetli adımlarla kalenin seddine (yan tarafına) gittik. Yirmi otuz metre yüksekliğindeki duvara sıralandık. Attık oltaları kapkara sulara. Ne yıldız kalabalığıydı o. Yıldızlar takla mı atıyorlardı ne? Bütün gece gökyüzü zangır zangır hareket halindeydi.

Kalabalık gümüş balıklarıyla kefal yavrularına, küçük bir avcı balık saldırınca, gümüşlerle kefaller sürü halinde denizden sıçrarlar. O zaman insana denizde alâmet bir balığın oynadığı etkisini veren bir fısıltıyla birlikte, bir de yakamoz kıyameti kopar. İşte o zaman duvarda sıralananlar, «Aman dikkat! Pek büyüğü uğradı!» diye heyecanlanıyorlardı. Şafak söküyordu artık. Birkaç küçük balık tutuldu. Birisi de eni konu büyük bir minaze (kara lekeli kükürt sarısı bir yılan balığıdır) tuttu. Güneş doğduktan sonra herkes güle konuşa evlerine döndü.

Bu pembe sabahlar, mavi öğleyinler, altın ikindiler, menekşe akşamlar diyarının iklimi öyleydi ki, domates fidanları beş altı yıl yaşıyordu.

Domates fidanlarının gövdeleri bacak kalınlığında olarak üç metre kadar tırmandıktan sonra, çardağa yayılıp yaprak ve kırmızı domateslerle altlarındaki avluyu gölgeliyorlardı. Patlıcanlar da üç dört yıl yaşıyorlar ve üç metre kadar yükseliyorlardı. Hurma ağaçları, hurmalar zevkle yenecek kadar tatlı oluyordu. Bir mandalin ortalama bin, en çok dört bin mandalin, portakallar ve limonların her bir ağacı kolay kolay on bin limon ve portakal veriyorlar-

dı; on sekiz bin veren ağaçlar da vardı. Çiçekler İstanbul'un bildikleriydi. Ne var ki, şebboy gibi çiçekler, pencerelerdeki saksılardan bir şebboy çağlayanı gibi devrilip aşağıya akıyorlar. Yaseminler bulut halinde, beyaz yıldızlarının bolluğundan yaprakları görülmeyecek. Bodrum'un yanında gövdesi dokuz metre çapında bir kovuk halini almış bir zeytin ağacı vardı. Herodot zamanında herhalde üç dört yüzyıllıktı. Üçüncü derecede bir dalında bin beş yüzden fazla yıllık halka saydık. Hâlâ yüz kilo kadar dane veriyordu.

Dağ bitkilerini görmek üzere, Göktepe' deki eski büyük Halikarnas Tiyatrosuna çıkınca yüksekten çepeçevre bir göz gezdirdim. Topraklar yıldıran güneşe tiril tiril titreyen ışıkla cevap verirdi. Sanki her taraftan parıltı parçaları yağıyordu. Öyle bir günlük güneşlik, öyle berrak bir ışık ki, radyum gibi, duvarlardan geçecek nerdeyse. Ta aşağıda deniz masmavi bir ateş. Karalar ve kıyılar bu mavi alevlerle sarmaş dolaş olmuş. İnsan büyük ferahlıkla içini çekerek : «Ne güzel!» diyor.

Havası da öyle ki köyleriyle birlikte yirmi bini aşan nüfusu içinde bir tek şişman ya da göbekli insan yok. Çok kadınlar da aybaşlarını ayda iki kere görürler. Ben Salmakis'te ya da sabahtan akşama kadar kayaların üzerinde başı açık durduğum halde, bir şey olmazdım.

Bir memleketin suyundan, havasından söz edilir. Oysa, bir memleketin sesi, sedası, gürültüsü, kokuları, herhalde suyu havası kadar etkiler. Sözgelimi bir şehrin bellibaşlı özelliklerinden ikisi tramvay, otobüs ve otomobil gü-

rültüleriyle yanmış benzin ve lastik kokusudur. Burada ise, sanki yaradılış, şehirde taşla betonla, otobüs gürültüleri benzin kokularıyla kendisine verilen sıkıntıdan —yaz tatiline çıkmış öğrenci gibi— bayram etmektedir. Kuşların cıvıltısına, binlerce kumrunun dem çekişine, portakal, limon ve turunç çiçeklerinin kokusu karışır. Kıyı rüzgârı açık denizlere, turunç ve öteki turunçgil çiçeklerinin güzel kokularını götürür. Bunlar, can verici olmasalar, şehirlerde hasta olanları iyi etmesi için, doğa veya ormana —yani yavrunu iyi et diye— yaradılış ananın kucağına vermezdik.

Ne yazık ki, yurt diye hemen hemen yalnız İstanbul sevilmiş. Kim izzet ve ikbal ile bâb-ı devletten çıkmış, hiç sağına soluna bakmadan saadet —Dersaadet— kapısına kapağı atmış. Bu halin pek kötü sonuçları olmuş.

Bu güzel iklimde neler yetişmezdi!.. Ama kimse bu güzelliğe daha başka güzellikleri getirmeyi düşünmüyordu. Ben tarımdan pek çakmıyordum. Bazı tarım kitapları getirmeyi düşündüm. Birkaç kitap ve ısmarladığım bazı tohum katalogları Paris ve Londra'dan geldi.

ASIL SÜRGÜN

Eh, üç yıllık kalebentlik süresinin bir buçuk yılı geçmişti. Bir buçuk yıl sonra denize açılabilecektim. Ondan sonra da ölünceye kadar Bodrum'da kalmayı kurmuştum. Ne var ki, İstiklal Mahkemesi —masum olduğumu bildiği için olacak— lütfedip, geri kalan kalebent-

liğimi İstanbul'da geçirmekliğime karar verdi. Bodrum'a gönderilmem felaket suratlı bir lütuftu, ama şimdiki lütuf da mutluluk suratlı bir felaketti. Asıl cezayı şimdi görüyordum.

Bu sefer jandarmayla gitmiyordum, evrakım Bodrum'dan İstanbul'a giden vapur kaptanına verildi. Ben vapura binerken, Bodrumlular, İstanbul'daki hısım akrabalarına verilmek üzere sandık sandık ve çuval çuval kuru incir, badem, tuzlanmış balık, daha birçok şeyler getiriyorlardı. Onlara, «Yahu, ben İstanbul'a ayak basınca serbest bırakılacak değilim. Polise teslim edileceğim. Serbest bırakılmazdan önce polis şubelerince yapılacak muameleler olacak. Ben bu kadar eşyayı —bu arada— kime teslim edeyim?» dedim. Onlar, «Hiç merak etmeyin, biz telgraf çektik, vapuru bekleyip, vapur yanaşınca gelecekler ve eşyalarını alacaklar» dediler. Ben de çaresiz, «Peki!» dedim.

Ama İstanbul'a varınca kimse gelmedi. Çuvalları, sandıkları hamallarla dışarı taşıttım. Polisler, müdüriyete gideceğimi söylediler. Üç otomobille, kuru incir, badem, tuzlu balık ve daha unuttuğum bir sürü şeylerle müdüriyete vardık. Oradan Beyoğlu karakolu mu ne, oraya. Geceyi müdüriyette geçirdim. Ertesi günü yine bir karakoldan bir merkeze, merkezden yine müdürlüğe gittik. İstiklal Mahkemesi'nin anı sanı büyük olduğu için, hiçbir dairenin beni serbest bırakmaya cesaret edemediğini anladım. Beni sürgünümde, yani Bodrum'da rahat bıraksalardı ya! Kim söyledi onlara bana lütuf etsinler diye? Nihayet İstiklal Mahkemesi'ne hitaben bir telgraf çektim. Beni İstanbul'

da serbest bırakmadıkları için geri yollanmam için yalvardım. O telgraf görülünce serbest bırakılarak, sandıklar ve çuvallarla anneme gittim.

Artık kalebentlik süremin tamamlanıp Bodrum'a dönmek için günleri, neredeyse saatleri sayıyordum. Bodrum'dayken yazı yazıyor ve kitap çeviriyordum. O işe İstanbul'da da devam ettim. İki zehir zemberek kış geçirdim.

İstanbul'dayken yazı ve çevirilerden edindiğim paraların çoğunu Bodrum'a hazırlık olmak üzere tarıma ait kitaplar ve balık avı takımlarına harcıyordum.

Birinde bulamadığımı belki ötekinde bulurum diye üç dilde tarım ansiklopedileri ve başka kitapları getirterek kısa zamanda tarım konusunun tamamen hâkimi oluyordum. Özellikle güney illerinin tarımına.

He heyt güney illeri deyince, gözlerimin önüne o kasvetli İstanbul kurşunisinde Akdeniz geliyor. Akı öylesine ak ki, ona kıyas başka her ak kara olur. Ey okuyucum, bunları yazarken kendimi tutuyorum, yoksa duygu şiddetiyle kendimi kapıp koyuversem, yapmak zorunda kalacağım aşırı davranışlar dolayısıyla Türkçemizi de, gramerimizi de, kemikleri yerlerine gelsin diye götürüp hastahaneye yatırmak gerekir. Ne aşırılık?!.. Suyu fazla ıslak diye aşırı mı saymalı?

Büyük Postahanedeki mektup kutularının üzerinde mektupların gidecekleri bölgelerin adları yazılı. Bir kutunun üzerinde «Akdeniz», ötekinin üzerinde «Karadeniz» yazılı. İrkilip duruyorum, baştan ayağa huşu halinde düşü-

nüyorum. Gözlerime yaşlar geliyor. Sürgünüm gerçekten! Mektubu nereye atıyorum? dersiniz. Gayet tabii Akdeniz'e. Benden selam, merhaba!..

Balık takımları olarak bir zıpkın koleksiyonu yaptım. İçlerinde güneş ışını gibi denize işleyecek olanları vardı. Biri dört bin kulaç uzunluğunda ağır bir paraketa, bir tane de iki bin kulaçlık, köstekleri kıl ve misina paraketa. Bunların iplerinin büklümünü ben alıyorum, çam kabuğuyla boyuyorum, iğneleri köstekle-re, köstekleri de beden iplere bağlıyorum. Her bir kulacı bir kocaman çamaşır sepetine yerleştiriyorum. Çamaşır sepetlerinin kıyısına eyelediğim mantarları çepeçevre takıyorum, iğneleri mantarlara saplıyorum. Binlerce iğne yanyana dizilmiş, pırıl pırıl ışıldadıkça içim açılıyor. Gözlerimde deniz mavileri tütüyor.

Koyun sürüsünün başında giden, kösemen diye anılan bir koç vardır. O ne yaparsa, ardından gelen koyunlar da onun aynısını yaparlar. Çoban, elindeki değneği kösemenin önüne eğer. Kösemen değneğin —yani engelin— üzerinden hoplar. Çoban değneği kaldırır. Binlerce de olsa sürünün her koyunu, kösemenin hopladığı yere gelince, gereksiz yere, havaya hoplar. Bizim denizcilerde olsun, çiftçilerde olsun, bu alışkanlık vardır. Babaları, ataları öyle davrandı diye, onlar da —mantıklı bir neden olmadığı halde— tamamıyla öyle davranırlar. İşte bu nedenle balık takımlarımda birçok yenilikler yaptım. Bu değişiklikler, sonra denizciler

tarafından kabul edildi. Sünger avcılığı araç gereçlerini de ilkel bulduğum için, onlarda epeyce değişiklikler yaptırdım.

Biraz önce Bodrum'u özlediğimi yazmıştım. Burada tekrar ediyorum: Özlemek, harıl harıl özlemenin ne olduğunu bilenler beni anlarlar. O âleme ulaşma saatini gürleyen yürek ve acıklı, fırtınalı gözlerle bekleyen için durmak; yerinde saplanakalmak öldürücüdür. Durup solumak yaşamak mı?

Sabah tanyeri ağarınca mavi üzerine kükürt sarısı. Öğleyin gök mavisini ustura gibi pürüzsüz kesen, akşamleyin menekşe zemin üzerine leylâki şiveye kayan sürgün evi, kimi barındırıyordu acaba? Geceleri Salmakis'teki taş doruklara, sessiz yıldızlara dik kayalar ne cevap veriyorlardı acaba? Kale önündeki bulamaç yarlardan ıssızlıklar tutkunu ay hangi bakışları hülyalar gurbetine çıkarıyordu? Hele gülen, nur gibi denizler beni öylesine çekiyorlardı ki, nabzımda çarpan kan gibi, alnımda boncuklanan ter gibi tuzluydu o da. Ta uzaklarda ışığın şanında eriyen adaları, kıyıları, bükleri, Knidosları, Datçaları, Gökovaları, daha daha uzakları açık denizlerin açıklıklarını özlüyordum. Oraları zaten cennetti; ama içimden, oraları on kat daha cennet yapmazsam, adam değilim, diyordum.

TOHUM VE TROÇKİ

Hemen hemen mükemmel bir çiftçi olmuştum. Sakın ha aklımız maaşlı çiftçiye gitmesin.

Avcuma aldığım tohumlar, «Aman biz geçici tabutlarımız içinde ölü gibi yatıyoruz. Gönlünden ve yine gönlünden kopan sıcaklıkla biraz ısıt bizi. Dirilt, biz de tıpkı senin gibi bir yaratığız. Biraz su ver bize. Biz de senin yaşadığın dünyada, senin çağdaşın olarak güne güneşe çıkalım!» diye yalvarıyorlardı.

O zamanki Mısırçarşısı'nın arkasında tohum satan dükkânlar vardı. Bodrum'a dönmeme yakın, oraya gider, Bodrum için tohumlar alırdım. Büyükada'daydım, oralarda palmiyelere bakmak ve tarım kitaplarındaki resimlere göre hangisinin hangisi olduğunu tanımak üzere gezerdim. Bir gün, eskiden Otel Ciyakomo diye adlandırılan bir binanın yanında, tohum vermekte olan bir *Pritkardiya Filifera* palmiyesi gördüm. (Bu palmiyelerin yelpazemsi yaprak bölümlerinin uçlarında titre gibi lifler sarkar. Onun için Bodrumlular ona, «*Sakallı Palmiye*» adını vermişler. İkinci Dünya Savaşında ülkede ip ve urgan olmadığı için, bütün halk kuyu içinden tutunuz da, eşek yularına kadar gerekli ipleri «Sakallı Palmiye»lerin sakallı bölmelerinden yapmışlar. Tarım Bakanlığı, Boğaziçi'nde bir ip, urgan ve halat fabrikası kurdu, ama ülkede bunları imal etmek için gerekli olan lifli bitkileri ektirmeyi unuttu.) Palmiye yüksek, tohumları da yüksekteydi. Tanrıya sığınarak palmiyeye tırmandım. Doymaz bir iştahla ceplerimi avuç avuç tohumlarla doldururken, palmiyenin dibinde peydahlanan birkaç kişi, sert bakış ve sert sözlerle palmiyeden inmemi emretti. Meğer palmiyesine tırmandığım bahçenin ait olduğu büyük ev mi, otel mi

—her neyse— orada Troçki oturuyormuş. Adamlar bana :

«Orada ne yapıyorsun?» dediler.

«Tohum topluyorum.»

«Onu bizim külahımıza anlat. İn aşağıya!»

İndim. Onlar yine :

«Burada ne arıyorsun?» diye sordular.

Ben :

«Efendim, ben İstanbul'da kalebentim...» dedim ve kısaca anlattım. «Bodrum'a tohum götüreceğim.»

Aralarında kurnaz kurnaz güldüler, yüzlerinden; delilik tasladığımı sandıklarını anladım. Galiba evde oturmakta olan Troçki' ye palmiyenin üzerinden işaretler yapmak istediğimden kuşkulanıyorlardı. Neyse! Karakola gittik, orada beni tanıyorlardı, iş düzeldi. Güle güle ayrıldık. Hemen hemen tıpkı bunun gibi bir olay İzmir'de Konak Meydanındaki bir ağaçta başımdan geçti.

Büyükada'da eşim, sarı kızım İsmet'i dünyaya getirmişti, sancıları tutunca ebeyi bulmak üzere koşmuştum. Ben ebeyle gelinceye kadar eşim, çocuğu, kendi kendine doğurmuştu zaten. İsmet'ten önce bir çocuğu, tırmandığı yüksek bir erik ağacının tepesinde düşürmüştü.

İsmet'in dünyaya gelişinin yirminci günü, üç yıllık kalebentlik süremin sonuncu günüydü. O gün eteklerim sevinçten ziller çala çala soluğu doğru polis müdüriyetinde aldım. O gün üç yıl kalebentlik müddetinin bittiğini, ertesi günü artık serbest olduğumu, hemen ertesi günü vapurla Bodrum'a gideceğimi bildirdim.

Müdür, kalebentliğime ait evrakı arattı. Evrak arandı, tarandı. Evrak mevrak yokmuş ki, bulunsun. Ben müdüre, İstiklal Mahkemesi'nden bu yana olanları bir bir anlattım; sonunda, «İşte bugün kalebentliğim bitti» dedim.

Müdür :

«Eh, sizi tebrik ederim! Geçmiş olsun! Ama bu geçmiş olsunu bir buçuk yıl önce demeliydik!» dedi. Ben :

«Neden?» diye sordum.

«Çünkü» dedi. «Dairede mahkûmiyetine ait bir kayıt, bir evrak bulunmadığına göre, siz bir buçuk yıl önce serbestmişsiniz. Buraya nakliniz, serbestliğinizin sözümona bir kitaba uyduruluşu olacak...»

Eh, bu sefer de yine yandım doğrusu, ben bir buçuk sene önce Bodrum'a gidebilirmişim? Bir buçuk yıl boşuboşuna işkence çekmişim. Hayatımın bir buçuk yılını kaybetmişim. İnsan kaybedişin böylesine yanmaz da neye yanar? Neyse, hayatımda pek kazanmadım ki, kazanmasını öğreneyim. Ama kaybetmesini, hem de şahane kaybetmesini öyle öğrendim ki, en zengin kazanışlara taş çıkartan bir ferahlık ve gönül açıklığıyla, gülerek kaybederim.

Ertesi günü —bacası sigara böreğine benzeyen— «*Çanakkale*» vapuruna bindik. Nisanın son günleriydi, gök kapalıydı, hava da oldukça soğuktu. Ama hiçbir zaman İstanbul gözlerime o günkü kadar günlük güneşlik görünmemişti. Vapur iki bakımdan Nuh'un gemisine benziyordu : İlk önce eskiliği dolayısıyla, ama Avrupa'ya gidişlerde, en modern yolcu vapurları halt etsindi onun yanında. Sonra taşıdığım to-

humlar ve çeşit çeşit balık avı araçları, tarıma, denize, balıklara ait kitaplar, dolayısıyla da her çeşit hayvanlar taşıyan Nuh'un gemisine benziyordu. Yirmi bir günlük mavi gözlü, sarı saçlı İsmet'i küçük bir sepete yatırdık, sepeti bir yerden bir yere gitmek gerektikçe koltuğumun altına alıyordum. Yemek yerken masanın üzerine koyuyordum. Vapur, vinçlerini gürleterek yükünü aldıktan sonra, rıhtımdan ayrıldı. Artık pruvamız Akdeniz, Arşipel ve Halikarnas'a doğru denizi yarıyordu.

İstanbul'dayken tuhaf bir durumla karşılaştım. Ne yazmıştım, ne için suçlanmıştım? İstiklal Mahkemesi'nin verdiği hükmün içyüzü neydi? —O sıralarda bu işin pek içyüzü yoktu ya! İçyüzü de dışyüzü de kabak gibi meydandaydı.— Bunları her ne nedenle olursa olsun, görmek istemeyenler pek tabii olarak o gerçeklere kör kalıyorlardı. Şunun bunun cıncığını cemaziyülevvelini, kısacası her şeyi, her sırrı bilir gibi görünmek isteyen ve kurnazlık, kulağıdeliklik ve gözükeskinlik taslayan insanlar çoktur. Onlar sağa sola, benim korkunç bir askerlik düşmanı olduğumu fiskoslarla yaymışlardı. Bu dedikodu ve söylentilerin doğru olup olmadığını araştırmak zahmetine katlanmayanlar, işittiklerini olduğu gibi kabul edip, onları gerçek sayıyorlardı. Onlar da beni lekelemeyi bir yurtseverlik görevi sandılar galiba. Mesela Zekeriya'ya kini, kızgınlığı olanlar, ona, «Askerlik düşmanı Cevat Şakir'le konuşan alçak adam!» diye çatıyorlardı. Hoppalaa!..

Düşenin dostu olmaz, derler. Birkaç dost dışında, ötekiler çil yavrusu gibi dağıldılar. Bu

dağılışa hiç hayret etmedim. Ben bir adamı sempatik ve hoş bulursam, bir gün kararı firara döndüreceğini de bilsem, bana sempatik görünenin bu nedenle sempatik görünmemesine olanak yoktu. «Varsın o da o kadarcık bir haltı işleyiversin!» der —ne yapayım— omuz silker geçerim. Adı çıkacağına canı çıksın derler. Adım çıktı diye canım niye çıksın?.. Hele şu adımla canımı çıkartanlara bakındı bir! Canımın onların çıkardığı adımla, ne ilgisi var? Ben kendi hayatımı yaşarken, isteyen adımla kalır. Benim hayatım kendi beynimin içinde ve başımda yaşıyor, hayatım başkasının beyninde ve o beynin benimle ilgili anlayışında yaşamıyor ki, bana hakaret edenlere, namusuma saldıranlara hemen öfkelenmem gereksin. Ama zorla değil ya, hiç öfkelenmiyordum, alışılan öfkelenmektir, diye öfke taslamak zahmetine de katlanamıyordum. Ben neysem oyum, ne övünmekle yükselir, ne de yerilmekle alçalırım.

Namusuma atıp tutanlara karşı mahkemede hakaret davası mı açaydım? Tutalım ki mahkeme hakaret edeni şu kadar lira tazminat ödemeye mahkûm edecekti. Tam doksan iki lira diyelim. Adam doksan iki lirayı sayınca, benim namusum —hikmeti Hüda— eski haline gelerek bütünlenecek miydi? Namusu bir gemi teknesine benzetirsek, bu işin bir akla yatkın tarafı olabilirdi. Birisi, teknenin bir tarafını delerse fena olur, çünkü tekneye su dolar. Bu takdirde mahkeme, namus teknesinde açılan deliği ölçer, deliği yamayıp kapamak için şu kadar santimetre eninde ve şu kadar santimetre boyunda bir lumbalar (dört köşeli bir

tahta parçası) çakılmasını emreder. Tahta çakılır, stüpi ve stokko tıkılır, armozlar bir de boyandı mıydı, namus teknesi tamamdır, artık su dolmaz, denebilir.

BODRUM - HALİKARNAS

Gemi Bodrum'a doğru yol aldıkça gök de, deniz de daha bir mavi ve berrak oluyordu. Bodrum'a sabahleyin vardık ve dosdoğru kayınvalidenin bahçesine gittik. Bahçeye girip selam verince, Büyükada'da Troçki'nin bahçesinde (artık oraya o adı vermek gerek), topladığım palmiye tohumlarını toprağa ektim. Eh, bir buçuk yıldır Bodrum'a güzel şeyler ekip dikmek gözümün önünde tütüp durmuştu, artık kim beklerdi? Yarım saat önce dikmek, hayattan yarım saat kazanmaktı. Fidanın büyüdüğünü dünya gözüyle yarım saat fazla görmekti. Yoksa gönül gözüyle ben öldükten sonra bile, fidanın gelişeceği hali tohumu ekerken görüyordum. Böylece İstanbul'dan tohum olarak ne getirdimse, karaya ayak bastıktan bir saat sonra, hepsi de sıpsıcak toprak içinde, büyümek işine girişmişlerdi.

Öğle yemeğini —âdet yerini bulsun diye— çarçabuk atıştırdıktan sonra, biriktirmiş olduğum parayla bir sandal almaya çıktım. Ceviz kabuğu kadar bir sandal buldum, küçük bir latin yelkeni vardı. Param daha büyüğüne yetmiyordu. On beş günden beri karaya çekilmiş olduğu için, armozları açılmıştı. Şişmesi için denize gömdük. O kayık için ancak limanın

içinde gezilir diyorlardı. Ben ise, limanın içinde gezmek değil, o kayıkla Amerika'ya kadar gitmeyi göze alabilirdim.

Paraketalarımı gören iki balıkçı, kendi piyade sandallarıyla, üç mil ötedeki, Adaboğazı adasına gidip balık avlamamızı istediler. Bodrum limanından denize ilk açılışımdı bu. Denizlerle kıyıların böylece uyuştuğu az görülmüştür. Piyade (Girit yapısı kayıklarda her şey —konfor, vb.— hıza kurban edilmiştir. Girit'in uçurumlarından esen sert rüzgârları yenecek ok gibi deniz yapılarıdır) ile adaya doğru kıyı kıyı kürek çekiyorduk.

Denizin göz kamaştırıcı mavisi içerilere işleyip, karaları adacıklara ve yarımadalara bölüyordu. Akılları terelelli, binbir belkıran kıvrıntılı körfezlerin kovuklarında güneşte serilip keyif çatan rıh gibi ince kumsallar görünüyordu. Adaya vardık. O kadar hülyalardan; rüyadan yapılmış ki, üzerine soluyuverilince gözlerimizin önünden uçuverecek. Tertemiz bir masumluğu var, hani manzarasıyla yıkanacağınız gelir. Ada kıyısında deniz karaltıda o kadar durgun ve berrak ki, deniz yüzüne bakamazsınız, mutlaka dibine bakarsınız. Çünkü deniz yüzünün farkında olmazsınız.

İki denizciyle şakalaşarak paraketayla adayı sarıyoruz. Balık tutulmuş ya da tutulmamış, umurumda değil. İşte ömrümün bu anında böyle bir hayranlık ve ferahlık nasibim oldu ya. Denizciler de can adamlar. Dalkavukluk etmemek ve etikete riayet etmemek dürüstlüğünde bulunuyorlar. Bana gerekirse küfür ediyorlar... Yani, doğru ya da yanlış ne düşündük-

lerini söylüyorlar. İnsan işte bu gerçektir, diye rahat ediyor. Beni bir ayağımın bir parmağı üzerinde dineliyormuşum gibi iğreti ve sahte bir tavır takınmaya zorlamıyorlar. İnsana böylece, olduğu gibi durmak özgürlüğünü veren iki şey vardır: Biri ıssızlık, öteki de gerçek arkadaş.

Paraketanın baş şamandırasının yüzdüğü karantıya döndük. Yazmıştım, deniz orada o kadar sütlimanlık ki, yüzü kürk gibi yumuşak. Adanın üzerinde narteksler iki insan boyunu aşıyor. Çiçeklerini açmışlar. Hepsi sapsarı alamet bir şamdan. Daha sonraları o adaya yıllarca bir başıma gelirdim. Narteksler altından kuştüyünden daha yumuşak funda toprağı, getirttiğim tohumlara ilk döşek olurdu.

Paraketayı kaldırdık, beş altı balık çıktı kocaman. Bodrum'a ve eve ilk geldiğim gün olduğu için —yani özgürlük olarak— balıkları, bir sana, bir bana, bir ona diye bölüştük.

Açılışta, balık avı ikinci üçüncü derecede bir amaçtı. Asıl özlem, yeni yerler görmek, rüzgârla gitmekti. Onun için tutulan balıkları çoğu zaman dağıtırdım.

Karantıdan çıkınca, rüzgâr denizin dümdüz ovasında mavi mavi yayıla yayıla geldi. Piyadenin sakolevi yelkenini açtık. Ne hoştur yelken hissa edilirken şakırdayarak yapraklanması; âdeta bir gülüştür. Sakolevi yelken, armanın iplerine takılmış beyaz bir buluttur. Direk, gemi pruvasının ta yanındadır. Rüzgâr kayığın ucundan tutunca maviler üzerinde uçurur.

Denizden Halikarnas'a ilk dönüştü bu. Daha sonraları, yıllar süresince bu dönüşler yüz-

lerce, hatta binlerce defa tekrarlanacaktı. O ilk gün şehrin iki limanının evleri, denizin leylâki durgunluğunda pespembe angılanıyordu. Âdeta tatlı bir flüt sesiydi ki, yeni bir hayatı müjdeliyordu kıyıda yayıla yayıla.

Kayınvalidenin deniz kıyısına yakın, her katı birer odalı, iki katlı kutu gibi beyaz bir evi vardı. Önündeki avlusunu koca bir hanımeli, bir delice, bir de kuyu süslüyordu. Ne var ki damının yarısı çökmüştü, ilk katının tabanı da delik deşikti. Orada bir gece yattık. Gazinonun yanındaki ev kiralanmış bulunuyordu. Şehrin doğu kesiminde Manastır denilen yerde iki odalı bir ev kiraladık. Önünde koca bir portakal ağacı vardı.

Ertesi günü kayınvalidenin küçük evini birkaç direk ve taban tahtasıyla onardım. Deliceyi de hemen aşıladım. Yirmi beş yıl sonra Bodrum'dan ayrılırken, o ağaç bütün avluyu gölgeleyen bir ulu zeytin ağacı olduydu.

Bodrum'da kaldığım yirmi beş yılı bütün ayrıntılarıyla vermek uzun olur. Denize ve karaya ait başlıca olayları ayırarak yazacağım.

DENİZ - KNİDOS

Ufak sandalla birkaç kere limanda volta vurdum. Latin yelkeni en kolay yelkendir. Bodrum'da yerleştiğimin beşinci günü, Bodrum' dan üç mil uzakta olan Karaada'ya gitmezden önce, gizli olarak Knidos (yani, Tekirburnu) gezisine çıktım. Gizli olarak diyorum, çünkü bütün denizciler öyle kayıkla Datça yarımada-

sının ucuna gitmeyi delilik sayıyorlardı. Oysa delilik değildi bu. Zoru görünce rüzgârın önüne düşecek, dantel gibi girintili çıkıntılı kıyının bir koyunda barınacaktım. Ne olur ne olmaz, birkaç gün yetecek kumanya da aldım yanıma. Büyük bir su testisini de bangaççiyaya bağladım ki, devrilip kırılmasın diye. Şafak sökerken limandan kıyı rüzgârıyla çıktım. Sağımda Salmakis ve Kaplankayası'nı, solumda da kalenin kayalarını geride bıraktım. Üç yıl önce kamışla Salmakis'te ve kale kayalarının üzerinde balık avlarken uzakta Knidos'a özlemle bakan iki Cevat'ı o iki yerde görür gibi oldum. Sonra sağımda Değirmenburnu'nun fırıl fırıl dönen değirmenleri sanki geceyi öğütüyorlardı. Solum açık denizdi. Şafak ışığı güzel havalar müjdeliyordu.

Önümde Karaada'nın batı burnu kararıyordu. Oraya varınca Knidos'a on sekiz mil kalacaktı, ama on sekiz mil apaçık bir deniz. Karaada'ya yaklaşırken adanın kekliklerini duydum, bir de adanın kıyısında patlayan denizlerin fısıltısını. Pupa rüzgârla kargafunda adanın burnunu aşıp açık denizlere vardım. Kıyı rüzgârı hafiflemişti.

Açık denizde bir gün önce esmiş olan meltemin harekete getirdiği dalgaların başları pek az köpük yapan soluğanlar görünümünde yavaş yavaş inip kalkıyorlardı. Bir dalga başından öteki dalga başına belki bir çeyrek mil aralık vardı. Kayık duyulur duyulmaz ağır ağır kalkıyor, sonra usul usul yokuş aşağıya iniyordu. Issız denizde bir başımaydım. Hiçbir ses yoktu, yalnız uzun fasılalarla serenin direğe

sürtünmesiyle kuş gibi bir cıık, bir uçar balığın çıt diye denize düşmesi ve bir de dalga başları geçerken sönen köpüklerin fısıltısı. Asıl bu fısıltı ıssızlık ve bir başmalık yaratır. Bir başına kalan insan da engin evren ortasında, kendi kendisiyle hesaplaşır. Şehirlerde, trenlerde, otobüslerde insan kendisiyle yüz yüze gelemez kolay kolay. Açık denizde her şey uzak gerilerde kalır da, insan kendini kuşbakışı görür.

Ta uzakta Datça dağlarındaki bulutlar şimşeklerle pırıl pırıl parlıyordu. Sanki zıkzaklayan gelin telleriydi, yağmur da duvaklarını gezdiriyordu. Bu kötüydü, ama, ilk Bodrum'a gelişimde bunun bir «yayla tepmesi» olduğunu öğrenmiştim. Güneş yükselince bir şeycik kalmayacaktı. Birdenbire uzaktan birkaç top patlar gibi gürültüler oldu. Baktım, birkaç insan boyu köpükler sütun halinde denizden kalkıyor. Ya yunus balıkları, ya ton balıkları hoplıyordu. Sütunlar bel kırıyor, duman gibi tüterek denize devriliyordu. Rüzgâr alacaktı demek, ve aldı da, denizde koyu maviler ürpererek yetişti. Tam meltem esiyordu. Knidos'a götüreceğine —daha içeriye—, beni Mersincik'e sürükledi. Vakit ikindi, Mersincik'ten, Kriyo burnuna —yani Knidos'a— millerce uzaklık var.

Kürek çekemezdim, o sert havada mendil kadar latin yelkenle de volta vuramazdım. Rüzgârın değişmesini beklemek için Mersincik adasının karantısına demirledim. Adacık sipsivridir ve çepeçevre saran üstüste raflardan oluşur. O raflar âdeta ebabil kuşlarıyla canlıdır. Onların kanatları o kadar büyüktür ki, yürüyemezler. Uçan ebabil kuşları adaya âdeta kanat-

tan bir kubbe yapıyorlardı. Bu kanat bulutuna denk olarak ada kıyıları renk renk skaros, orfos ve perdika dedikleri keklik balıklarıyla doludur, denizaltı mağaralarına bulut bulut karagözlü kırmızı balıklar —arı kovanıymış gibi— girip çıkar. Akşama doğru rüzgâr değişti. Demiri kaldırıp yelkeni hissa ettim. Sonradan «Mavi Gözlü» diye adlandırdığım adanın yanından geçtim. Adanın üzerinde büyük küçük birçok çukurlar vardır. Ağır denizler onları suyla doldurur. Aynalar gibi parlayan bu küçücük göller, adanın gözleridir sanki.

Gece ortası Knidos'a vardım. Koca burunda insan yok, in cin top atıyor. Ertesi günü ve daha ertesi geceyi orada geçirdikten sonra Bodrum'a döndüm.

ADALAR DENİZİ - AKDENİZ

Sali adaları, Çatal adaları, Keremit adaları, Sivri adalar, Kara ada, Kisle-Bükü adaları ve onların yavruları adacıklar, Bodrum yarımadasını çevreleyen bir periler halkasıdır. Daha açıklarda Sporad adaları ve Kiklad adaları daha büyük bir halka oluşturur. Sanki avuçları ada tohumlarıyla dolu bir dev, Bodrum yarımadasının ortasına dinelmiş ve kolunun geniş bir savruluşuyla Arşipel'e cömertçe adalar tohumlarını saçmış. Sporad sözü zaten tohum ekmek demektir.

Bunlar açıktaki adalardır. Körfezlerde —Mandalyat, Gökova ve Bozburun körfezlerin-

de— öyle koylar vardır ki, bir torba dolusu ada sayılabilirler. Ada denince akla, denizle çevrili kara parçaları gelir, ama oralarda adalarla bölünen mavi deniz parçalarına rasgelinir. O boy boy adalar arasında biricik şemsiye çamı taşıyan ancak iki kişilik küçük adacıklar bulunduğu gibi, gür ormanlarıyla rüzgârlarda salınan iki üç millik koca adalar da var. Öyle temiz, masum adalar ki bunlar, insan hacetini görürken uyuyan bir çocuğun yüzünü pisletiyormuş gibi utanıyor. Önümüzde arkamızda, sağımızda solumuzda adalar, beğenin beğendiğinizi, seçin alın. O koylara girince sesim, sessiz ve durgun suların üzerinde giderek adalara «merhaba!»mı götürdü. İlk önce yakındaki adalar, daha sonra uzaktakilerin uçurumları angılanarak, her biri kendi sesimle bana, «merhaba!» derdi. Bu yupyumuşak Sporad adaları, mavilerde yüzen bulutlar gibi denizlerde yüzerler. İstediğinizi başınızın altına yastık diye alıp dinleniniz.

Gurup ışığında pembe köpüklü menekşe denizler üzerinde yelkenleri kızıl kızıl, yana yana süzülüp adadan adaya giden balıkçı arkadaşları bir bukinanın (büyük deniz şeytankulesi) mahmur sesiyle selamlayınca, onlar da hemen bukinalarını öttürerek cevap verirlerdi. Bu âlemi, «*Yedi Adalarda Balık Bankası*» adlı yazımda anlatmış olduğum için, burada tekrarlamayacağım. Anadolu'nun yavrularıdır. Bu adalar kendi güzelliklerine hayran kalsınlar diye, adalar denizi gerdanını onlara ayna eder. Adacıklar böylece kendilerinin sudaki akisleriyle beşiklenir. Adalarda denizler, denizlerde

adalar. İşte adalar denizi, Arşipel, Ege, Akdeniz.

Birinci küçücük alelade sandaldan sonra daha büyük kemanbaş bir kayık aldım. Bir buçuk tonluk bir gemiydi bu. İki sakolevi yelkeni vardı, biri küçük ve kırmızıydı fırtına için, öteki büyük beyazdı kasırga sayılamayacak rüzgârlar için. O sıralarda kayınvalidenin küçük evinde kara kızım Aliye doğdu. Yavrucak bir yaşma henüz varmamışken büyük bir zelzele oldu, kayınvalidenin evi çatladı. O evde yatmak tehlikeliydi. İki kızım ve eşimle birkaç ay, üçüncü ve son kayığım «*Yatağan*»da yatıyorduk. Hemen her yarım saatte bir tekrarlanan yer sarsıntılarını, kayığın dipte yatan demirine takılı zincirin deniz altında şangırdamasından duyuyorduk.

«*Yatağan*» Girit'te, hız için yapılmış yedi metre uzunluğunda üç tonluk, kartal burunlu bir tirhandildi. Kırmızı fırtına yelkeni için kısaca bir sereni, alelade rüzgârlara hissa edilecek beyaz yelken için de uzun bir sereni vardı. Beyaz yelken tam kaldırılınca deniz yüzünden on iki metre kadar yükseliyordu.

Yelken yine sakoleviydi. Fırtınada vapurlar sığınacak limanlar ararken, sotropo boyunca sağlam bağladığımız safra ve adamakıllı kapanmış bukkaportayla, bulut arasında geçen kartal gibi, denizde yol alırdık.

İlk Bodrum'a gittiğim zaman, cılız gördüğüm on, on iki yaşında çocukları kayığa alırdım. Temiz hava ve avlanan balıklarla gürbüzleşirlerdi. «*Yatağan*»ı aldığım zaman boylu boslu delikanlılar olmuşlardı. O koca yelken, volta

vururken yalnız bir kişiyle idare edilemezdi. Yetişen bu denizciler sırayla sefere gelirlerdi.

Kendi kendime olmak istediğim zaman, yelkeni yalnız direğe takardım. Ben art güverteye boylu boyunca yatar, dümeni ayaklarımla kullanırdım. Bernard Shaw'un *«İnsan ve Üst insan»*ını hep öyle çevirdim. *«Aganta Burina Burinata»*nın çoğunu öyle yazdım.

Bir yaz gecesi *«Yatağan»*la Bodrum açıklarında balık avlıyorduk. Tayfa yatmak istedi. Yumuşak ve ılık rıhların üzerine uzanıp uyudular. Ben zaten çekilmiş ve serene bağlanmış yelkeni çözüp açıldım. Eni boyu on beş yirmi metre olan bir ada yavrusunun yanma gidip demirledim. Kendi kendimle başbaşa kalmak istiyordum. Gökte kalabalık yıldızlar öylesine kıpraşıyorlardı ki, sanki kıprayış kırpıntıları ışık konfetileri halinde harıl harıl üzerime yağıyordu. Nur içindeydim.

Ne var ki, deniz bir parıltı deryası kesilerek gökteki yıldız enginini solda sıfır bıraktı.

Demirlemiş olduğum adacığın suları kuvvetli bir akıntıyla anaforlanıyor, köpürüp burgaçlanıyordu. Pek hızlı bir kaynama bir yakamozlanmaydı bu. Kayık bir donanma şenliği üzerinde yürüyordu. Altında sanki fişekler patlıyor ve dört bucağa renkler saçıyor, çarkıfelekler renk renk dönüyor, sular sanki dans ediyordu. *«Yatağan»*ın bordalarında dalgacıklar hızla parmak çatlatırcasına takırdıyordu. Aradan çok geçmeden takırdıları bir fısıltı yendi, kat kat köpükler sönüyormuş gibiydi. Ondan sonra iç çekmeler ve habbelerin patlamasını andıran pıtırdılar duyuldu.

Ben kayığın güvertesinde bağdaş kurmuştum. Güvertenin üzerinde paraketalara yemlik diye kullandığımız küçük küpes balıklarını ara sıra gözlerim seçiyordu, onları sağa sola kayığın alabandalarına dürtüyordum. Yemlik küpes sandıklarımın sonradan mürekkep balıkları olduğunu anladım. Kayığın içine sıçramışlardı. Elektrik cep fenerini denize tuttum, o zaman nelerin olup bitmekte olduğunu gördüm. Ringalar, mürekkep balıklarım (Sepya ve kalamarları) yemekteydiler.

(Akdeniz'de ringa, yani *Clupea Harengus* yoktur. Bunlar, *Sardinia Pildhardus* soyundan bir çeşit büyücek sardalya olsalar gerek. Ama halk ringa diyor onlara). Derinliklerin alacakaranlığında yüze bir can deryası yükselmişti. Suların engin koynu bu can tufanını alacak kadar geniş değil gibiydi. Derinlikler bir can uçurumu oldu. Bu balıklar Akdeniz'in başdoğurucularıdır. Beraberlik onların hayat yasasıdır. Beraberce yaşar, sever, sevinir ve birlikte ölürler. Sürü âdeta tek balıktır. Konaklayış ve durucu bir kavuşuş nedir bilmeyen bu balık dünyasında, sevişme, yüzücü bir maceradır. Yolları boyunca, yumurta, süt ve yavru tufanı salarlar. Denizin dalgaları yapışkan ve sünen bir su olur. Bu can mayasının içinde can kaynamaktadır. Denizin karanlığında miniminicik ve toparlacık mavi bir fenerdir yumurtaları. Boşanan bu yumurta ve süt volkanı, boğuculuğuyla an san salmış olan denizleri boğar. Gece bu balık ve analık akımlarıyla millerce denizler apak kesilir. Nur gibi deniz! İşte bu balıkların Akdeniz'e ak denmesinde büyük payları vardır.

Ben ara sıra elektrik feneriyle denizlerde olan biteni seyrediyordum. Her ringanın on binlerce yumurtası vardır. Yumurtalardan kısacık bir zamanda on binlerce yavru doğar. Bu iş böylece devam ederse birkaç kuşak sonra deniz, balık istifiyle kaskatı kesilerek kokar. İşte o zaman diri namına yeryüzünde bir şey kalmaz. Gözümün önünde «*Hayat*», kardeşi olan «*Ölüm*»ü imdadına çağırdı. Avcı, yutucu ve öldürücü balıklar alay alay yetiştiler. Ringalar yiyerek pek acıklı bir «geleceği» yuttular. Görüyordum, ilk önce turnalar saldırdı; ondan sonra açık deniz balıkları olan lambukalar ortaya atıldı. Hem ringaları, hem de turnaları yiyorlardı. Büyük lambukaların (Korifenlerin) yumurtaları da az değildir. Onlar çoğalırsa bu sefer deniz yekpare lambuka kesilecekti. Sonunda yaradılışın patentli yutucusu köpek balıkları geldi. Köpek balığı yumurtlamaz, yalnız birkaç yavru doğurur. Ve işte böylece denizin tamamen balık kesilmesini önler. Bu, işte Akdeniz'in bir denizaltı dramıydı.

Evet, köpek balığının yaradılışta görevini biliyorum. Ama köpek balığına bir kinim var. Elektrik lambasını, denizi aydınlatması için kayığın bir forkatellasına bağladım. Elime dört çelik dişli ve bronz saplı zıpkını aldım. Yüz kiloluk köpek balıklarıyla baş edemeyeceğimi biliyordum. Kırk elli kilolukları gözüme aldım. O boyda olanlar bile on kiloluk lambukaları ısırınca usturayla kesilmiş gibi ikiye biçiyorlardı. Dolaşıp dolaşıp yine geliyorlar. Bir tanesini çalımına getirdim, zıpkını dahettim. Zıpkının dört harbiyeli dişi, köpek balığının yelesinin yanına zımba gibi işledi. Zıpkının ipini çek-

tim. Ama debelendikçe büktüğüm iki kolumu da açıyordu. Baş tarafını güç bela küpeşteye aldım. Ve «*Yatağan*»ın ağır dümen yekesiyle, çamaşır tokaçlarcasına dövdüm. Kayığın ambarına alabora ettim. Kuyruğundan kemiklerimi kıracak bir şamar yememek üzere güverteye çıkıp ambara eğildim, boyuna da vurdum, vurdum; ama çok yorulmuştum. İkinci köpek balığında, bende hal kalmadı. Tayfadan —çocukluktan delikanlılaşanların biri— Fevzi, köpek balığı yemesini çok severdi.

Onun payını ayırdıktan sonra köpek balıklarından paraketalarımıza, yem kestik. Arta kalanları da, adanın garip çakallarına şölen olsun diye kıyıda bıraktık.

Akdeniz açıklarının en berrak suları bile hafifçe beyaz ve yapışkandır. Baş parmağınızı denize batırınız, parmağınızın ucundan akan su —içindeki mikroskopik yaratıklar dolayısıyla— süner gibi olur. Çünkü Akdeniz sularının her metreküpünde, kırk milyonu aşkın küçük yaratıklar vardır. Bunlar ilkbahar ve yazın, kimi geceleri deniz sularını ağartırlar. Ağaran sulara deniz sütü denilir. O küçük yaratıkların adlarını saymayacağım, çünkü adlarının Türkçesi hemen hemen yoktur (Denizlerimize eskiden beri ilgisiz kalmışızdır. Oysa şimdi ister bitkisel, ister hayvansal deniz yaratıklarından çok değerli gıda maddeleri yapılmaktadır. Hatta çoğalan dünya nüfusunun beslenmesinin bu deniz yaratıklarıyla kolayca başarılabileceği düşünülüyor). Ne var ki, insan da dahil, bütün canlıların en erken temsilcisi o deniz sularına, deniz sütü dedirten, o mikroskopik

yaratıklardır. Doğuruculuk ve yetiştiricilik topraklara tanınır hep. Oysa asıl analığın simgesi, denizdir. «*Deniz sütü*» deniliyor. Denizdir canlıları emziren engin meme.

Dikkat edilirse, yeryüzünün büyük kısmı denizdir. Kara yaratıklarının gövdelerinin büyük kısmı sudur. İnsan kanı da deniz suyu gibi tuzludur.

İşte o sünen ve yapışkan su, ilk önceleri deniz memelerinde canlı, saydam, duru bir pelte olmuştur. Deniz memeleri biçim değiştirince, tepeden tırnağa duvaklar ve ipek saçlar sallandırırlar. Pek nazik, utangaç ve çekingen şeylerdir onlar. Denizde bir rüya gibi geçerler. Ama rüya değillerdir. Yeni başlayan hayat soluğunun görünür ve karanlıktan uyanan hayatın gülümsemesidir.

O deniz sütü kimi gece Akdeniz'de yakılan kükürt gibi mavi ve yeşilimtrak, kimi gece de turuncu ve kızıl parlar. Ama çoğu kez elektrikli bir aklıkla yanarak Akdeniz'i, tam aylı gecelerdeki karlar gibi ılık bir kar denizine çevirir. Balıklar yumurtacıkları ve sütleriyle denizin şurasını burasını ağartsalar da, Akdeniz'i gece süresince ufuktan ufka dayanan bir *orora borealis* gibi tamamen aydınlatamazlar. Doğu-güney Akdeniz'in bu aydınlanışı hayatın sabahıdır. İşte bu nedenle Akdeniz'e, Bahri-Sefid, denizin akı, Akdeniz denir.

EVDEN VE ŞUNDAN BUNDAN

Kayınvalidenin evi yer sarsıntısından bel verip çatlayınca, yer sarsıntısına dayanacak

bir ev bulmak gerekti. Öyle ev yoktu. Deniz kıyısında iki katlı betonarme bir ev yapmayı kurdum. Betonarme yapılar hakkında kitaplar getirttim. Yapının yerine göre çimento dozajının ve betona konacak demirlerin ne oranlarda olacağını ve betonarme yapılara ait hesapları öğrendim. Ev on beş metre uzunluğunda ve beş metre enindeydi. Bir yüzü denize, bir yüzü de arkaya, dağlara bakıyordu. İçini oda oda bölmedim, katlar boylu boyunca odaydı. Pencereleri çok büyüktü. Önündeki çimento avlusu bir yat güvertesi gibi denize egemendi. Avluda bir kuyusu, evin altında da altmış metrekare yağmur suyu alabilecek sarnıcı vardı.

Pek param yoktu ama, yalnız çimento, demir, kireç ve kimi pencerelerin marangozluğuna para verdim. Taş, kum ve çakılı «*Yatağan*»la getiriyordum. Fırtınaların getirdiği latalardan evin kerestesi çıktı. Süs olarak Knidos'ta bulduğum stilize yengeç, karides, balık, ahtapot kabartmalı mermerleri avlu duvarının iç tarafına yapıştırdım. Bunlar klasik akantus yaprakları ve oklarla yumurtalardan bambaşka şeylerdi. Bir de kitabın başında söz ettiğim sabırlık ya da ölümsüz bitkisinden bir tanesini denizden yükseğe, dört köşeli büyük bir beton saksıya diktim. Demirleri ben büküyordum. İlk önce ikinci kata iskele üzerinde çıkarak elli kilo betonu taşımak güç geliyordu, ama sonraları yetmiş kiloya yük demiyordum. Birçok betonun çarçabuk dökülmesi gerekince, iki üç yardımcı alıyordum.

Evin özellikleri şunlardı : Kayık palamarının halkası ikinci katta penceremin yanında-

dı. Bunun iki yararı vardı : Çocuklar kıyıdan geçerken palamarı çekip kayığın başını güm güm diye karaya çarptırmazlardı. Ben istediğim zaman palamar yoluyla ikinci kattan doğru kayığa kayabilirdim. Çimento avlunun duvarının çimentoya dokunduğu yerlerde üç köşeli delikler açtım ki, deniz, duvarı aşınca avluyu, havuzu çevirip duvarı yıkmasın. O duvar gemi alabandalarına benziyordu. Dalgaların duvarı aşan suları o deliklerden denize akıyordu. Beton kısımlar arasını tuğla ya da çatmayla dolduracağıma, onlardan çok daha hafif olan büyük sünger taşı parçalarıyla doldurdum (Koca sünger taşlarını Tekir burnunun ötesinde buldum. «*Yatağan*»lar dolusuyla taşıdım). Bu fikri Ayasofya kubbesinden aldım. Kubbenin pek ağır olacağından korkan Jüstinyen, kubbeyi sünger taşından yaptırmıştı.

Herkesin pek acayip saydığı şey, evin damıydı asıl. Yukarıya doğru bir çıkıntı yapacağına «V» harfi gibi aşağıya doğru bir girinti yapıyordu. Denizden kışın esecek fırtınaya havale vermek istemiyordum. Yağmur suları istediğimiz zaman yana, istediğimiz zaman sarnıca akıyordu.

Ama ev yapıldıktan üç dört yıl sonra ne kadar haklı olduğum görüldü. Dünyanın her yerinin özel fırtınaları vardır. Çin Japon denizlerininki «Tayfun», Amerika sularınınki «Sayklon», Karadeniz'inki «Yıldız», Güney Ege'nin fırtınalar imparatoruna «Provezza» denir. Ben, bunların kırk kadarını gördüm, fakat bunların arasında berbatın berbatı evi yaptıktan sonra oldu. Kıyı rüzgârı esiyordu tek tük damlalarla. Ondan sonra keyfi ya bu, keşişlemeden aldı.

Gök kurşun renginde, şimşek, gök gürültüsü yok. Deniz de kurşuni, köpükler kireç. Bu musibet hiçbir değişiklik göstermiyor, inatçı bir terslikle hep aynı perdeden vuruyor. Fırtınanın en korkunç ayran kabarışının ne de olsa bir şiiri olur. Bunda yok!

Her dalga, evi depreme uğramış gibi kökünden sarsıyor. Üst kat pencerelerini koca koca su parçaları şamarlıyor. Camları tuzla buz edecek. «Aman kapakları çabuk kapayalım!» Güpegündüz evin içinde, birbirimizi lambayla görebiliyoruz. Seslerimizi birbirimize duyuramıyoruz. Fırlayışına ket vuruyor diye yel, kapıyı içeriye çökertircesine tartaklıyor, kapakları sökmeye çabalıyor. Bacanın içinde çığlıklar salıyor. Bu gürültüler durmamacasma tekrarlanırken bir gürleyişle örtülüyor.

Rüzgâr, iğne kadar bir delik bulsa, suyu içeriye sifonluyor. Evimiz mi diyeyim, gemimiz mi diyeyim, adamakıllı su yapıyor. Kasırga, pencere kapağının menteşesini çatır çutur kırdı. Onu maden tellerle demir parmaklığa bağlayacağız. Pencereyi açalım dedik; rüzgâr dışarıdan, biz içeriden iteriz. Cam kırılıp, parçaları suratımıza saplanacak. Vay sen misin açan? Birdenbire topumuz, kendimizi burgaç içinde bulduk. Az kalsın evcek sağır olacaktık.

Birdenbire rüzgâr, doksan derece diriça etti, bastı kıbleden. Ondan önce dört beş gün süren keşişleme, şimdikine kıyas sütlimanlık. Rüzgâr, salman dev bir pala gibi, iri yarı dalgaları köklerinden biçip tonlarca suyu tüy gibi uçuruyor.

Evi yaparken bir metreküp betona dört yüz kilo çimento, kimi yerlerde de altı yüz kilo

çimento verdim. Küçük evde dört buçuk ton demir var. Betonarmenin sağlamlığı biraz da esnekliğindedir. Ne var ki, o dakikada yapı tepesinin yere değeceğinden korktuk. Gemi denizde alabora olur, biz karada ters kepçe geleceğiz.

O ana baba günü evlerini boşaltan boşaltanaydı. Moloz altında hamam böcekleri gibi ezilecek değildiler ya. Denizciler, süngerciler limanda kayıklarının başında. Uyku yok! Gözler faltaşı! El, kol, bacak, alesta! Demir üzerine demir atıyorlar karamusalların çeşidi! Demirlerini tarayıp birbirine toslamamaları gerek. Karpuz gibi patlar tekne.

Sokaklar oldu mu sana deniz. Bahçelerde pırasa ve lahanaların arasında köpükler fıs fıs gider gelir. Teknelerini ta içerlere çektikleri halde denizciler sırsıklam koşuşuyor, birbirleriyle candan yardımlaşıp, ilerleyen sulardan kayıkları kurtarmak için heyamolalarla yükseklere çekiyorlar.

Fırtına kesildi. Sağımda solumdaki sivri damlaların epeycesi gitmiş. Hele bazıları arkaya fırlatılmakla kalmamış, uçurtma gibi uçurularak, ta üç dört ev gerideki evlerin tepelerine bir inip pir inmişler, onların damlarını benim dam gibi içeriye çökertmişler. İşte, ondan sonra benim içerlek dam acayip değil, keramet sayıldı.

Bodrum'un karşısında Karaada denilen upuzun bir ada vardır. O ada olmasa, o fırtınada ne Bodrum, ne de Şövalyeler Kalesi kalırdı. Fırtına dindikten iki gün sonra bile, savaş safına benzeyen yarım mil uzunluğunda dalga-

lar, tepelerinde yarım mil uzunluğunda köpük mahşerleriyle gök gürültüleri taşıyarak, adanın denize açık yüzüne gelip patlıyorlardı.

*«Yatağan»*la öyle denizleri avlaştırabilirdik (Kendimizi kollayabilirdik). Merak edip, adanın açık yüzüne gittim. Yirmi metrelik bir uçurumun tepesinde dağ parçasını andıran birkaç yüz tonluk koca bir kaya dururdu. Onu tanırdım. O kaya yerinde değil, denizin beş kulaç derinliğinde yatıyordu. Demek ki, denizler onu yerinden koparıp hı...ı...ı...rrr diye içine çekmiş. Eh, işte o zaman evimin önündeki yüksek sabırlık ya da ölümsüz bitkisine «Yaşaa!» dedim. Önsözde o bitki iyi insana benzerdi diye söz etmiştim. Fırtınada o bitkinin kılı bile kıpramamıştı, kayanın dayanamadığına o, meydan okumuştu. Yalnız iyi insana değil, alınyazısı büyük felaketlere göğüs geren insana benziyordu.

Böyle fırtınalardan sonra Gökova körfezine gitmek hoş oluyordu. Gök kadar berrak denizin cam sessizliğinde tepetakla dinelen camların akisleri gönül dinlendirici oluyordu. *«Yatağan»*, o suların üzerinden geçerken, o ağaç akislerini yarım mil ötelere kadar halka halka titretirdi. Oralarda dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmayan buhur (günnük ağacı: *Liquidambar styraxiflua)* ormanları da vardır. Hafif hafif amber kokarlar. Bir yaprak kalabalığı olan her ağaçtan, başka ağaca sarmaşıklar mahya kurarlar. Çiçeğin biri koptu muydu yere kelebek konmak üzere olduğu sanılır. Buhur ağaçları ta kıyıda ayaklarını sedef yansımalı sularda yıkarlar. Gördüklerim hâlâ gözlerimde yaşıyor.

Yeni evde oğlum *Suat* dünyaya geldi.

O sıralarda Bodrum'a İngiliz filoları gelirdi. Bir sefer, birtakım kruvazör ve destroyerle beraber «*Royal Oak*» drednotu geldi. Beni, hükümet konağına tercümanlık etmeye çağırdılar. Ağaç dikiyordum o sıra. Ağacı bıraktım ve üzerimdeki üst başla acele gittim. Amiral ve öteki kaptanlar beni yemeğe davet ettiler. Amiral, «Size filika göndereceğim» dedi. Ben, «Gereği yok, kayığım var» dedim. Kayığıma binerek, evin önünden (kayınvalideminki) drednota kürek çekerek gittim. İskeleden gemiye ayak basınca bir manga mı ne bahriyeli selama durdular. Nasıl cevap vereceğimi bilmediğim için, sıkıldım. Desem desem, «Merhaba!» derim. Ne bileyim olur mu? Neyse, amiralin yemek odasında bellibaşlı subaylarla yemek yedik. Allahaısmarladık filan dedik, ayrıldık. İskelenin başına gelince, haydi bir daha selam. Kayığıma girince, bir de ne göreyim? Drednotun boyacı subayı, kayığın üst kısmını çabuk kuruyan boyayla boyattırmış. Kayığa da kutu kutu boya, kalın ince bir sürü fırça, çörek çörek kalumalar yığmışlar.

Hem memnun, hem de pek mahzun oldum. İskele başında duran subaylara teşekkür ettim. Gözden çabuk kaybolmak için acele kürek çektim.

Balıkçıların av aygıtlarında ufak tefek gelişmeler yaptım. Fikri verdiğim zaman, hemen savunma durumuna girerek inatla karşı duruyorlardı. Fikirlerin benden gelmediği, zaten on-

larda olduğu, ben yalnız onların fikirlerini kendilerine anlatmakta olduğumu duyurunca, kendilerinin sandığı fikri yavaş yavaş uyguluyorlardı. Bu iş, sevgiyle oluyordu ama. Örnek olarak gangavayı anlatayım. Üç metre uzunluğunda bir dikdörtgendir gangava —yani boyu yüksekliğinden fazla şekil— yüksekliği yarım metre kadardır. Bu dikdörtgenin alt tarafı beş altı santimetre çapında dümdüz bir demir çubuktur. Bu altı demir, üstü tahta çerçeveye dört beş metre derinliğinde bir ağ torba takılır. İşte bu aygıta «gangava» diye müzikal bir ad takılır. Yelken gemisi deniz yüzünde yol alırken, bu gangavayı denizin dibinde sürükler. Demir çubuk dipte sürüklenir ve dibe yapışmış süngerleri söker, süngerler ve dibin birçok yosunu ve abur cuburu —kimi sefer de *Praksitel*'in elinden çıktığı ileri sürülen Tanrıça *Demeter*'in bronz heykeli, şimdi İzmir Müzesinde— ilerleyen gangavanın torbasına girer. Ben bu aygıtta birçok sakıncalar görmüştüm. Denizin dibi dümdüz değildir, çukurlar vardır. Demir çubuk, çukurdaki süngerleri sökemez. Sonra; gangavanın bir tarafı çukura inerse öteki taraf yüksekte kalır. Yüksekte kalan kısım düzlükteki süngeri haliyle koparamaz. Demir çubuk yerine —gerilmiş değil— bol bir zincir konmasını daha akla yakın buldum. Zincir, çukurların dibine düşer, hem de süngeri düz demir gibi yalnız bir tarafından değil, arkası ve sağından solundan kavrar. Bu fikri verince, protestolarla karşılaştım. «Eskiden beri böyle yapılıyor!» diyorlardı. Derken birisi, demir çubuktan vazgeçmeden, çubuğun iki ucuna bir de demir zincir taktı. Faydası görüldü

bunun; yavaş yavaş demir çubuk çıkarıldı. Gangavalara, İngiliz *trawler*'lerinde olduğu gibi, akıntıyla kendi kendine açılan iki kanat konup konamayacağını düşündüm. Çünkü bu takdirde açılan kanatlar zinciri dümdüz gerecek, zincir çubuklara batmayacaktı. Gangavanın iki ucuna tekerlekler takılmasını, sağlı sollu tekerleklerin mihverlerinin iki ucuna da zincirle torba takılmasını uygun gördüm. Bu iş de, dört beş yılda yavaş yavaş uygulandı. Şimdi yelkenlilerden başka motorlu gangavalar var.

Zaten iki üç yıl içinde Bodrum ve çevresindeki köylerin orta malı olmuştum. Ne ekilecek, ne dikilecek ve bu işlerin nasıl yapılacağını kararlaştırmak bana düşüyordu. Öyle ki, doğan çocukların adları tarafımdan veriliyordu. Birisinin altıncı mı, yedinci mi çocuğunun adını «*Yeter*» koymuştum. Hatta sabahın üçünde dördünde kapı çalınıp, «Rahatsız ediyoruz ama, Mahmut hasta, ilacını almıyor, illa da Cevat Amca gelsin versin diyor. Çaresiz kaldık, gelin!» diyorlardı. Bu bir ananın sesiydi. Kalkıp giyiniyor, çaresiz gidiyordum.

BİTKİLER VE HALİKARNAS ÂLEMİYLE SÜRGÜNÜN SONU

Bir sürgün yazısının sonu ancak beş on sayfa tutar. Ne var ki, bu birkaç sayfa on, on beş yıllık bir hayatı nakleder. Yurdumuza sokmaya çalıştığım, yurdumuzda olmayan bitkilerin Türkçe adları yoktur. Onların bilimsel adlarını vermek zorundayım, buysa okuyucuları

sıkar. Ekip yetiştirdiğini bitkiler her güzelliğine hayran kaldığım yaradılışa karşı bir borçtu. Bir balıkçının avucuna tükürüp küreğe yapışması, bir rençberin toprağa diz çöküp de dünyada gıda olacak bir fasulye daha ekmesi, yaradışça en geçerli duadır.

O güzel iklimi gördüm duydum; artık sorun yoktu. Artık güzelliğe sınırsız güzellik katacaktım.

Genel tarım ve özellikle güney tarımı konularında basılmış İngilizce, Fransızca ve İtalyanca ne gibi kitaplar varsa —kitaplar pek pahalı da olsa, ekmek paramdan keserek— hepsini getirttim. Öyle vahşi bir içtenlikle bu sorunun üzerine düştüm ki, hayatımda yemek ve uyku gibi doğal ihtiyaçlar bana vız geliyordu. Öyle ki, kısa zamanda konunun tamamıyla hâkimiydim.

Şu toprak ne tuhaf şeydir, bir çuval dolusu alıyordun, şimdi bir çuval dolusu portakal, biraz sonra bir çuval dolusu türkü, bir çuval dolusu yumuşak kürk, bir çuval dolusu ışık, birdenbire bir çuval dolusu sevdiğin canın canın insan olur da, ona harıl harıl gönül verir, derken yine aslına döner çakılı çepeliyle bir çuval dolusu toprak olurdu. Başka zamanda yine iki insan olur, birbirine verilen iki gönül olur.

Çünkü toprak diridir. Bahara doğru boylu boyunuzca toprağa yatın; açılmakta olan bir karınca yuvasına kulak dayayın. Sanki dünya denilen toprak, topacın iliklerindeki hayat duyulur, derin inleyici bir vızıltı. Toprak uyanıyor! Bir de toprak hiç yalan yutmaz, onun bağ-

rına tohum ve dane atarsın, hemen bitki yaprak yaprak yeşil alev gibi fışkırır. Tohum diye çerçöp atarsın hiçbir şey fışkırmaz. Toprak çerçöpü de yabana atmaz, onu tohuma gübre yapar.

Bu güzel iklimi daha güzelleştirmek, gelecek daha güzel kuşaklara yaraşır bir cennet yaratmak için kendimi paralarcasına çabalıyordum. İstanbul'dan kendi paramla —bunu söylemek ayıp, ama belki parayı nereden aldığımı merak eden olur— İngiliz kâğıt parası, Fransız frangı ısmarlıyordum. Ülkemizde olmayıp da Bodrum'un suyuna (Güney Anadolu sularının çoğu kireçlidir) havasına, ısısına uygun bitkilerin tohumlarını Paris ve Londra'ya ısmarlıyordum. Kara postası, vapurla deniz postası da haftada birer kere gelirdi, yağmurlu fırtınada gelecek tohumları postanede beklerdim. Tohumlar kimi yol, ısmarlandıktan üç dört ay sonra gelirdi. Onları ekecek mevsim geçecek diye yüreğim korkuyla çarpardı. Bir hafta, iki, üç, sekiz, on altı hafta sonra tohumlar gelince, sözgelimi pire kadar küçük on tohumun, ikisi ya da üçünün —postacı pul üzerine damga basarken— ezilmiş olduğunu canım yanarak görürdüm.

Aklı başında ve hesaplı olanlara bu ektiğim tohumlardan milyonlarca lira yapacağımı söylerdim ki, beni deli sanmasınlar. Oysa bir metelik çıkarmayacağımı biliyordum; çünkü hiç de kazanç için ekmiyordum bunları. Ben nerdeydim, para kazanmak neredeydi.

Fidan olarak Sicilya'ya bitkiler ısmarlarken gönderdiğim mektuplarda ne niyetlerle fi-

danları diktiğimi belirtirdim. Oranın en büyük fidancı kurumu, mektubumu alınca, kurumun tüm insanlarını çağırıp mektubu herkesin dinlemesi için, yüksek sesle okurlardı. Kimi mektuplarımı, iki yüz sayfalık yıllık kataloglarının kapaklarına basarlardı.

Gelen tohumlar hiç şakaya gelmezlerdi ama; onlar fundadan, yumuşak ve rahat bir döşek isterlerdi. Fundayı adalardan kendi kayığımla kendim toplar getirirdim. Rüzgâr eyyam esmeyince bizim dolap eşeğini arkamda çekerdim. Dağda karşıma bir kuru duvar çıkınca, duvara bir tekme atar, geçecek yer açardım. Çünkü burası benim, şurası senin, diye dağı kuru duvarlarla çeteleye çevirirler, ilaç için olsun bir geçit yeri bırakmazlardı.

Tohumları —çoğu pire kadar, birazı da üzerine solursam savrulacak kadar ince toz gibi— elekten geçirilmiş fundayla dolu kasalara, dikiş ya da toplu iğnesiyle birer birer ekerdim. Ektiğim yerleri bilmem için, her tohumun başucuna kibrit çöpünden bir işaret saplardım. Her gün, acaba kök saldılar mı, diye toplu iğneyle tohumu örten fundayı aralar, büyüteçle tohuma bakardım. Tohumun bir yanında ufacık bir beyaz nokta görünce, eh tohum büyümek işine girişti, diye çocuk gibi sevinirdim. Ertesi, daha ertesi günü o beyaz noktanın sürdüğünü, açar açar seyrederdim. Eşim, «Burası ser mi, yoksa ev ya da yatak odası mı?» diye yakınırdı. Bir hafta, kimi tohumlar da bir ay sonra fidan olarak topraktan çıkmaya koyulurdu. Üzerine titrerdim, topraktan çıkma işini kolaylaştırırdım. Yirmi

yıl sonra o pire kadar tohumdan, cinsi Türkiye' de bulunmayan otuz beş metrelik bir ağaç çıkardı. Örneğin, yaprak bolluğuyla orman üzerine orman olan sarı kırmızı çiçekli bir *Grevillea Robusta*. Ağaç kuş cıvıltısıyla yüklenir, ağacın tepesi ise, gökyüzünde bir bulutun hayatını yaşardı. Ne severdim onları, bir dalı kırılsa, sanki kolum kırılırdı.

Ektiğim tohumun, yeşil ateş, özsuyunu damarlarında duyardım. Büyüyüşleri can kulağımda derin bir inleyiş oluyordu. Tohumdan çıkan fidanın tepeden sanki köküne kadar nasıl titrediğini anlar gibi olurdum. Zaten her halini anlardım mutlaka.

Tohumda bir güzellik uyuyordu. Ödevim —görevim demiyeceğim, çünkü anlam angaryaya kayıyor— tekrar ediyorum; ödevim, o güzelliği kapçığının içinden uyandırmaktı. Tohumda gömülü çiçeği, yemişi yaşatmalıydım. Yemişin bilimsel tanımını bilmeseler de, onları herkes yer ve yemiş olduğunu bilir. Yaradılış bitkilerde yaprak diye güneş ışığını toplayan açık avuçlar yaratmıştır. Toplanan güneş ışığı yemişte hidrokarbon ve protein kılığında toplanır. Onlarla beslenmek güneş ışığıyla beslenmektir. Et yesek bile, o etin kökü bitkilerdir. İnsanoğlunun yediği ışık; beyinde icat, keşif ve sanatlar kılığında parlar. İşte bu nedenle, her dilde beyni ışık salana «*aydın*» derler. Çiçeği ise çoğu insan bilirim sanır. Kesilir vazoya konur, demet ve çelenk edilerek sunulur vb... Yaprakların damarlarından akan yemyeşil kan, çiçekte renk renk parlar. Çiçek ölünceye kadar bal yapar. Zaten çiçek, bitkinin zifaf

odasıdır, bitki orada balayını yaşar. Balayı çiçekte mecaz değildir, objektif bir gerçektir. Güneş ve ışıkla sevinen çiçeğin sevgisi bir dalga gibi kabarır. Çiçeğin ortası parlar. Orası sanki bir alevin özüdür. Oradan tepeden tırnağa kadar çırçıplak bir gelin, boylu boyunca ayakucuna kalkar. Alev dilleri gibi sarı papa güveyler, gelini çepeçevre sararlar.

Yanarlar. İnsanda aşkla yanmak bir mecazdır. Çiçekte gerçektir, çünkü damat adayları kendi ağırlıklarının birkaç misli oksijen yakarlar. Güzel koku olur, sıcak bir tütsü gibi bakireyi sarar yalvarışları. Bu yalvarışın bütün gövdesini dolanışından gelinin başı döner, canına en yakın olan güveye eğilir. Gelin bu öpüşten kalkınca doğan yeni gün kadar yeni ve temizdir. Bağrında yeni hayat yaşar. Ondan —sözgelimi— bir ateş topacı, bir ışık bombası gibi bir portakal doğar. Bunu insanlar duyuyor galiba, çünkü çoğu kere portakal, limon ya da turuncun karbeyaz çiçeklerinden geline çelenk yaparlar.

Onu söylüyordum, o güzel iklimi, insan boynundaki iklimi —çünkü kışın palto ve soba gerekmez— görünce, diş, tırnak, kol ve bacakla köstebek gibi çabalıyor, ekiyor, dikiyor ve yetiştiriyordum. Yetiştire yetiştire gönlümdeki umuda doğru ilerliyor ve tırmanıyordum, bir başıma. Hatta umudun ötesindeki çiçeklere ve yemişlere doğru açılıyordum. Zaten denizde hep ufkun ötesine doğru can atılmaz mı?

Artık sağda solda salkımları, demetleri parıldayan renk renk ağaçlar ne canlı şeylerdi! Kış ortasında tomurcuklarını kabarsıtıyor, bir

ılık rüzgâr esse, artık kendilerini tutamıyorum, tomurcukların zamklı kabuklarını patlatıp tomar tomar sarılı yapraklarını fora açıyorlardı. Sonra haydi çiçekleri verip veriştiriyorlardı. Yaz gelmeden yazı getirip günü, günlük güneşlik ediyorlardı. Yamaçlar sarı sarı karıncalanıyor, orada burada mavi gökkuşakları bütün renkleriyle çözülüp akıyorlardı.

Kayınvalidenin bahçesinde yüzlerce saksılarım vardı. Çiçeğin tohumunu toprağa gömerken, çoktan çiçeğin rengini görmüş, iç açıcı kokusunu koklamış oluyordum. Ondan dolayı elime sıvanan çamuru, gübreyi, bazen kanayan parmaklarımı göremez olurdum. Fidan çiçeği açıldı mıydı artık işim olmuş bitmişti. Onları saksı saksı her gönlü çekene vermek bir sevinç oluyordu. Önceleri açan saksıları veriyordum. Ne var ki, kayınvalidem vermemi istemiyordu. Onun üzerine isteyenlere vermek için gece duvarı atlayıp kendi saksılarımı çalmak zorunda kalıyordum, yüreğim titreye titreye.

Yaradılışla bir olup yaratma işine de girişirdim. Yaradılış yasalarına uyarak onunla atbaşı giderdim. Kısaca bir örnek vereyim : En büyük açan karanfilin —biri erkek, biri dişi— analık edecek olanın, dişilik organının (pistil) çevresindeki etamin, yani erkeklik organlarını keser, ortada yalnız dişiyi bırakırdım. Ötekinde ise dişiyi kesip yalnız erkekleri bırakırdım. Sonra, minyatür yaptığım samur fırçayla erkeklerin sarı tozunu alır, dişiye sürer aşılardım. Artık ana fidanı eskiden harem dairesini kıskançlıkla bekleyen ağalar gibi dünya güzelini bir cibinlikle örterdim. Gelin hanımı

güneş yakmaması, sert bir rüzgârın zedelememesi, ya da bir kurdun ona tebelleş olmaması için, ne yapmak gerekirse yapardım. Onu rüzgârlı bir gecede sönmesin diye taşınan bir mumun alevi gibi korurdum, sonra merak içinde gelin hanımın gebe kalmasını beklerdim. Zamanı gelince ergin tohumları kapçıktan toparlardım. Böylece birkaç renkte, on iki santimetre kutrunda karanfil kraliçelerini elde ettim.

Ektiğim ve diktiğim fidanların gök gürültüsü gibi çiçek ve yemişlerle gürlemesini özlüyordum. Öyle tek tek seyrek bir dizi halinde ekmez dikmezdim, birçoğunu yanyana kordum ki, cömertçe harıl harıl çiçek ve yemiş versinler.

Bunları tek başıma yaparken düşmanlarım çoktu. Öyle ki, kimi sefer çöküyordum. Ama yine dirilip kalkmıyordum. Bir fidan dikmek için hiç olmazsa dört şey gerekliydi İlkin tohumdan yetiştirilmiş fidan, fidanı doğru tutacak bir sırık (Bodrum'da o sırığa «*kefil*» diyorlar. Bu söz çok hoşuma giderdi). Fidanı kefile bağlayacak ip ve son olarak da fidanı koruyacak dikenli tel. Bunların hiçbiri yoktu... Kefili tohumdan yetiştirdiğim bir ağacın dalından alırdım. İpi tohumdan yetiştirdiğim bir çeşit palmiyenin yaprak liflerinden yapardım. Dikenli tele gelince, bir çeşit devâsâ çiçekli (sarı ponponu bir güvercin yumurtası kadar olur, kokusu da Büyükada'da Gaziyes diye sattıkları mimozalardan kat kat daha güzeldir) akasyadan yapardım (Bu herkesçe bilinen ve beyaz çiçeklerden reçel yapı-

lan akasya değildir. Onun adı *Akasya pseudo robinya*'dır. Bu söylediğimse asıl akasyadır). Diktiğim akasyaların sert dikenleri on dört santimetre uzunluğunda olur. Dalları tel gibi esnektir. Onun dallarını fidan ve kefile dolardım. Böylece fidan, kendisini savunan bir kirpiye dönerdi.

Fidanları bir bir uzun sokağın iki yanına diktim. Birinci kere birkaç yüz fidandan ancak beş on tanesi kaldı. Çocuklar dikenleri koparıyorlardı oynamak için. Geçenler de kefilleri övendire sapı yapmak için söküp alıyorlardı. Ortada kalan fidanı da başıboş gezen sığır ve sıpa yiyordu. Bu durumu görünce bir daha dikmemeye karar veriyordum. Ama gönül dayanmıyordu. Böylece o sokağı doldurıncaya kadar, dört kere dikmek zorunda kaldımdı.

Dünyanın en güzel gölge ağacı, Brezilyalı *Bella Sombra* tohumlarını getirttim. Bu ağaçlar sık bir yaprak kubbesi oluyor. Dallar uzadıktan sonra uçları yere dokunuyor. İnsan, serin ve fışıltılı büyük bir çadırın içindeymiş gibi, güneşin tabanca sıkarcasına vuran ışınlarından kurtuluyor. Bir gün yetişkin bir *Bella Sombra*'nın yaprak kalabalığı içinde kaybolmuş, tohum topluyordum. Aşağıdan Fransızca konuşan iki kadın sesi duydum. Biri, ötekine, «Bu ne biçim ağaçtır?» diye soruyordu. Ben ağacın içinden, «Bella Sombra ağacı-

dır!» diye cevap verdim. Ben görünmediğim için, sanki ağaç Fransızca dile gelmişti. Kısa bir korku çığlığı duydum.

Ağaçtan yere hopladım.

Kadınların biri Fransız kadın ozanı Kontes de Noailles R. Yatıyla Bodrum'a gelmişmiş. Yatlarına bir kayık dolusu çiçek gönderdim. «Balıkçı şair» diye bir şiir gönderdi.

Yemiş ağaçları olarak Güney Anadolu'da çok iyi yetişen *Goyay*'ları, *Aberriyya*'ları, *Anona*'ları getirttim. Bodrum ve bütün Güney Anadolu kıyısında turunçgil yetiştirilmesi bilinmiyordu. Harıl harıl anlatıyordum. Olanların da çoğunu mübadeleden önce Rumlar dikmişti. Bodrum'da ve köylerinde mandalina olarak ancak yedi sekiz yüz ağaç vardı. Halkın turunçgil (yani, limon, portakal ve mandalina çeşitleri) ağaçları pek azdı. Turunçgil yetiştirme konusunda üç yüz sayfaya yakın bir kitap yazdım. Elyazısı eser elden ele geçti ve sonunda kayboldu. Halk her biri biner, ikişer biner ağaçlı bahçeler yaptı. On sekiz cins kadar turunçgil çeşitleri getirttim. Bunların hiçbiri yurtta yoktu. Antalya'dan, Finike'den, Adana'dan yazılan mektuplara cevap veriyordum, dikilecek çeşitleri saptıyordum. Bodrum, turunçgillerin tanınmış bir merkezi olmuştu. Turunçgiller engin bir alev gibi Güney Anadolu'yu sarıyordu. Son olarak Antalya'ya gittiğim zaman, getirtmiş olduğum (kabuğu kolay soyulur, tadı hafifçe turunca çalar) bir çeşit Brezilya portakalından bir sepet getirdiler. Balıkçı, marangoz, esnaf kimin iki karış bahçesi varsa, oraya bir çeşit turunçgil diktiriyor-

dum ki, birisi çeşidi kaybederse komşusunda bulabilsin. Kendimin bir ağacı bile yoktu, ama herkesin ağaçlarına bakıyordum.

Asıl derdim greypfrutu ülkeye sokmaktı. Çünkü «C» vitaminince en zengin yemişti. Gece rüyamda greypfrut ağaçlarının kökleri üzerine kalktığını görüyordum, hepsi ellerinde —yani dallarında— can bombası güneş toparlağı yemişleri tutuyorlardı. Ben başlarında ağaç kalabalığını yönetiyor ve ölüme karşı savaşta, can bombalarıyla ölümü yeniyor, savaş alanında ölüm panik vererek kaçıyordu.

Şehrin her yanında kırmızı *bugainvellea*'lar, *passiflora*'lar ve daha birçok, seyrine doyum olmaz sarmaşıklar filizleniyor, duvarlardan sevinç kahkahaları halinde paldır küldür devriliyorlardı.

Prosper Merimée'nin «*Karmen*»ini Türkçeye çevirirken, Karmen'in tütün imalathanesine saçlarında bir *kassiya* demetiyle girdiğini okudum. Bodrum da Akdeniz'in Anadolusiya gibi güneş iliydi. Oradaki kadınlar saçlarına neden «kassiya» demetleri takmasınlardı? Hemen kassiya tohumları ısmarladım. Bunları ektim, fidanları sağa sola diktim. Bir gün bir dükkânda oturuyordum. Bir gelin alayı geçti. Fukaraydı zavallı kızlar, takınacak süs bulamamışlardı. Kassiya demetleriyle süslenmişlerdi. Öyle sevindim ki buna.

Derken Bodrum'dan ayrılma günü geldi. Çocuklar büyümüş, okul yoktu. Savaş dolayısıyla her şey pahalanmış. Pabuçsuzluktan yalınayak yürüyecek kadar dayandım. Artık ayrılacağımı anlayınca ceplerime tohumlar dol-

dururdum. İçim kan ağlayarak sokak sokak, dere tepe gezerdim. Nerede bir yabanıl *hayıt* ya da başka çalı görürsem, onun dibine bir avuç dolusu dikerdim. Çarkıfelek yapraklı Kuzey Amerika *Çili*'li, *Kokitos*'lar. Kurşuni taraklı *brahea*'lar. Onları çalı diplerine ekiyordum ki, sürdükleri zaman —başıboş sığır, sıpadan— körpe yaprakları çalılar tarafından korunsun. Bu veda ekişleri haftalarca sürdü.

«*Yatağan*»ı satmıştım, evi de. Kayığı satın alan adam, onun direk ve seren bütün armasını evine taşımış, tekne karaya dayalı yatıyordu. Tabuta benziyordu. Gece pruvasına sarıldım; öptüm. Pruva benimle milyonlarca dalgalar yarıp geçmişti. «Seninle nereleri gezmedik?» dedim. «Artık ayrılıyoruz!»

Ayrılış günü geldi. Sabahtı. İngiliz komutanı bir kamyonu emrime verdi. Ama yolculuk etmek isteyenlerin hepsini aldım. Kamyon diktiğim ağaçların arasından geçti. Yokuş başına vardı. Yirmi beş ya da yirmi yedi yıl önce jandarma muhafazasında, oradan ilk sefer Bodrum ve Arşipel'i görmüştüm. Yine baktım! Çocuklar deniz kıyısında, büyüdükleri evin damını seçince ağladılar. Dönemeci döndük, artık ne Bodrum görünüyordu, ne de Arşipel! İşte o kadar...

——oOo——

Asıl adı Cevat Şakir Kabaağaçlı olan **Halikarnas Balıkçısı** 1890'da doğdu. İlköğrenimini Buyukada Mahalle Mektebi'nde, ortaöğrenimini Robert Kolej'de yaptı (1904). Oxford Universitesi'nde dört yıl Yakın Çağlar Tarihi okudu, üniversiteyi orada bitirdi.

İstanbul'a dönünce Resimli Ay, İnci vb. dergilerde yazılar yazdı, kapak resimleri ve süslemeler yaptı, karikatürler çizdi (1910-1925). Cumhuriyetten sonra asker kaçaklarıyla ilgili bir yazısı yüzünden üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü.

Cezasının son yarısını İstanbul'da geçirdikten sonra yeniden döndüğü Bodrum'da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Şehrin antik çağdan kalma değerinin ortaya çıkarılmasında büyük katkısı oldu. Servet-i Fünun, Cumhuriyet ve daha sonra Demokrat İzmir gibi dergi ve gazetelerde Halikarnas Balıkçısı takma adıyla yazdığı yazı, hikâye ve romanlarla uluslararası bir üne ulaştı.

1947'de İzmir'e yerleşen **Halikarnas Balıkçısı**, 13 Ekim 1973'de bu kentte öldü. Çok sevdiği Bodrum'a gömüldü.

HALİKARNAS BALIKÇISI, **'MAVİ SÜRGÜN'** İÇİN DEMİŞTİ Kİ:

"Karakolda ona, 'İstiklal Mahkemesine gideceksin,' denir. Niçin İstiklal Mahkemesine gittiğini bilmez. İki jandarma ile, kelepçeli olarak İstiklal Mahkemesine sürüklenir. Mahkemenin bulduğu bir suç vardır. Sonunda cezasının idam olacağı anlaşılır. Sabırlık ve tarlakuşu eller, göğüste kavuşturulmuş, idamı bekler. Sürgün edileceksin denilir. Sürgün yeri Bodrum bir muammadır, bir karanlıktır. Ama işte apansız karanlık kalmaz. Bu **Mavi Sürgün** yazısı, bu işin nasıl olduğunu anlatacaktır."

ISBN 975 - 494 - 185 - 8
93 . 06 . Y . 0105 . 0560